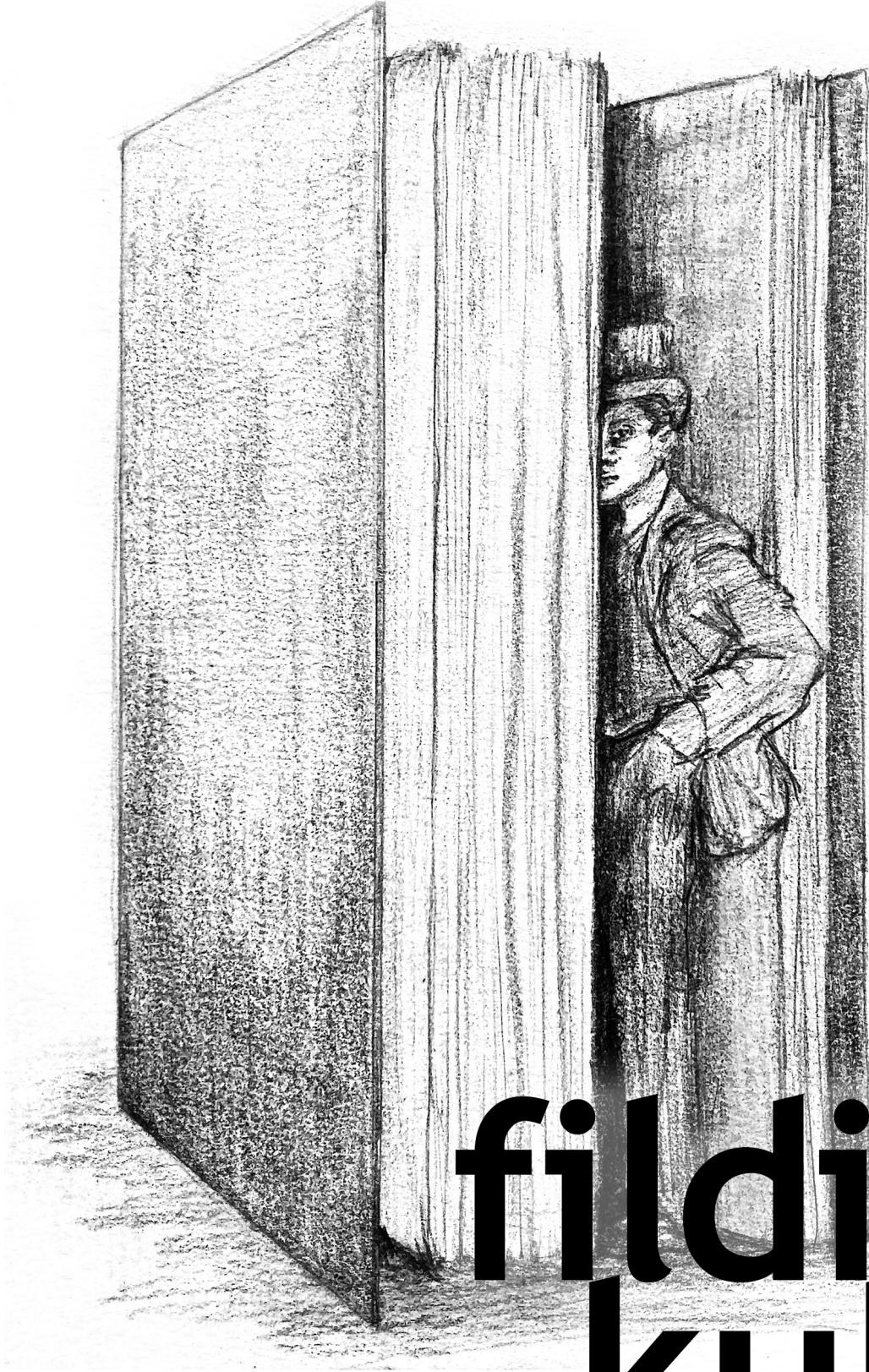

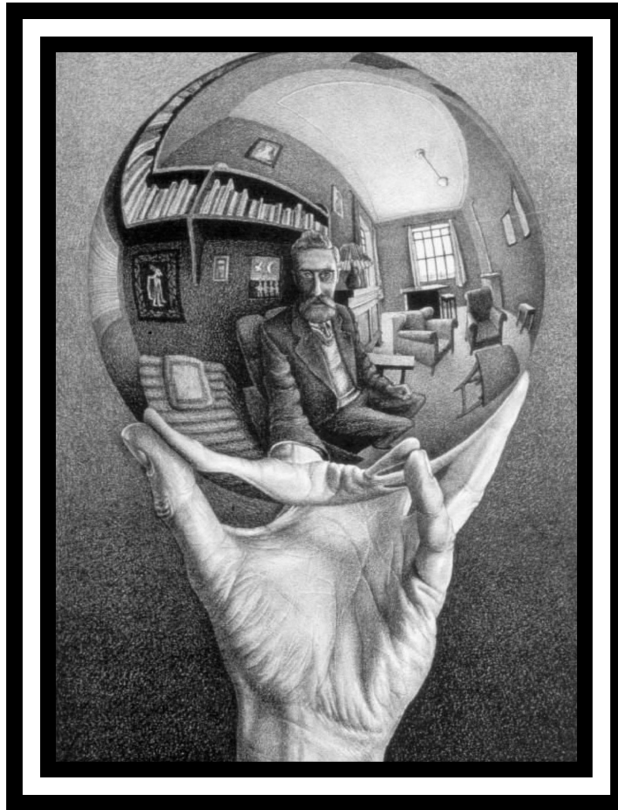
noktasız

düşünce dergisi

sayı 2
güz 2020

fildisi kule

M. C. Escher, *Hand with Reflecting Sphere*, 1935.

Genel Yayın Yönetmeni
Suat Kutay KÜÇÜKLER

Editör
Buse GÜRELİ
Zeynep İlayda ÖZKURT

Düzeltili
Gamze Nur ŞAN

Kapak Çizimi ve Tasarım
Hande Beril KÜÇÜKLER

Sosyal Medya ve Tanıtım
Elif ÖZMEN

Mali İşler Koordinatörü
Gülsün ŞEN

Yazışma Adresi
iletisim@noktasizdergi.com
noktasizdergi@gmail.com

    /noktasizdergi

 www.noktasizdergi.com

Fildişi kule, kendisini toplumdan yalıtarak kendi iç dünyasına çekilen aydınının mecazi mekanıdır. Bu mecazın ilk kullanımı, Eski Ahit'in "Süleyman'ın Ezgisi" olarak da bilinen "Ezgiler Ezgisi" kısmında karşımıza çıkar.

"Fildişi kule gibi boynun.

Bat-Rabim Kapısı yanındaki Heşbon havuzları gibi gözlerin.

Şam'a bakan Lübnan Kulesi gibi burnun."

(Ezgiler Ezgisi 7: 4)

Yahudiler tarafından Tanrı ve halkı arasındaki ilişki olarak yorumlanan Ezgiler Ezgisi, Hıristiyan yorumlarda Mesih ve kilise arasındaki ilişki olarak değerlendirilmektedir. Burada geçen fildişi kulenin beyaz ve zarif yapısı sebebiyle "saflığı" sembolize ettiği düşünülmekte ve bu yüzden fildişi kule, Meryem Ana'ya atfedilmektedir.

Fildişi kule metaforunun modern kullanımı, Fransız edebiyat eleştirmeni Charles-Augustin Sainte-Beuve'e aittir. Sainte-Beuve, 1837 yılında yazdığı *Pensés d'Août* (Ağustos Düşünceleri) başlıklı şiirinde, Alfred de Vigny'nin toplumdan uzak şiirsel tutumunu betimlemek için "fildişi kule" ifadesini seçmiştir. Türk düşüncesinde "fildişi kule" sıklıkla Cemil Meriç ile ilişkilendirilmektedir. Öyle ki eserlerinin pek çoğunda "fildişi kule" metaforuna yer vermiş ve fildişi kuleyi bir zindan değil, bir liman olarak konumlandırmıştır:

"Uluların hepsi fildişi kulede yaşadı. Fildişi kule, tufandan kurtulmak isteyenler için bir gemi..."

(Cemil Meriç, Bu Ülke)

içindekiler

PARÇALANMIŞ KOZA

Aslı GÜMÜŞ

MİLLİ MÜCADELEDE TÜRK AYDINI

Elif ÖZMEN

BİLİM İNSANI VE TOPLUM ALGISI

Hamit Can SAYILGAN

İZOLE BİR SANAT YAŞAMININ İZİNDE

Hande Beril KÜÇÜKLER

FİLDİŞİ BİLİM

İrem İLHAN

**"ENTELEKTÜEL" SÜRGÜN
MARJİNAL YABANCI**

Melike Burcu UTKU

**ANIN İÇİNDEN FİLDİŞİ
KULESİNE MERHABA**

Melike ESMER

RÖPORTAJ
**YALNIZCA BİR TANRI BİZİ
KURTARABİLİR**

Martin HEIDEGGER

Çeviri: Suat Kutay KÜÇÜKLER

**PANDEMİ SÜRECİNDE BİLİMİN
FİLDİŞİ KULELERİ**

Şeyma ATEŞ

RÖPORTAJ
**DEVLET, TOPLUM VE AKADEMİ
ÜÇGENİNDE FELSEFE**

Prof. Dr. Şafak URAL

PARÇALANMIŞ KOZA

Aslı GÜMÜŞ

İnsan iki ayağı üzerinde dik yürümeye başladığında kendini asıl olan dengesizliğine mahkûm etmiştir. Mahkûmiyet bahşedilmiş olanakların potansiyeline hapsedilişimizin başlangıcıdır. Bu hapsediliş akabinde zıttının da varolması anlamına gelir ki hayatın içinde gösterdiğimiz bu dik duruş beraberinde düşmeyi de var eder. Ayakta kalabilenin dengesi rüzgârda salınan bir başak kadardır, sürekli olarak onu eğilmeye çağıran güçlerce bozulur. Bazı zamanlarda ise insanoğlu dikeyliğin dengesinden sıkılır ve bu çağrının arzusunun kapılır. Rüzgârda savrulmak; görünmeyen bir yerde, düşüşünün yağında kavrulmak ister. Bu arzunun belki de en güçlü ve dolu olan perspektifi rüzgârın alıp fildişi kuleye ulaştırdığı sanatçıların silsilesidir. Bazı zamanlarda bu yel öylesine güçlü ve karardır ki, götürdüğü sanatçının ruhundaki tüm doneleri söküp alarak gerisinde cansız bir beden bırakır. İşte bu sihir adeta fildişi kulenin duvarlarını zehirli bir sarmaşık gibi sarmalar. Bu sarmaşığın sıkıp sarmaladığı bedenler yalnız ve yalnızca ruhundaki tüm sanatı eserlerine verdiği an üzerinden çekilir.

Girard'a göre arzunun aslı arzulan nesnenin içinde barınmaz. Nesneye yönelişimizdeki sebep bu arzuyu perçinleyen nesnenin bir dolayımlayıcı tarafından gün yüzüne çıkarılmasıdır.

Ancak bu herhangi bir dolayımlayıcı değildir. Seçtiğimiz, yuttuğumuz, yerinde olmak istediğimiz, içimizde bastırduğumuz duyguları uyandıran veyahut yücelik atfettiğimiz bir dolayımlayıcıdır. Diğer bir deyişle arzularımız esasında kendi içimizdeki bilinç akışının yöneltimi vesilesiyle nesneye yüklediğimiz anlama duyulan gizil bir bağlılıktır. Dolayımlayıcı, nesneye aldatıcı bir görünüm verir. Dolayımlayıcının ışığı nesnenin üzerine düştüğü için gözümüzü kamaştırır ve geri kalan tüm ışık hüzmelerini soğurur. Bu sebeple de arzumuzun nesnede olduğuna bizi inandırır. Bunun uğrunda sarmaşığın kollarına kendini bırakan her sanatçının gözü öylesine parıltıyla bürünür ki kendi dolayımçıların zelzelesinde sallanır dururlar. Girard'ın ifadesiyle: "Yapay bir güneş olan dolayımlayıcıdan inen gizemli bir ışın nesneye aldatıcı bir parıltı verir."¹

Bu zelzeleye kapılmış ve kendini sarmaşıkların kollarında bulan başlıca isimlerden biri Frantz Fanon'dur. Onun tahayyülünde yaşam 'Sizin olmayan bir dünyanın ateşiyle aydınlanıp ısınıyorum.'² cümlesinde saklı durur. Var olduğundan itibaren Fransa tarafından kasıtlı asimilasyona uğratarak ırkçılığı en derinlerinde hisseden, yazdıklarıyla ve mücadelesiyle ilham olan Fanon ırkçılığın anatomisini doğurmuş, se-

¹ René Girard, Romantik Yalan ve Romansal Hakikat, çev.Arzu Etensel İldem, Metis, 2013, s. 35

siyle birçok mücadeleye önderlik etmiştir. Bu merdivenleri çıkmadan önce kendisi 'beyaz' bir çocuk algısıyla yetiştirilmiş ve vatanperverliğini Fransa zinciri üzerinden güçlendirmiştir. Bundan mütevellit kendini Fransız kuvvetlerinin safında Nazilere karşı savaşırken bulan Fanon hiçbir zaman kuşku ve tereddüt içinde bulunmamıştır. Ona göre, ona bahşedilen hayat da medeniyet de beyazların bahşettiği bir lütuftur. Tüm bu süreçler bittikten sonra Cezayir'de bir psikiyatrist olarak görev alan Fanon tüm çalışma hayatı boyunca devletin ezip, hor gördüğü azınlıkların yanında olmuş, onlara destek vermiştir. Bununla kalmayıp hastanede gördüğü ve aktif olarak kullanılan işkence odalarına şahit olduğunda ise bardağın-daki son damla taşmakla kalmamış, bir sel gibi yü-reğini dağlayarak akıp gitmişti. Artık o ne Fransızdı, ne de Martinikliydi. Gizemli ışınların aldatıcı parıltısından kendini bulmaya fırsatı kalmamış Fanon için artık gölgelik zamanıydı. Çünkü o artık sadece canı yakılanların yanında olan bir Cezayirliydi. Bununla beraber bir savaşçı, bir doktor, bir aydın ve aktivistti. Kalemiyle tüm karanlık kalplere ışık tutan Fanon "İnsanın insana kulluğu son bulsun." diye serzenişlerde bulunurken "sözde beyazlar" tarafından itilmiş ve yargılayıcı bakışlar altında kalmıştır. Tüm bu engelleyici tavır ve tutumların onu derin kuyulara iteceğini düşünenler büyük yanılgıya düşmüştür. Çünkü, itildiği yerin ötekileştirilmiş karanlık birer kuyu olduğunu sananlar onun fildişi kuleye tırmandığını göremeyecek kadar kördürler... İşte bu açıdan Fanon'ın hikayesi rüzgârda savrulurken düşüşünün yağında kavruken o pırıltılara en iyi ör-

örneklerdendir.

Başka bir perspektiften ise fildişi kuleye "itilmek" eril tahakkümün bir yansıması olarak da karşımıza çıkmaktadır. Zaten geçmiş yüzyıllarda sesini duyurmak ve özgür basın içinde yer kaplamanın en zor bürünüşü olan "kadın rolü" denge kurmaya çalışan her başağın sorgusuzca fırtınalara maruz kalması demektir. Aslında kadın, o yıllar için bahşedilmiş olanakların mahkumiyetinde zindan edilir, fikri sorulmadan sarmaşıkların kollarına bırakılırdı. "Kendine Ait Bir Oda"dan erkek egemen dünyaya karşı dik duran Virginia Woolf bu odasında kendi dünyasını kurmuş, zihninin en derinlerinden gelen sesleri tüm kadınlara cesaret vermesi için duyurmuştur. Kendine yöneltilen "Bizler kadar düşünme yeteneğiniz olduğunu ileri sürüyorsunuz. Madem öyle, niçin Shakespeare gibi bir deha çıkaramadınız?" sorusuna esaslı bir cevapla rüzgarlar çıkaran Virginia kurduğu diyalektikle tüm taşları yerine koymuş fazla olanlar için ise büyük bir yıkım oluşturmuştur. O, kendine ait odasında Shakespeare'in yeteneğine eş değer bir kız kardeş yaratır. Judith, kadınlar için biçilen tüm boğucu kaftanlara uyan, gün boyu yemekten, temizlikten ve çocuklardan sorumlu bir kadın olarak var olur. Bu esnada Shakespeare tiyatro ve sanatla ilgilenen entelektüel bir adam rolünü üstlenir. Woolf hikâyenin kurgusuna şöyle devam eder: İstemediği biriyle evlendirilmeye itilen Shakespeare kaçarak Londra'ya gider ve hayallerini bir bir burada yeni bir düzen içinde gerçekleştirmeye başlar. Bu esnada Judith'i bir tüccarla sözlendiren ailesi onun bu fikre karşı oluşunu kulak ardı ederek Judith'e

² Frantz Fanon, Genç Dergi

şiddet uygular. İçinde yanan sanat ateşinin vermiş olduğu açlıkla yanıp tutuşan Judith abisinin yolundan giderek Londra'ya kaçar. Daha 17 yaşına bile girmeyen bu küçük kız Londra'ya tek başına gittiğinde abisi kadar parlak bir yolda yürüyemez, tutunmaya çalıştığı her dalı 'kadın oluşu' yüzünden kırılan Judith kendine bir hayat kuramaz. Tek çareyi tanıştığı bir adamdan medet umarak bekleyen Judith'e şans yine gülmez ve bu adamdan hamile kaldığını öğrenir. Bunu öğrendikten sonra yaşadığı hayal kırıklıklarına daha fazla dayanamayıp bir kış gecesi tüm sanat pırıltılarını geride bırakarak kendi canına kıyar ve bir yıldız daha kayar. "Shakespeare döneminde bir kadın onun dehasına sahip olmuş olsaydı, sanırım öyküsü böyle yazılırdı, der ve şunları ekler Virginia "Bu yüzyılda üstün yetenekle doğan herhangi bir kadın hiç kuşkusuz çıldırır, kendini vurur ya da yaşamını köyün dışında bir kulübede, korkulan ve alaya alınan bir yarı cadı, yarı büyücü olarak geçirirdi."³

Dikkat çektiği en can alıcı noktalardan birinde ters köşe yaparak devam eder "Örneğin erkeklerin edebiyatta asla erkeklerin arkadaşları, asker, düşünür, hayalperest olarak değil de sadece kadınların sevgilileri olarak temsil edildiğini varsayın; Shakespeare'in oyunlarında ne kadar az yer verilebilirdi onlara; edebiyat nasıl da çekerdi bunun acısını!"⁴

Bilinir ki, Jane Austine'e gelene kadar romanlarda geçen kadın karakterler sadece erkeklerin "sevgilileri" rolünü üstlenirler. Bununla kalmadığı gibi çağın en büyük romancısı sayılan Proust dahi bu dehlizin içerisine düşmüş halde bulunur. İşte böyle bir düzen ile tuğlalarla örülen bu zindanlar içinden çıkılmaz Fildişi Kulelere kadın sanatçıları

mahkûm etmiştir. Nitekim sanatından beslenen her güçlü ruh için kendine ait birer odaya dönüşen bu kuleler onları savuracak her yeli tatlı bir meltem rüzgârı haline getirmekle kalmamış, zihinlerini saran bu zehirli sarmaşıkları çiçeklendirerek etrafına ışıklar saçarak hale getirmiştir.

Bilgelik aşkı ile okuyan, zenginleşebilmek için karmaşıklaştırılan, etkileyebilmek için edilgenleşen aydın zümre bu kulede dünyaya yakınlaşmaktan çok ondan kaçarak hale gelmiştir. Kozamsı görünümü ile tutsaklığından arınmak üzere gibi gözüken bu silsiledeki sanatçılar, esasında içindeki tüm parıltıyı doğurmak için parçalanmış birer kozadır. Onların amacı ne kelebek olup uçmak ne de kozasının içinde bağlı durmaktır.

Cemil Meriç'in de dediği gibi "*Uluların hepsi fildişi kulede yaşadı. Fildişi kule tufandan kurtulmak isteyenler için bir gemi... Zaman zaman kalabalıklara karışsan bile limandan uzaklaşma... Kalabalık kasırgalı bir umman...*"⁵

KAYNAKÇA

Genç Dergi, *Frantz Fanon*. son güncelleme 6 Ocak, 2012, <https://gencdergisi.com/1927-frantz-fanon.html>.

Girard, René. *Romantik Yalan ve Romansal Hakikat*, Çev. Arzu Etensel İldem, İstanbul, Metis Yayınları, 2013.

Meriç, Cemil. *Bu Ülke*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2020.

Woolf, Virginia. *A Room Of One's Own*, Çev. Suğra Öncü, İstanbul: İletişim yayınları, 2002.

³ Virginia Woolf, *A Room Of One's Own*, İletişim yayınları, s.56

⁴ Virginia Woolf, *A Room Of One's Own*, İletişim yayınları, s.91

⁵ Cemil Meriç, *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, s.51

⁵ Cemil Meriç, *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, s.51

MİLLİ MÜCADELEDE TÜRK AYDINI

Elif ÖZMEN

“Ben ne ateşin çektiği pervane ne de kurbanlık koyunum. Ben düşünen baş, inanan gönülüm!”¹

Ayдын kavramı genellikle şöyle tanımlanmaktadır: “Çağının ve içinde yaşadığı toplumun durumu ve sorunları hakkında zengin bir bilgi birikimine sahip ve bu birikim temelinde analiz, sorgulama, değerlendirme yapan, düşünce üreten, daha iyi bir toplum ve giderek daha iyi bir insanlık için gerektiğinde politik eylemde bulunan bir insan tipi.” Bu özelliklerde Aydınlanma çağına atıf yapılmaktadır. Halk tanımına baktığımızda ise, “Bir ülkedeki insan topluluğu, yurttaşlık” şeklindeki tanım karşımıza çıkar.

Tarihin her döneminde aydın ile halk arasında -özellikle dünyayı anlama ve anlamlandırma seviyeleri açısından- sorgulamalar yapıp tartışmalar ileri gelmiştir. Halkın, aydını kendinden görmediği, aydının halka burun kıvırdığı dönemler sıklıkla yaşanmıştır. Halk ile aydın arasındaki iletişim kopukluğu onları birbirine yabancılaştırmış, gergin bir ilişki doğurmuştur. Her ne kadar farklı özelliklere sahip olarak gösterilseler de kaderleri ortak olan toplumdaki bu iki kesimin tarihte yollarının kesiştiği zamanlar olmuştur. Bunlardan birisi Türk Kurtuluş Savaşı’dır. Zamanın aydın kesiminin çoğunluğu -aydına tanımlanan asli görevi hatırlayıp ona uyararak- fildişi kulelerine kendilerini kapatmayı toplumsal değişim ve dönüşüm için halka öncülük etmişlerdir. Aydın

aldığı bu sorumluluk dolu kararı, dönemsel arka planını inceleyerek daha iyi tahayyül edebilmekteyiz.

Osmanlı Devleti’nin gözbebeği hatta anavatanı sayılan Balkanlar yitirildiğinde, Türk aydını “vatan” kavramını sorgulamış, asırlardır kendisinin mekânı olan bir coğrafyayı kayıp vermenin üzüntüsünü derinden hissetmiştir. Yahya Kemal hatıralarında, “1918 baharında ne vatan ne devlet, hatta ne de millet kalmıştı.” diyerek söz eder bu dönemden. Mekân, insani faaliyetlerin gerçekleştirildiği zemin ve bireyin kendini yeniden üretiminin sahnesidir. Türk aydını alışık olduğu, bildiği mekânını yitirdiğinde elinde kalana sahip çıkmak gerektiğine emin olmuştur. Çünkü “Toplumsal mekânın toplumsal bir ürün”² olduğunun bilincindedirler. Bu amaç ile uzak kaldıkları yabancı bir mekânı ve onun kişilerini dönüştürmek için yola koyulup Anadolu’ya dağılarak hem teorik hem pratik alandaki süreci başlatacaklardı.

Halide Edip Adıvar’ın romanı Ateşten Gömlek’te, İhsan’ın şu sözleri, Türk aydınının aldığı kararı özetler niteliktedir: “...düşmanların kendi memleketlerine sahip oldukları gibi biz de sahip olmalıyız. Şimdiye kadar zeytinyağıyla su gibi durduğumuz bu halkla kaynaşmalıyız.”³ Bu durum dönemin yazarları tarafından yoğun şekil-

¹ Tarık BUĞRA, *Küçük Ağa*, İstanbul: İletişim Yayınları, syf 162.

² Lefebvre, *Mekânın Üretimi*, Çev. I. Ergüden, İstanbul: Sel Yayıncılık, syf 56.

³ Halide Edip Adıvar, *Ateşten Gömlek*, İstanbul: Can Yayınları, 2009, Syf 121.

de işlenmiş, Millî Mücadele ve ona ait çeşitli olaylara eserlerinde sıklıkla yer vermişlerdir. Halkın aydına duyduğu güvensizlik, tüm olanların sorumluluğunu ve suçunu aydına atmaları, nefrete varan davranışları ilk zamanlarda işlenen konulardandır. Aydın, karşısına çıkan bu sorunları, yazılarında fiziksel eksiklikler ile kaydetmiştir. Örneğin, “Küçük Ağa”da Salih’in kolu yoktur; “Ateşten Gömlek”te ise Peyami’nin bacağı. Bu imgeler, güçlükler ile savaşmanın yanında, vatan için gerçekten feda ettikleri gerçek yanları da simgelemektedir. Alışmak iki taraf için de zor olacaktı ancak zaman geçtikçe halk aydını kendinden görüp aydına inanç duyacak; aydın ile kurtuluş için örgütlenecekti. Kurtuluş mücadelesi veren aydın, bir yandan karşıt görüşteki aydın ile de çatışmaktaydı. İşgale olumlu bakanlara ve eski yönetimi savunup bağımsızlık mücadelesine katılmayanlara karşı da bir mücadele içerisindeydiler. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, işgal İstanbul’unu anlatan “Sodom ve Gomora” adlı eserinde karşıt görüşteki kişilerin çıkar ilişkilerini gün yüzüne serer. Karşıt görüşte olan kişiler, Millî Mücadele’ye karşıdır. Aynı zamanda Türklük bilincine karşı olanlar görülür. Sadrazam Damat Ferit, gazeteci Ali Kemal ve Darülfünundaki bazı öğretim üyeleri bu anlayıştadır. Şeyhülislam Mustafa Sabri “Yarın” gazete-

sine yazdığı şiirinde
aşağıdaki cümleleri
kurabiliyordu:
"Yalnız Müs-
lüman ve
insan

olarak kalmak üzere Türklükten Allah’ın huzurunda istifa ediyorum. Tövbe yarabbi, tövbe Türklüğüme, beni Türk milletinden addetme.” Millî Mücadele’ye katılan ve yöneten Mustafa Kemal ve Kuvâyi Milliyeciler hakkındaki ölüm fetvasını Mustafa Sabri yazmış, Dürrizade Abdullah Bey şeyhülislam olarak onamış, Sadrazam Damat Ferit Paşa imzalamış, Sultan Vahdettin ise yürürlüğe koymuştur.

İçerisinde buldukları bu koşullara göğüs geren Türk aydınları, devleti kurtarmak için bir “millet” ideali geliştirmek ve milliyetçi bir düşünce oluşturmak kararındaydılar. Özellikle ikinci hedef, bütün Türk aydınlarının paylaştığı ortak bir endişenin ürünüdür. Tanzimat döneminden beri Türk aydını, en çok bürokrasi alanında bunu gerçekleştirmek için uğraş vermiştir. Sonrasında Türk Ocakları kurulmuş, Türklük bilincinin aşılmasının yanında toplumun eğitilmesinde başrol olmuştur. Kurtuluş Savaşı döneminde de bu amaçlarını devam ettirmiştir. Türk aydını kenetlendiği halk ile saraydan kopuk, sonuna kadar devlet ideali ile dolu olarak eylemlilik kazanmıştır. Aydınların kendi varoluşunu bu biçimiyle somutlaştıran niteliği Cumhuriyet döneminde de sürekliliğini korumuş, bazı zamanlar “halka rağmen, halk için” anlayışıyla etkinlik gös-

termiştir. Bu dönemde devlet, imparatorluktan ayrı bir konumdadır. Halk aydın ile ulus-devlet amacıyla beraber yürümekteydi. Elbette karşıt görüş ve eylemlere rağmen...

23 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'in işgali üzerine Türk Ocağı tarafından düzenlenen Sultanahmet Mitinginde, Fahrettin Hayri Bey, Mehmet Emin Yurdakul, Selim Sırrı Tarcan, Dr. Sabit Bey ve Halide Edip konuşma yapmıştır. Sultanahmet Meydanı'nın tarihi tanıklığından önce işgali kınamak ve direnişi yaymak için Fatih, Üsküdar-Doğancılar ve Kadıköy mitingleri de gerçekleştirilmişti. İki yüz bin kişinin katıldığı Sultanahmet mitinginde özellikle Halide Edip Adıvar'ın seslenişi, kalabalığın üzerinde büyük bir etki bırakmıştı:

"Kardeşlerim, evlatlarım! Osmanlı toprağında böyle muazzam, böyle tarihi bir gün belki bir daha idrak etmeyeceğiz. Evlatlarım, öyle bir gün olur da bir daha toplanamazsak, içimizde ölenler olursa, Türk'ün istiklal bayrağı ile mezarı üzerine geliniz. Eski tarihimizin, bu muazzam minarelerimizin bahsettiği tarihimizin en asil, en terbiyeli vakarımızı asla unutmayacağız! Yemin ediniz!"⁴

"Binlerce ses, bir uğultu halinde, "Yemin ediyoruz," diye cevap verdi. Gök gürlemesini andıran insan sesleri yükseliyor ve Halide'nin ayaklarının altındaki kürsüyü sarsıyordu. Aynı zamanda, İtilâf Kuvvetlerine bağlı uçaklar, minarelerin arasında uçuyor, kalabalığı teftiş eden bir polis vazifesini görüyordu. Adeta bir dev arı gibi vızıldayan bu makineler, bizi korkutmak istiyordu. Fakat hiç kimse maddî bir kuvvetten haberdar değildi. Herhangi bir halkın yüreğine ölüm korkusu üstünde bir his gelebilir. İnanıyorum ki o gün, şayet uçaklar ateş aç-

açmış olsaydı, bu yeni mücadele ruhu ile kendinden geçen halk bundan haberdar olmayacaktı."⁵ Halide Edip konuşmasında halktan iki konu için yemin etmelerini istemiştir:

1. İnsanlık adalet ve esaslarına sadık kalmak.
2. Hangi şart altında olursa olsun, hiçbir kuvvete boyun eğmemek.

Oluşan halet-i ruhiye ile aydın, her alanda rol modelliği üstlenmiştir. Bu dönemde bir kısmı dergilerde yüreklendirici yazılar yayınlamış, diğer kesimi savaş şartlarına rağmen üretimi devam ettirmek için Anadolu'da aktif rol oynamıştır. Şanlı Türk ordusunun ihtiyaçları, canları pahasına, İtilaf kuvvetlerinin tüm engellemelerine rağmen halkın işbirliği ile yapılmıştır. İnebolu halkının yapmış olduğu bu gönüllü hizmet, üç yıl boyunca kayıklar ile orduya ulaştırılmıştır. M. Kemal Atatürk, "Gözüm Sakarya ve Dumlupınar'da, kulağım ise İnebolu'da." diyerek bu yardımın önemini vurgulamıştır.

Ezberlenen aydın-halk diyalektiği artık bu dönemde farklı bir anlama evrilmiştir: Aralarında uçurum olan ve birbirlerine sırtını dönen iki kesim karşılıklı olarak birbirlerini dönüştürmüş, birlik olmuştur. "Çaresiz ve tükenmiş halkın yanına inip onu yüreklendiren ve aynı yolda direniş göstermesi için onu inandıran, her şeyi ile mücadele eden bir aydın kesim vardı artık." Fikir ve eylem ittifakı ile yeni Türk devletini kuracaklardı. Aydına yüklenen bu misyon, devlet kurulduktan sonra daha sıkı bir şekilde devam ettirilmişti. Atatürk, kuruluş ve oluşum aşamasında çok açık bir biçimde Cumhuriyet'in aydınlarına, Cumhuriyet'in bekçiliği görevini vermiştir. Çünkü muasır-

⁴ Nejat Muallimoğlu, *Dünyayı Sarsan Konuşmalar*, Avcıol Basım Yayın, 2007, İstanbul, sayfa 259-267.

⁵ Nejat Muallimoğlu, *Dünyayı Sarsan Konuşmalar*, Avcıol Basım Yayın, 2007, İstanbul, sayfa 259-267.

laşma seviyesine ulaşmak için halkın bilinçlendirilip yeni devlet düzenini tanınması ve aynı zamanda yapılan inkılapların benimsenip hayata geçirilmesi gerekiyordu. “*Toplumsal sistemin önceden tasarlanmış bir düzen modeline göre biçimlendirilip yönetilme-sine yönelik bir söylemin kurulup içselleştirilmesi bizatihi modern bir yönelimdir.*”⁶ Bu nedenle aydın, halk ve devlet arasında bir köprü vazifesi görüp onlara kılavuzluk edecekti. Temelinde toplumun kurtarılarak dönüşüme uğratılması şeklindeki kurtarıcılık görevi, bu dönemde kabuk değiştirerek, aydının kendi içsel mantığının da dayattığı bir zorunluluk olarak, tepeden inmesi olmasını gerektirmiştir. Bu dönüşüm, halk iktidarı zemininde ümmetten millete geçişin hedeflenmesi anlamında çok önemlidir. Bu kolay bir görev değildi. Her şeyden önce, halka geniş bir hizmet sunabilecek merkezleşmiş politik bir varlığın kurulmasını gerektiriyordu. Ayrıca Osmanlı düşünce tarzında yerini bulan batıl inanç, din ve eyalet sisteminin yerine akılcılık, bilim ve bireyciliği vurgulayan bir düşünce tarzının alması için bir değerler devrimi zorunluydu. Söz konusu doğrultuda yapılan inkılaplar ve tavizsiz bir duruş, yeni devletin bel kemiğini oluşturmuştur. Modernleşme serüveni çerçevesinde aydın bir aktarıcı olarak kalmış, bu aktarmacılık ile biçimlenmiş eklektik bir zihniyetle aydınlatıcı boyutunu öne çıkarmıştır. Ülkenin imarı ve kalkındırılması için milli adımlar atılmıştır. Devlet dilinin Türkçe kabul edilip Latin alfabesine geçiş yapılması gibi kararlarda halk için okullar açılmış, okur-yazarlık oranı yükseltilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede bilimsel yargılar medeniyet alanının bir parçası

sayılırken idealler ve bunların felsefesi millî olan kültürün alanında kabul edilmiştir. Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu bu konuda örnek gösterilebilmektedir. Amaç, Türkçeyi ulusal bir dil düzeyine çıkarmak, yazı dili ile halk dili arasındaki ayrılığı gidermektir. Türk ulusu, gencinden yaşlısına kadar dilde Türkçeleşme çalışmalarını sahiplenmiştir. Hertz’in belirttiği gibi, “*Bütün milletler dili bağımsızlıklarının ve gururlarının sembolü, kişiliklerinin yüce ifadesi sayar.*”⁷

Türk halkı Türkçe'nin egemen kılınmasına karşı olan her türlü uygulamaya ve eyleme gecikmeksizin tepki vermiştir. Kapitülasyonlar Lozan'da kaldırılmış olmasına rağmen kimi devlet ya da uluslararası kuruluşlar pratikte Türkiye Cumhuriyeti'nin kazanımlarını yok sayma ya da Türk yasalarına uymama eğilimindeydiler. Uluslararası Yataklı Vagonlar Şirketi'nde yaşanan olaylar bu eğilimin en tipik örneklerinden biri olarak görülür. 23 Şubat 1933 günü Vagon Li (Wagon-Lit)'nin Beyoğlu Şubesi'nin Müdürü ve İtalyan ordusunda görev yapmış eski bir subay olan Dr. Gaetan Jannoui ile şubede görevli Naci Bey arasında bir tartışma yaşandı. Olay, tanınmış bir tüccarın şirkete gelerek o günkü Ankara treninden yer istemesi ile başlamıştı. Naci Bey, Beyoğlu şubesine ait tüm yerler satıldığı için Kadıköy'deki Galata şubesinden yer ayırıp tüccara biletini buradan alabileceğini söyledi. Tüccar, şubeye gittiğinde sorunla karşılaştı. Beyoğlu Şubesi'ne geri geldi. Naci Bey ile Türkçe ve biraz da sinirli bir şekilde yaptığı konuşmaya Müdür Jannoui tanık oldu. Görüşme bitince Jannoui, Fransızca olarak diğer memurlara “Bu memur böyle nece a-

⁶ Zygmunt BAUMAN, *Yasa Koyucular ile Yorumcular*, çev: Kemal Atakay, İstanbul, Metis Yayınları, 1996, sayfa226.

⁷ Frederick Hertz, *Nationality in History and Politics*, Pennsylvania: Routledge & Kegan Paul, 1944, sayfa 191.

anırıp duruyor, Türkçe mi?” diye sordu. Memurlardan “Evet.” yanıtını alınca Naci Bey'e döndü ve sert tavırla: “Burada resmî dilin Fransızca olduğunu bilmiyor musunuz? Size kaç defa söylemeli? Size sopa ile mi hareket etmeli?” dedi. Naci Bey, Jannoui'yi “Ben Türküm! Memleketimde resmî lisan Türkçedir. Hatta siz bile Türkçe öğrenmelisiniz.” diyerek yanıtladı. Bu yanıtı sinirlenen Jannoui'nin, kendisine 25 kuruş para cezası verdiğini belirtmesi üzerine Naci Bey, “Niye ceza vereceksiniz, kabahatim nedir? Memleketimde Türkçe konuşmak hakkımdır.” diyerek cezaya karşı çıktı. Jannoui bu tavır karşısında cezayı artırdı ve Naci Bey'i 15 gün işten uzaklaştırdı.

Kamuoyu, Vagon Li Şirketi'nin Beyoğlu şubesinde yaşanan bu olayı 24 Şubat'ta Haber gazetesinden öğrendi. Basın, Jannoui'nin tavrını oldukça sert yazılarla kınadı. “Türkçeyi istemeyenin Türkiye'de yeri yoktur!” diyen Cumhuriyet gazetesi, “Türkiye'de bulunduğu işle geçindiği halde bu hissini insanı hayretten donduracak bir cüretle izhardan çekinmeyen bu müdür”⁸ hakkında ilgililerden gerekli işlemleri başlatmasını istedi. Son Posta gazetesi ise olayı “Türk vatanının orta yerinde bir Türk için inanılmayacak kadar garip ve müessif, aynı zamanda o nispette hayret edilecek bir hâdise.” olarak tanımladı. “Bu hareketi yapan adam el ‘an Türk toprağında mıdır, kulağından tutularak hudut haricine atılalı çok olmamış mıdır, henüz bilmiyoruz.” diyerek müdürün Türkiye'de istenmediğini belirtti.

Olaya en büyük tepki ise Türk gençliğinden geldi. Türk diline yönelik kimi tavırlardan uzun süredir rahatsız olan, tepkisini dillendiren Darül-

fünun öğrencileri için Vagon Li olayı “bardağı taşıran son damla” olmuştu. 24 Şubat'ta olayın basına yansımalarının ardından hareketlenen gençler, 25 Şubat sabahı Darülfünun 'da bir araya geldiler. Olayla ilgili gazete kupürlerini sınıfların kapılarına asarak arkadaşlarının dikkatini çektiler. Fakülte ve yüksekokullarda toplantılar yapan öğrenciler Galatasaray Lisesi önünde toplanma ve gösteri yapma karar aldılar. Öğrencilerin protesto gösterisi yapacağını haber alan fakülte müderrisi Tahir Bey sınıfları birer birer dolaşarak onları vazgeçirmeye çalıştı. Ancak başarılı olamadı. “Beyoğlu caddesinde taş bulamayacakları için Darülfünun binası arkasındaki arsalardan topladıkları taşları gazete kâğıtlarına sararak”⁹ üçer beşer gruplar halinde tramvaylarla, otomobillerle Galatasaray'da toplanan yüzlerce kız ve erkek öğrenci, saat 17.30'a doğru şirketin Beyoğlu şubesi önüne yürüdü. “Türk topraklarında Türkçe konuşmayı menedenlerin mevcudiyetine tahammül edemeyiz.”, “Yaşasın Türklük, Yaşasın Gençlik!” nidaları ile şubenin demir parmaklıklarını indirdiler. Gazetecilere “sütunlarınızı, hatta başmakalenizi güzellik müsabakalarına tahsis ediyorsunuz, gençliği hiç düşünmüyorsunuz” eleştirisinde bulundular. Cumhuriyet'ten Peyami Safa “*Türk diline dil uzatanların dilleri kurusun!*” diye seslenerek gençlere destek verdi. Yunus Nadi, Lozan Antlaşması'nın kazanımlarına dikkati çekti. “*Türkiye'de çalışan hiçbir müessese, burada illâ filân dil konuşulur, diye iddia edemez. Bu kapitülasyonları ilga eden Türkiye'ye mahsus bir hal değildir.*” diyerek uygar ve bağımsız bütün ülkelerde yabancı dile yalnızca “müsamaha” gösterilebileceğini vurguladı.¹⁰ Yakup Kadri Karaosmanoğlu da gençliğin tepkisini

⁸ “Vagon Li Şirketinde Çirkin Hadise”, Cumhuriyet, 24 Şubat 1933, No: 3112, sayfa 3.

⁹ “Türklüğü Tahkir Eden Ecnebi Hakkında Takibat Yapılacaktır”, Vakıf, 27 Şubat 1933, sayfa 4.

¹⁰ Yunus Nadi, “Yataklı Vagonlar İdaresindeki Hâdise”, Cumhuriyet, 26 Şubat 1933, No: 3164, sayfa 1-2.

haklı bulmuş, “Kapitülasyonlar devrinden kalan zihniyetin hortlar gibi olduğunu” belirttiği yazısında şehitlere “Rahat uyuyunuz, beyhude ölmediniz.”¹¹ diye seslenmiştir. Ülkenin her şehriden destek, tepki ve tebrik mesajları gelmeye devam etmekteydi. Bu tepkilerin sonunda Jannoui'nin görevden alınmasına karar verildi. Şirket ise devletin bünyesine katıldı.

Sonuç olarak, Vagon Li Olayı'nda Lozan Antlaşması'ndaki kazanımları zedeleyecek ya da yok saydıracak hiçbir adıma izin verilmeyeceği mesajı yinelenmiştir. Gençlik ve ülkenin dört bir yanından gönderilen ancak tek bir ağızdan çıkmış olan destek cümleleri, kendisine emanet edilen devrimleri sonuna dek koruyacağını göstermiştir. “Bugüne rağmen yarına inanarak” fildişi kulelerini terk etmiş olan aydın, ülkenin kurtuluşunda ve devletin kuruluşunda etkin rol alarak, devletin kurucu değerlerine sahip çıkarak, uğruna yıllarca mücadele veripilmek işlediği davayı şerefle taşıyarak tarihin dönemlerine adını kıvanç ile yazdırmıştır.

KAYNAKÇA

Adıvar, Halide Edip. *Ateşten Gömlek*, İstanbul, Can Yay., 2009.

Berkes, Niyazi. *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, İstanbul, YKY, 2019.

Buğra, Tarık. *Küçük Ağa*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.

Karaosmanoğlu. Yakup Kadri, *Sodom ve Gomora*, İstanbul, İletişim, 2009.

Lefebvre, Henri. *Mekânın Üretimi*. (Çev. I. Ergüden). İstanbul, Sel Yayıncılık, 2014.

Ortaylı, İlber. *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul, Timaş Yayınları.2016.

Sarte, Jean-Paul. *Aydınlar Üzerine*, çev. Aysel Bora, İstanbul, Can Yay.2000.

Ülgener, Sabri. *Zihniyet, Aydınlar ve İzmler*, Denemeler ve Araştırmalar, İstanbul, Derin, 2006.

Ülken, Hilmi Ziya. *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul, Türkiye İş Bankası, 2019.

¹¹ Yakup Kadri, “İnkılâp Gençliği Göründü”, Vakıf, 2 Mart 1933, No: 5440, sayfa 1.

BİLİM İNSANI VE TOPLUM ALGISI

Hamit Can SAYILGAN

Hadi gelin kafamızdaki bilim insanı algısını hayal edelim! “Bilim insanı” dediğimizde aklımızda neler canlanıyor?

Önce bu soruyla başlayalım. Laboratuvarda çalışan önlüklü biri mi? Yoksa odasına kapanmış ve durmadan makale yazan, iletişimden uzak sıkıcı biri mi? İşte tam da bilim insanı dediğimizde bu imgeler kafanızda canlanıyor ise Fransız şair Alfred de Vigny'nin “Fildişi kule” simgesinin oluştuğunu söyleyebiliriz. Buradaki fildişi kule, etrafındaki herkesten uzaklaşıp uzun süre içine kapandığı beyaz şatoya verdiği addır. Kule, kişinin çevresinden ve toplumdaki uzaklaşıp kendi köşesine çekilmesini simgeler.

Tarihe baktığımızda büyük bilimsel dehalar olan Albert Einstein ve Sir Isaac Newton'un solo çalışma eğilimleri olduğunu görebiliriz fakat bu çalışma eğilimlerinin tamamıyla kendilerini fildişi kulelerine hapsetmiş bir “bilim insanı” algısını içerdiği söylenemez. Çünkü Albert Einstein, yeni bir bilimsel fikir üzerinde çalıştığı anda enstitüsündeki bilim insanlarıyla; Sir Isaac Newton

ise o dönemin bilim insanı Leibniz ile tartışma halindeydi. Bu noktada bilimsel ilerlemenin “yalnız bir dahi” modellemesi içerisinde tamamen izole olarak kat edildiği algısının yanlış olduğu

görüşündeyim. Algının oluşmasında televizyon programlarının, dizilerin ve filmlerin payı olduğunu düşünmekle beraber aslında etmenler içerisindeki karakterlere baktığımızda (Rick Sanchez, Farnsworth, Doc Brown, Peter Venkman) ortak paydanın yalnız bir dahi modellemesi içerdiğini söylemek mümkün. Karakterlerin soruna çözüm aramak adına kendi güvenli bölgesine kendini hapsetmesi ve ardından ortaya çıktıklarında ise sorunların birden PAT! diye çözülmesi veya ortaya ürün konulduğu görülür.

Oysa bilim böyle bir boşlukta gerçekleşmez. Bilimsel araştırma felsefesinin tamamı, her fikrin birçok bilim insanı tarafından incelemesini, onaylanmasını ve tartışmaya açık bir ortam içerisinde sunulmasını içerir. Tartışılıp, eleştirilen her bir bilimsel çalışma aslında ortaya son derece gelişmiş bir ürünün veya keşfin kapılarını aralar. Bilimin kendi üzerine sağlam temeller atarak ilerlemesinin nedenlerinden biri de budur. Söz konusu yalnız bir dahi algısı ile izole bilim insanının

nın süper kahramanlaştırılması en başta toplumda tartışma ortamını oluşturmayacağı gibi etik konusunu da hiçe saymış olur.

Ülkemizde makale dahi sunmadan koronavirüs ilacını bulduğunu iddia eden “bilim insanı”nın açıklamalarının ardından

dan milyona yaklaşan takipçi sayısına ulaşması ve gelen yorumların, sorgulamadan uzak belli ideolojiler altında o bilim insanını süper kahramanlaştırması bunun en büyük örneklerinden biridir.

Öte yandan bu algı ile popülist bir zeminde sunulmuş bir görüş, kamuoyuna tehlikeli ve büyük sonuçlar doğurabilir. Özellikle televizyon programlarında aşı karşıtlığı yapan ve evrim teorisinin doğru olmadığını düşünen bir bilim insanı, otoriteye atıf safsatası¹ rüzgarını da arkasına alarak toplayacağı kitle ile büyük bir halk sağlığı sorununa ve toplumun bilim alt yapısının zedelen-

mesine yol açar. Yani tek bir kişinin yapmış olduğu o yorum, konsensüsten üstün kılınabilir ve en tehlikeli olan kısmı budur. Değişmesi gereken ve tehlikeli olan bu algıyı; toplum gözünde bilimsel metodolojinin ve bilimin ne olduğunu herkes tarafından anlaşılabilir kılmak öncelikli olmalıdır. Ancak bu yol ile bir sonraki basamakta, bilimin keşfedenini yalnız bir dahi modellemesi içinde tamamen izole etmediğinin; sorgulamanın, basamak analizi yapmanın ve disiplinlerarası çalışmanın içerdiği etkileşimin oluşturduğu armoninin farkına varabiliriz.

¹ Bir savı, o konuda bilgi sahibi olmayan bir otoriteyi şahit göstererek desteklemek

İZOLE BİR SANAT YAŞAMININ İZİNDE

Hande Beril KÜÇÜKLER

Sanat, belirli aralıklarla açısı değiştirilen bir aynadır. Doğada saf halde bulunan ve anlam kazanmak için bir zihne ihtiyaç duyan görüntüler, sanatçının zihni ile buluştuğlarında söz konusu aynaya sanatçının belirlediği bir açı ile yansır. Toplumsal ilişkiler ve kültür, doğadaki görüntülerin gizli etkenidir ve sanatçının seçtiği açıdan bağımsız olarak yansıyanlar dünyasına katılırlar. Öyle ki yansıyanlar dünyasında oluşan sanat eserini gerçek bir çerçeveden görebilmek için her şeyden önce o dönemin toplumsal koşullarını, akımları ve çelişmelerini, sınıf ilişkilerini ve çatışmalarını, bunların neticesi olan dinsel, düşünsel ve siyasal düşüncelerini incelememiz gerekir.¹ İşte bu noktada aynayı karşımıza alıp, cevaplarını yalnızca yansımalar dünyasından öğrenebileceğimizi bildiğimiz şu soruları sorarız: Sanat; sanatçının dış dünya ile arasına bir sınır olarak koyduğu mekânda olmasına rağmen, dış dünyadan bağımsız bir halde şekillenebilir mi? Sanatın ait olduğu bir mekân var mıdır? Sanatçının kendisi, sanat eseri için bir mekân olabilir mi? İzole bir hayat, ortaya çıkan esere nasıl yansır?

Günlük yaşamımızda sıklıkla kullandığımız mekân kavramının dışına çıkıp izole bir hayatı kurgulamadan önce, bu kavramın içerisinden bakarak mekân görüntüsünün zihnimize bir anlama ulaşmasını sağlamak faydalı olacaktır. Lefebvre'ye göre mekân, hareketten arıtılmış, devinimsiz ve durağan bir şey olarak ele alınamaz. Tam tersine, mekân çevresi ile daima bir ilişki içerisinde olan, organik, canlı ve değişken bir şey olarak durmaksızın atan bir nabız gibi atmayı sürdürür ve başka mekânlarla birleşmeye doğru akar.² Toplumsal ilişkilerin ve değişken dinamiklerin okunabildiği bu mekân, canlılığını gündelik yaşamın öznesinden alır. Öyleyse mekân, insan ile birlikte değişir. Lefebvre bu durumu şöyle ifade eder:

"Tıpkı şeyleri kendinde ve yalıtılmış bir biçimde ele almanın tuzağına düştüğümüz gibi mekân konusunda da aynı hatayı yapmaktayız. Sanki tüm toplumsal ilişkilerden, üretim modellerinden ya da mekânın üretiminden bağımsız bir mekân varmış gibi düşünüyoruz."³

¹ Ernst Fischer, Sanatın Gerekliliği, çev. C. Çapan, İstanbul: Payel Yayınevi, s. 214

² Henri Lefebvre, Gündelik Hayatın Eleştirisi I, çev. Işık Ergüden, İstanbul: Sel Yayınları, 2012, s. 39

³ Henri Lefebvre, Mekânın Üretimi, çev. Işık Ergüden, İstanbul: Sel Yayınları, 2015, s. 32

Sanayi devriminden sonra insan; mekânın canlı olduğunu ve başka mekanlarla birleşmeye doğru aktığını kanıtlarcasına doğal yaşamından ve kırsaldan koparak kalabalık kentlere göç etmiştir. Kent yaşamına bütünüyle yabancı olan insanlar, aydınlanmanın neticesinde yaşam felsefesinin temelindeki fikirlerin inanç odağından çıkıp aklın egemenliğinde inşa edilmesine dayanarak, kendilerini kalabalık kentin güçlü ışıkları altında varoluşunu aydınlatacak bir sorgulama içerisinde bulmuşlardır. Bu sorgulama ve yeni kimlik arayışı, hiç şüphesiz insanın fikirleri ile yalnız kalabileceği ve kendi iç dünyasında iken dış dünyayı gözlemleyebileceği bir mekâna ihtiyaç duyuyordu. Serol Teber, Melankoli adlı kitabında Adorno'nun modern insanına değinmiş ve bu durumu özetlemiştir:

*“Adorno'ya göre modern yalnız insan baskıcı norm sistemlerine, faydacı akla ve bağınaz inanışlara karşı olmuş, otoritenin, gücün, dolaylı ya da dolaysız ulaşabileceği her şeyden geri çekilmeye çalışır. Bunun için de son bir seçenek olarak tin ile ruh, fizik ile metafizik, doğa ile insan, kır ile kent arasında, kendi kendini bulabileceği, koruya-bileceği kabuklu bir hayvan gibi kendi içinde derinleşebileceği bir yer, penceresiz bir mekân, kendine ait bir oda bulmayı düşler.”*⁴

Bireyin bulunduğu ortam ile bağıntı -isteyerek yahut istemsizce- kesmesi, Adorno'nun da dediği gibi, bireyin kendisini bulabileceği ve koruyabileceği alan arayışından kaynaklanır. Aydın için bu alan, kendi inşa ettiği ve içerisinde yalnızca kendi benliğini, varoluşunu ve sorgusunu ağırladığı fildişi kulesidir. Sınırlı kapasiteye sahip bu

alanın oluşturulması neticesinde aydın ile toplum arasında bir mesafenin girmesi kaçınılmaz olmuştur. Sanatçının ait olduğu toplumun, hayatının başlangıcından beri zihni içerisinde anlam kazandırdığı görüntülerinin bir parçası olduğunu göz önünde bulundurursak, aydın ile toplum arasındaki bu mesafe, fildişi kulesindeki bir sanatçıyı çevresindekileri algılayış bağlamında diğerlerinden farklı kılar. Tarihe baktığımız vakit, kentten kendisini soyutlayan ve topluma karşı mesafesini koruyan sanatçılardaki bu farklılık, iki şekilde kendisini gösterir. Bunlardan birincisi, kalabalık kent hayatından, batı uygarlığından fiziki olarak kaçıp daha sessiz ve sakin bir hayatı tercih ederek uzak uygarlıklara gitmiş sanatçılardır. İkincisi ise avare bir yaşam sürerek diğer sanatçıların yaptığı göç eylemini kendi ruhsal yolculuklarında gerçekleştirmiş, kalabalık kent hayatının ortasında iken kendilerini toplumdan ve bu kalabalıktan soyutlamış bohem sanatçılardır. Lefebvre'ye göre dönüşen bu şehir, bütünüyle bir oeuvre olarak görülebilir, bir sanat eseri gibi alımlanıp yaşanabilir.⁵ Sanatta yaratıcılığa, gündelik yaşamdan koparak ve uzaklaşarak değil, gündelik yaşam içerisinde kendini ayırarak ulaşılabilir.⁶ İşte bohem sanatçılar bu şekilde bir yaşamı seçmiş, varlığı ile kentte olsa bile zihinsel olarak kendi iç dünyasında yaşamışlardır.

Tüm bu gelişmeler sanat aynasına yepyeni bir açı kazandırmıştır. Görüntüsünün başlıca öznesi yabancılaşmış kent insanı olan bu açıda, yansımalar dünyasında kent yaşamında kalmış sanatçılar arasında ilk karşılaşacağımız isim Charles Baudelaire'dir. Baudelaire, Paris Sıkıntısı adlı ki-

⁴ Serol Teber, Melankoli, İstanbul: Say Yayınları/Serol Teber Kitaplığı, 2009, s. 301

⁵ Henri Lefebvre, Modern Dünyada Gündelik Hayat, çev. Işın Gürbüz, İstanbul: Metis Yayınları, 2010, s. 182

⁶ Henri Lefebvre, Gündelik Hayatın Eleştirisi I, çev. Işık Ergüden, İstanbul: Sel Yayınları, 2012, s. 95

tabında modern kent karmaşasına kendi perspektifinden bakar. Kentin yüzeyinde görülemeyen dinamiklerini yüzeyin altından çıkarır ve bir sanat eserinin konusu haline getirir. Baudelaire, modern sanatçının bu karmaşadan ilham alması gerektiğini savunur. Ali Artun, Baudelaire'in "Modern Hayatın Ressamı" kitabının sunuş bölümünde buna değinir:

"Baudelaire'in metropole ait dünyası, kalabalıklar ve onların biteviye devinimi. Ezelden beri belledikleri yerlerini, yurtlarını, geçmişlerini terk etmeyi göze alarak, Paris'i kuracak ilk dünya vatandaşları; kozmopolitizmin öncüleri, meçhul mesleklerin, toplumsal rollerin fedaileridir. Bu kalabalıkların giderek evlerden sokaklara, gündüzlerden gecelere taşın ve modern kente kamusal karakterini kazandıran kargaşası. Sanatçının yuvası, onu mest eden, düş gücünü coşturan bu çağdaş kaostur."⁷

Modern kent insanının işte bu kargaşadan beslendiğini ifade eden Baudelaire, Le Figaro'da yayımlanan Le Peintre de la Vie Moderne⁸'de ilk defa Flâneur kelimesini kullanmıştır. Flâneur, dünyanın merkezinde kalarak dünyayı gözlemleyen, lakin dünyadan saklı kalmak isteyen kişidir. Baudelaire'e göre bir kent gözlemcisi olan flâneur'ün mekanı sokaklar, gece lambasının ilk kez kullanıldığı ve dönemin Paris'inde gotik mimarinin en önemli örneklerinden biri olan aydınlık pasajlardır. Walter Benjamin'e göre bu pasajlar, bir çöküşün değil, asıl değişimin başlangıç yeridir.⁹ Bu dönem, geçmişin izleri ile daha farklı bir ilişki kurmamız gereken bir dönemdir.

En başında bir ayna metaforu kullanarak tanımladığım sanat, şu an bulunduğumuz durumda fiziki bir nesne olmaktan uzaktır. Aynanın karşı-

sındaki görüntüler; somut nesnelere oluşmaz, somut nesnelere arkasında 'görülecek' gerçeklikler ile birlikte var olurlar. Toplumun dışında, güncel olaylardan ve gündelik yaşamdan bağımsız bir şekilde içsel yolculuğunu sürdüren sanatçılar, dış dünyanın da içsel doğasını yaşayabilirler. Onlara göre sanatsal ilkeler ve sorunlar da aynanın görüntüsüdür. Hiç şüphesiz onlar için hayatın yavaşlaması, algıyı yükseltmiştir ve izolasyonun getirdiği bu yavaşlıktan ilham alınabilir.

KAYNAKÇA

Artun, Ali. *Baudelaire'de Sanatın Özerkleşmesi ve Modernizm (Modern Hayatın Ressamı'na Sunuş)*, Charles Baudelaire, Modern Hayatın Ressamı, çev. Ali Berktaş, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.

Benjamin, Walter. *Pasajlar*, çev. Ahmet Cemal, İstanbul: YKY, 1993

Fischer, Ernst. *Sanatın Gerekliliği*, çev. C. Çapan, İstanbul: Payel Yayınevi, 1995.

Lefebvre, Henri. *Gündelik Hayatın Eleştirisi I*, çev. Işık Ergüden, İstanbul: Sel Yayınları, 2012.

Lefebvre, Henri. *Mekânın Üretimi*, çev. Işık Ergüden, İstanbul: Sel Yayınları, 2015.

Lefebvre, Henri. *Modern Dünyada Gündelik Hayat*, çev. Işın Gürbüz, İstanbul: Metis Yayınları, 2010.

Teber, Serol. *Melankoli*, İstanbul: Say Yayınları/Serol Teber Kitaplığı, 2009.

⁷Ali Artun, Baudelaire'de Sanatın Özerkleşmesi ve Modernizm (Modern Hayatın Ressamı'na Sunuş), Charles Baudelaire, Modern Hayatın Ressamı, çev. Ali Berktaş, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s. 10

⁸Modern Hayatın Ressamı

⁹Walter Benjamin, *Pasajlar*, çev. Ahmet Cemal, İstanbul: YKY, 1993, s. 257

FİLDİŞİ BİLİM

İrem İLHAN

Sanatta her zaman süregelen iki tartışma vardır: 'Sanat, sanat için midir yoksa sanat toplum için midir?' Söz konusu tartışmanın aslında her zaman bilim için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz. İnsanlığın gelişimine baktığımızda hemen hemen yapılmış bütün buluşlar, ortaya atılan bütün teoriler insanlığın gelişimine katkı sunmuştur ve belki de tüm bunlar birçok genci etkileyerek onları bilime çeken etmenler olmuşlardır. Bu bağlamda bilimin toplum için yapılması onun hayat kaynağıdır denilebilir mi? Peki tüm bu icatları yapan, teorileri ortaya atan bilim insanları, bunları yaparken gerçekten de toplumu mu düşünüyorlardı?

Albert Einstein'ın Görelilik Kuramını herkesin duyduğuna eminim. Zaman görecelidir, ışık hızı evrendeki limit hızdır, uzay-zaman kütleli cisimlerin kütleleri sebebiyle bozulur, eğrilir... Peki ya bu karmaşık kurama baktığımızda gerçekten bu kuramın toplum için ortaya atıldığını düşünebilir miyiz?

Başka bir bilim insanına, Nikola Tesla'ya değinelim. 900'ün üzerinde patentli eseri söz konusu ve neredeyse birçoğunu gündelik hayatımızın bir köşesinde kullanıyoruz. Nikola Tesla'nın yaptığı her şeyin

insanlığa fayda sağladığı gerçekken, ortaya koyduğu biliminin aslında insanlık için olduğunu iddia edebilir miyiz?

Söz konusu iki bilim insanının hikayesini bilenler en iyi eserlerini fildişi kulelerine çekilmişken verdiklerini de bilirler. Şan ve şöhrete kavuşmadan önce çok hırslı bir öğrenci olan Albert Einstein, Annus Murabilis yani Mucizevi Yıl olarak bilinen 1915 yılında yayımladığı dört makalesini fildişi kulesindeyken vermişti. Neredeyse bütün bilim insanlarının hayranlıkla baktığı ve bilim tarihinin en zeki isimleri arasında anılan Nikola

Tesla'da eserlerini verdiği yıllar boyunca fildişi kulesinde kalmıştı yani bu ikili eserlerini verirken aslında insanlığa değil, bilimlerine odaklanmışlardı. Bilimlerini, bilim için yapmışlardı ancak bilimin gelişmesi için bu yeterli miydi?

Günümüz akademisyenlerinin güncel sorunlarından birisi, sadece araştırmalarına odaklanma problemleridir. Sadece araştırmaya odaklanan ve dersi zorunluluk için veren bir akademisyenin dersi ne öğreticidir ne de keyifli. Bir işkenceden farksız olan ders, öğrencilerin çoğu zaman hiçbir şey öğrenememelerine ve ders-

ten nefret etmelerine sebep olmaktadır. Böyle bir durum karşısında her şey öğrencinin üstüne kalmakta, peki ama kaç öğrencinin temeli sağlam olmaktadır? Temeli sağlam olmayan bir öğrencinin yüksek lisans ya da doktora sürecinde nasıl daha iyi olması veya aynı konuları ileride akademisyen olursa öğrencilerine iyi bir şekilde kavratması beklenir? Bunu göz ardı eden akademisyenler aslında akademiye zehirlemekte, yeni zihinlerin gelişmemesine sebep olurken yeni zihinlerin eksik öğrenmesine ya da kolayca kavranabilecek konulardan nefret etmelerini sağlamakta, kısaca bilimin gelişmesine engel olmaktadır.

Eğitim konusundaki başarısı ve kendi adını alan ünlü 'Feynman Tekniği' ile bilinen fizikçi Richard Feynman eğitim konusunda şunları söylemektedir: "... Bir sınıfa ders veriyorken çok iyi bildiğin en temel şeyler hakkında düşünme fırsatın olur. Bunlar eğlenceli ve zevklidir. Tekrar üzerinde düşünmenin hiçbir zararı olmaz. Bu temel şeyleri daha iyi ifade etmenin yolları var mı? Temel kavramlar hakkında düşünmek kolaydır. Yeni bir fikir oluşturamıyorsan da zararı yoktur. Daha önce düşündüklerin de sınıf için yeterlidir. Yeni bir şey düşündüğünde mutlu olursun. Çünkü aynı olaya farklı bir yönden bakabiliyorsundur.

"Öğrencilerin sorduğu sorular genelde yeni araştırma konuları için birer kaynaktır. Üstünde çok düşündüğüm, ama sonuçlandıramadığım derin sorular sorarlar sık sık. Bu soruları sonradan düşünmek ve cevaba biraz daha yaklaşabildiğimi görmenin bana bir zararı olmaz... Neticede anladım ki öğretmek ve öğrenciler hayatı canlı kılıyor. Bana sevinerek kabul edilecek bir iş teklif edilse dahi öğretmek unsuru içinde yer almıyorsa

bu işi reddederim."¹

Bu sözleriyle birlikte Richard Feynman için öğretmenin önemini görüyoruz ki en önemli vurgusu öğretmenin tek taraflı olmamasıdır. Akademisyenlerin öğrencilerine verdikleri ders sadece öğrencileri için değil aslında kendileri içindir de; basit kavramlar üzerinde yeniden düşünme fırsatı ve öğrencileri sayesinde yeni bakış açıları da kazanırlar. Böylelikle araştırmacı kimliğine sahip olarak değil, aynı zamanda ders vererek edinilen deneyim, hem akademisyenin hem de bilimin gelişmesi demektir. Albert Einstein, "Bir şeyi 6 yaşında bir çocuğa anlatamıyorsanız, siz de anlamamışsınız demektir."² sözü ile öğretme ile anlama arasındaki önemli bir yere vurgu yapmaktadır. Yeniden Richard Feynman, ünlü Feynman Tekniği'nde bir konuyu öğrenmenin en iyi yolunun o konu hakkında detaylıca bir araştırma yapıp, o konuyu hiç bilmeyen birisinin bile anlayabileceği kadar basite indirgeyerek anlatmak olduğunu vurgulamaktadır.

Kısaca bir konuyu öğretmek, akademisyenlerin sandığı kadar baş belası bir durum değildir. Aksine bir konuyu en alakasız kişiye bile öğrettiğimizde aslında biz de bir şeyler öğrenmiş oluruz, konumuzu daha iyi kavrar, basit ve temel kavramlara daha iyi hâkim oluruz; ayrıca yeni nesil dimağlarında sağlam temelli, bilgili ve donanımlı gençler olmalarını sağlarız ki bu öğrencilerin büyük kısmı da ileriki hayatlarında bu sayede iyi bilim insanları olurlar, iyi araştırmalar yapar ve öğrenci yetiştirirler. Böylece genç bilim insanlarına ilham vererek bilimin devamlılığını sağlarlar. Yani kısaca fildişi kuleye kapanmak her zaman başarının sırrı değildir ba-

¹ Richard P. Feynman, Eminim Şaka Yapıyorsunuz Bay Feynman, İstanbul, Alfa Yayınları, 2016, sayfa 164.

² Kolektif, Einstein: Bir Dehanın Yaşamından Notlar, çev., Gökçe Müderrisoğlu Aktaş, İstanbul: İndigo Kitap, 2017, s. 108.

zen fildişi kuleden çıkmak da bizi oldukça yetiştirir!

Peki her zaman fildişi kulenin dışında olmak mı bizi yetiştirir? Sadece öğrencilere nasıl ders vereceğini düşünen, halka her şeyi nasıl açıklayacağını düşünen bir kişi akademisyenden ziyade eğitimci, bir öğretmendir. Bir öğretmenin görevi ise anlaşılacağı gibi öğretmektir, araştırma yaparak yeni bulgular elde etmek ya da makale yazmak değil.

Peki bilim insanları öğretmen olursa bilim yapabilirler mi, bilim geliştirebilir mi?

Daha önce verilmiş olan Einstein ve Tesla örneğinde olduğu gibi hiç şüphesiz bazen en iyi eserlerimizi vermek için fildişi kulemize kapanıp, kendimizden bile öte olmalı; onu yenmeliyiz. Sadece topluma odaklanmak, bilim insanının içindeki ilhamı sömürebilir çünkü sürekli ders vermekle uğraşmak çalışmalarının bölünmesine sebep olacak ki sürekli dikkati bozulan bir kişinin kendisini toparlamasının ne kadar zor olduğunu hepimiz biliriz. Bilim insanı olmanın asıl keyfi, araştırmada, canla başla çalışmada, yeni şeyler keşfetmede, ortaya yeni şeyler koyabilme sürecindedir ki hiç şüphesiz en keyifli anlar da bunlardır; haliyle sadece ders vermeye odaklanmak işin en önemli kısmının göz ardı edilmesi ve meslekten alınan asıl keyfin alınamaması demektir. Böyle bir durumda şevkle ve tutkuyla çalışan, bir şeyler ortaya koymaya çalışan bir kişinin bunun bölünmesinden duyduğu rahatsızlık ve sadece çalışmasına odaklanma isteği de çok doğal değil midir? Haliyle burada da o bilim insanının onu bir daha kimsenin rahatsız etmeyeceği bir fildişi kuleye çekilmesi de çok normal değil midir? Nitekim ne-

redeyse bütün bilim insanları en iyi keşif ve buluşlarını fildişi kulelerinde yapmışlardır. Einstein patent memuru iken sadece patent memurluğuna odaklansaydı, ışıkla seyahat etmenin nasıl bir şey olduğunu merak edip canla başla bunu araştırmaydı belki bugün Özel Görelilik, Genel Görelilik, Kuantum Teorisi, kısaca Modern Fizik doğmayacaktı. Eğer Michael Faraday, fildişi kulesine kapanmasaydı belki bugün elektromanyetik indüksiyon yasası ya da elektrik motoru icat edilmemiş olacaktı ya da Isaac Newton fildişi kulesine kapanmasaydı optiği, kalkülüsü, kütle çekim yasasını bilemeyecektik. Kısaca yeniden bilimi bilim yapan şey, özgür bir ruh ve araştırma şevki olmayacaktı.

Peki bilimi bilim yapan, geliştiren, hem araştırma yapıp kendi kabuğuna çekilmek hem de araştırmalardan sıyrılarak öğrencilere ve halka odaklanıp onlara bir şey kavratmaksa hangisi daha önemlidir? Ya da hangisi daha çok ön plana çıkmalıdır? Cevabın gayet ortada olduğunu düşünüyorum: İkisi de eşit derecede önemli! Evet, ikisi de eşit derecede çok önemlidir ki hem bilimde yeni gelişmeler, keşifler ve buluşlar olsun hem de yeni bilim insanları yetişsin, bilimin geleceği olsun; bilim köklen sin, solmasın.

Fildişi kuleye çekilmek ya da onun dışına çıkmak... Aslında bilimi bilim yapan, geliştiren şeyler bunlar. Asıl püf nokta ise ne zaman fildişi kuleye kapanacağını ve ne zaman oradan çıkacağını bilmek.

Peki ne zaman kapanmalı fildişi kuleye, ya da ne zaman çıkmalı oradan? Sürekli dengeli bir şekilde gir-çık devirdaimî yapılamaz. Bu yüzden fildişi kuleye, akademiye yeni yeni girerken girmeli, her şeyi iyice öğrenip çıkmalı ki çıktığında en iyi şekilde öğrenci yetiştirebilsin, topluma ve bilime katkı sağlayacak eserler verebilsin.

KAYNAKÇA

Feynman, Richard P. *Eminim Şaka Yapıyorsunuz Bay Feynman*, İstanbul, Alfa Yayınları, 2016.

Kolektif, *Einstein: Bir Dehanın Yaşamından Notlar*, çev., Gökçe Müderrisoğlu Aktaş, İstanbul: İndigo Kitap, 2017.

"ENTELEKTÜEL" SÜRGÜN MARJİNAL YABANCI

Melike Burcu UTKU

Edward W. Said, "Entelektüel' Sürgün Marjinal Yabancı" Çev. Tuncay Birkan, (İstanbul: Ayrıntı, 2017), 128 sayfa.

Entelektüel yahut bizde ifade edilen manasıyla "aydın", kendisine şüpheyle bakılan nerede durduğu, neyi temsil ettiği ve ve toplumdaki rolü epey tartışılan bir kavram olarak karşımıza çıkar. Öyle ki, farklı toplumsal dinamiklerle birlikte değişen bakışlara da maruz kalmıştır. Entelektüellerden, ender rastlanan değerli insanlar olarak bahsetmek olumlu gibi dursa da onları ayrı bir tabaka haline getirmek ve "fildişi kuleye hapsetmek" toplumun da tekdüze bir yapıda, farkına varmadan oradan oraya savrulan niteliksiz bir yığın olarak görülmesine sebep olmaktadır. Kimsenin görmediği yönleriyle toplumsal olayları inceleyebilen, kalıplaşmış düşüncelere maruz bırakıldığımız zamanlarda sesi, sokağın sesinden farklı çıkan ama sokaktan gelen sesleri duymaktan da geri durmayan insanlara ihtiyaç duyarız. Varlığının yarattığı sarsıcı hal ve yokluğunda yerinin doldurulamayışı ile "aydın sorunu" olarak da dile getirilen bu konuya açıklık getirmek için aynı kaygılarla kendi hayatını biçimlendiren, sesini duyuramayan kesimlerin durumlarını eleştirel bir şekilde değerlendirerek kamusal alanda ilan eden bir "entelektüel, marjinal sürgün ve yabancı" olan Filistin asıllı Amerikalı edebiyat kuramcısı ve aktivistliği ile öne çı-

kan Edward W. Said'in entelektüelliğe dair fikirlerini incelemek yerinde olacaktır.

Edward Said, 1993 yılında BBC için verdiği Reith konferanslarındaki altı bölümün toplamından oluşan "Entelektüel, Marjinal Sürgün Yabancı" adlı kitabında entelektüel kavramından ne anladığına ilişkin geniş bir çerçeveye çiziyor. Konferanslara davet aldığı andan itibaren Filistin'in durumuna ilişkin politik konumu nedeniyle katılması konusunda eleştirilere maruz kalan Said'in aldığı tepkiler, onun entelektüele biçtiği görevlerden olan "statükoyu rahatsız eden" rolüne uygun olarak kendi tezini de doğruluyor. Entelektüel sözcüğünün indirgendiği yakıştırmalardan olan "fildişi kule" kendini yalıtılmış bir kibirlilikle topluma uzakta duran canavarlaştırılmış bir entelektüel imgesini çağırıştırıyor. Raymond Williams'tan aktardığı şu cümle halen de geçerliliğini korumaktadır: "*Yirminci yüzyılın ortalarına kadar entelektüel, entelektüalizm ve entelijansiya gibi sözcükler büyük ölçüde olumsuz tınlamalarla kullanılmıştır.*" (s. 10) Said, bu klişelere ve indirgeyici tutumlara karşı durarak entelektüelin toplumda üstlendiği rolü, bunların kapsamını ve hatta entelektüelin iç çatışmalarının dahi bu rolün üzerindeki etkilerini sade bir dille anlatmaya çalışmıştır.

I. ENTELEKTÜELİN TEMSİL ETTİKLERİ

Said, indirgeyici tutumlardan entelektüeli arındırmak adına, kitabına konu edindiği konferanslarından ilki olan "Entelektüelin Temsil Ettikleri" başlıklı konuşmasına, onları ayrı bir tabaka ve seçkinler grubu olarak gören olumsuz anlayıştan yola çıkarak şu önemli soruyla başlar. "Entelektüeller çok geniş bir grup mudurlar, yoksa had safhada küçük ve oldukça seçkin bir grup mudurlar?" (s. 21) Sorusuna istinaden yirminci yüzyılda entelektüellere dair yapılan birbirine zıt iki tanıma yer verir. Bunlardan ilki Antonio Gramsci'nin "*bütün insanlar entelektüeldir, ama toplumda herkes entelektüel işlevi görmez*" (s. 21) diyerek entelektüellik işlevi görenleri ikiye ayırdığı tanımdır. Gramsci, toplumdaki kurumların devamlılığını sağlayan "sürdürücü rol" üstlenen "geleneksel entelektüeller" dediği ve öğretmenler, papazlar, idarecilerden oluşan grupla entelektüellerin çıkarlarını örgütlemek, daha fazla iktidar ve denetim gücü elde etmek için kurumlarla doğrudan bağlantılı olan "organik entelektüeller" ayrımını yapar. Organik entelektüeller de kapitalist girişimciler, sanayi teknisyenleri, ekonomi politik uzmanları, yeni bir kültürün ve hukuk sisteminin oluşturucuları olan; geleneksel entelektüellere karşın sürekli oluş halinde olarak insanların zihinlerini değiştirip piyasaları genişletme amacıyla olanlardır diyerek onları oldukça geniş bir gruba dâhil eder. Bahsettiği ikinci tanım da, entelektüeller için ciddi bir sınav niteliği gören *Dreyfus* olayı ve Birinci Dünya Savaşı ile düşünce süreçlerinin biçimlenmiş olduğunu düşündüğü Julien Benda'nın "*La Trahison des Clercs*" kitabında bahsettiği entelektüellerdir. Benda, entelektüelleri, insanlığın vicdanı olan sü-

per yetenekli, ahlaki donanımları gelişkin filozof-krallardan oluşan bir avuç insan olarak görür ve onlar Said'in sorusundaki seçkinler grubuna dâhil edilebilirler. Benda, gerçek entelektüelleri bir ruhban sınıfına ait görerek onların pratik amaçlar gütmeyen faaliyetlerini dünyevilikten arındırarak bir nevi "Benim Krallığım bu dünyanın krallığı değil." (s. 23) diyenler olduklarını söyler. Bu örnek dünyadan elini eteğini çekmiş, fildişi kulesine kapanmış bir anlayış gibi dursa da Said'e göre çıkar gözetmeyerek baskıcı otoriteye meydan okumaları toplumun vicdanı olduklarını gösterir ve kendisini yalıtılmış bir durum olduğu söylenemez. Yirminci yüzyılda gelişen kitle iletişim araçları ile ortaya çıkan bilginin üretilmesi, ve dağıtımı ile ilgili alan-

ların çalışanları Gramsci'nin tanımına uygun olarak yeni entelektüelleri oluştururlar ve onun tanımını çağın gereklilikleri açısından Benda'nın entelektüelinden daha yakında durmaktadır. Edward Said, Gramsci'nin tanımının yirminci yüzyılın gerçekleriyle örtüştüğünü kabul etse de "Entelektüelin toplumda, sadece kimliksiz bir profesyonel, salt kendi işine bakan bir sınıfın yetenekli bir üyesi olmaya indirgenemeyecek özgül bir kamusal role sahip bir birey olduğunda ısrar etmek istiyorum." diyerek ona karşı çıkar. (s. 27)

Said'e göre entelektüel belli bir kamusal zihniyeti temsil edebilir ama onun rolünün hayatiliği, kamunun gündemine sıkıntı verici konuları sokarak dogmalara karşı çıkmasından ötürü herhangi bir alandaki iktidara hizmet etmemesinde yatar. Bu hayati rolün evrensel ilkeler temelinde yapılabileceğini söyleyen Said, bu konuya ilişkin kişisel tutumunu şu şekilde açıklar: "Bir entelektüel olarak kaygılarımı bir dinleyici ya da izleyici kitlesi önünde sunarım; ama mesele sadece bu kaygıları nasıl ifade ettiğimde değil, aynı zamanda özgürlük ve adalet davasını savunmaya çalışan biri olarak benim neyi temsil ettiğimdedir." (s. 27)

İncelemenin giriş kısmında belirtilen entelektüelin kendi iç çatışmaları, yani özel alanının kamusal alandaki etkisi, burada karşımıza çıkmaktadır. Bireyselliğini kamusal olana dair varlığında özgüllüğü ile farklı kılar. Entelektüelin tanımına odaklanarak onun bireysel varoluşu görmezden gelinirse o görevini yerine getiren bir memur durumuna düşürülmüş olur. Onun temsilinin önemi özgüllüğü fark edilmeden anlaşılamaz.

"Jean-Paul Sartre'ı ya da Bertrand Russell'ı okuduğum zaman beni etkileyen söyledikleri şeylerden çok özgül, bireysel sesleri ve mevcudiyetleridir; çünkü inandıkları şeyleri dile getirmektedirler. İsimsiz bir memurla ya da ihtiyatlı bir bürokratla karıştırılmaları mümkün değildir." (s. 28)

Said, kitabında entelektüelin bireyselliğini sürdürürken nasıl toplumsal alanın hareketlerine dâhil olabildiğini en iyi şekilde temsil ettiğini düşündüğü panoramik gerçekçi romanlardan bahseder. Turgenyev'in Babalar ve Oğullar'ında Bazarov'un yerleşmiş ve sorgulanmayan davranış tarzlarına karşı engel tanımayan anarşik entelektüel tavrı, kurgunun içinde bile hikâyeye uymaz adeta kitaptan dışarıya taşar. James Joyce'un Sanatçının Bir Genç Adam Olarak Portresi adlı eserinde Stefan Dedalus da onu özgüllüğünden ayırabilecek her şeye şüpheyle yaklaşırken hiçbir şeye hizmet etmeden kendisini ve amaçlarını dile getirmeyi düstur edinmiştir. Duygusal Eğitim adlı eserinde Flaubert, zihninin aylaklığına ve yüreğinin ataletime teslim olan Moreau ve iktidara hizmet eden rollere bürünen Deslauriers karakterlerinin entelektüel olarak istikrarlı bir yol izleyemeyişlerine duyduğu öfkeyi belli ederek kendini temsil etmeyi başaramayan entelektüellerin sonuna dair de bir bakış sunmuştur. Bu örnekler tanımın getirdiği sabit bir görevden çok daha fazlasını metanetli bir direnişi, sürekli tetikte olmayı gerektirdiğini gösterir.

Entelektüel bugün neyi temsil ediyor sorusuna Said, Amerikalı sosyolog C. Wright Mills'in entelektüelin ayakta durup kendini ifade etme araçlarının, düzenin devamlılığını sağlayan kurumların, iktidarların yanında saf tutarak "enformasyon

sanayisinin kiralık çalışanı” olanlarca gasp edildiğini, bunun dışında kalan entelektüellerin umutsuz bir güçsüzlük duygusuna kapıldığı yönünde tespiti ile cevap verir. Mills’e göre entelektüele düşen görev resmi anlatılara, klişe görüş ve düşünce bataklıkları yaratanlara karşı bir “maske indirme” görevi edinerek aktif siyasi rol üstlenmektir (s. 34-35). Yalnızlık ile saf tutma arasında kalan entelektüele örnek olarak aktif siyasetten örnekler vererek onun temsil edilmeyenlerin safına ait olduğundan emin olduğunu söyler ve entelektüelin temsil ettiklerine dair son olarak şunları dile getirir:

“Entelektüel, ne insanları teskin etme ne de konsensüs oluşturma derdindedir; çok ciddi bir anlamda, ucuz formülleri, hazır klişeleri ya da iktidar sahiplerinin ve uzlaşmacıların söylediklerinde, yapıp ettiklerinde gözlenen sorunsuz, uzlaştırıcı olumlamaları kabullenmeyi istememe anlamında tüm varlığını ortaya koyan biridir. Hatta sadece bir şeyleri pasif olarak istememekle yetinmez, bunu aktif olarak kamuoyuna söyler de.”
(s. 36)

II. MİLLETLERE VE GELENEKLERE PES ETMEMEK

Said, kitabın “Milletlere ve Geleneklere Pes Etmemek” başlıklı kısmına Benda’nın entelektüellerin aidiyetlerden etkilenmeyen evrenselliğin ürünü bir tür insan grubu oldukları izlenimi veren anlayışını dile getirerek başlar. Aynı zamanda onun 1927 de yaptığı bu tanımların sadece Avrupalı

olanlara ait olduğu anlayışına karşı çıkan unsurlardan bahseder. Dünya savaşları sonrası değişen düzende aydınlatıcı rolü üstlenen Avrupa’nın zayıflayan kapasitesi ile seyahat ve iletişim imkânlarındaki hızlanmanın da etkisiyle günümüzde entelektüellerden söz etmek aynı zamanda konunun milli, dini ve hatta kıtasal çeşitlemelerinden söz etmeyi gerektirir. Entelektüele dair yerleşen bu anlayışta uzmanlık alanlarının artmasıyla modern hayatta rollerin artması da etkilidir. Her entelektüel bir dilin içine doğar ve hayatının geri kalanını da çoğunlukla o dilin içinde geçirir ki bu dil onun entelektüel faaliyetlerinin ana aracıdır. Dillerin doğal olarak milli özellikleri bulunur. Bu anlaşılabilirlik için gerekenden daha kapsamlı bir şey ifade ediyor çünkü dillerin kendine özgü vurgu ve özellikleri ifadenin zenginliğini sağlayan bir bakış açısına sahiptir. Burada entelektüelin karşısına çıkan sorun dilin varlığının bir yandan da kendi statükosunu korumaya ilişkin çeşitli deyişleri barındırmasıdır. Yaşayan ve değişen özellikleri olan dillerin belki de yegâne taşıyıcısının da entelektüel olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü zamana uyum sağlamayan dil kendi uyumsuzluğu içerisinde kalarak başka bir egemenin boyunduruğu altına girme riski de taşır. George Orwell “Siyaset ve İngiliz Dili” adlı denemesinde dilin statükoyu koruyan yaygın klişe kullanımları için “dil çürümesi” örnekleri demiştir. Böylelikle bu basmakalıp dilin, zihni pasifleştiren bir niteliğe de sahip olduğu söylenebilir. Amerika’daki bir gazetenin satış gücü sayesinde girdiği otorite havasından bahsederek önemli bir konuya işaret eder. Dilin etkisini koru-

yan anlayışları sayesinde bir gerçeklik inşa etmek amacıyla meşru kılınmaya çalışılan politik hareketler dile getirilirken, "biz" dili kullanılarak okuyucuları, bu ulusal dilin sadece var olması ile ulusal bir kimliğe ikna eder niteliktedir. Said bu durumu şu sözlerle eleştirir:

"Modern gazetecilikte olduğu gibi burada da entelektüellerin rolünün ulusal topluluğun ortak (ve son derece yüceltilmiş) bir kimliğe sahip olma duygusunu yaşamasına yardımcı olmak olduğu varsayılır."

(s. 41)

Aidiyetler konusunda Said'in dile getirdiği diğer bir önemli nokta da kendisine hayali düşmanlar edinerek ittifaklarını koruyan egemen taraflar tarafından, Soğuk Savaş sonrası, komünizmden sonra, büyük düşman olarak belirlenen "İslam"ın tek bir duruma indirgenmesindeki ikiyüzlülüğü gerçekleştiren akademik entelektüellerin sorumsuz yargılarıdır. "Onlar" ve "biz" dilinin bir şeyleri muhafaza etmekten ziyade korku ve panikle gerçeklere uzak bir tutum sergilemeye hizmet ettiğini düşünerek gözümüze perde çeken doğuştan gelen aitliklerin sağladığı ucuz kesinliklerin ötesine geçebilme riskinin göze alınması gerektiğini söyler.

Said'in, kitabında modern feminist anlayışlar için önemli bir örnek olan Virginia Woolf'un "Kendine Ait Bir Oda" adlı denemesinden bahsettiği kısımda, aidiyetlerin cinsiyetlere verdiği roller içinde bir kadının yazın dünyasında var olabilmek için verdiği uğraşların iktidar olan anlayışın karşısında Woolf'un durduğu yerin entelektüelin "zayıf olan-

ların sesi olma" rolünü de üstlendiğini söyleyebiliriz. Entelektüelin de doğuştan sahip olduğu aidiyetleri vardır ama bunların aşırı kutsal bir çerçeveye alınmasını önleyecek soruları sormak da onun görevidir. Bu konularda görmezden gelenler politik açıdan tarafları çıkmaza sokabilir. Entelektüel, hâkim normların ve iktidarların karşısında mazlum tarafın sesini dile getirince oranın bir neferi olmuş da sayılmaz. Zor zamanlarda kendi bağlılığını ve desteğini milletine gösteren entelektüelin karşı taraflarca hedef haline getirildiği durumlara çokça denk geliriz. Bunlar her zaman karşısına çıkacak engellerden biraz daha zorludur çünkü tarafsızlık iddiası sorgulanır hale gelmiştir. Dile getirdikleri kendi temsilinin de bir parçası ise bunun kişisel olarak nelere mal olacağı onun için önemli olmamalıdır.

III. ENTELEKTÜEL SÜRGÜN: GÖÇMENLER VE MARJİNALLER

Yazarın, "Entelektüel Sürgün: Göçmenler ve Marjinaler" başlıklı konferansı, kitabın da alt başlığı olan konulara açılımlar getirdiği bölümdür. Kendi kişisel tarihinden izler taşıyan sürgün deneyimiyle birlikte gözlemlediği topluluklardan da bahseder. "Sürgün" kelimesini entelektüel için metaforik anlamda kullanmakla birlikte fiilen sürgünde olmanın eskiden ve modern dünyada da neyi ifade ettiğine değinir. Sürgünde olmanın doğulan yerden uzakta bulunmaktan daha çok ulaşılabilir olması ve kendini sürekli hatırlatan bir şey olmasından ötürü arada kalmışlığı getirmesinin güçlük yarattığını söyler. Said, sürgündeki entelektüele Naipaul'un Nehrin Dönemeci kitabının başkişisi Salim'i örnek verir ve onun hayatını bir tür "sahipsizlik" olarak nitelemesini vurucu bulur.

Filistin'e ilişkin bireysel sürgününü politik olarak tartışmalı olduğu zamanlarda açıkça temsil etmeyi de kendisine görev bilmiştir. Mazlum olanın sesi olma vurgusunun Said'in kişisel tarihi için de çok önemli olduğunu görüyoruz. Sürgün olarak geldiği topluma uyum sağlayan, epey başarı ve ün kazanan Nazi Almanya'sından Henry Kissinger'la komünist Polonya'dan Zbigniew Brzezinski gibi yeteneklerini iltica ettikleri ülkelere adamış, yüksek kademede resmi görevler yapmış isimlerden sıra dışı konumları ile söz eder. Başka örnekler de verdikten sonra İkinci Dünya Savaşı sonrası kuratıcı rolü üstlenen ABD'nin seçkin entelektüellere hamilik yapar cinsten tavrı ile ender rastlanan bir durum olmadığı kanısına varmıştır. Ama hiç şüphesiz egemenlerin yanında saf tutan bu entelektüellere karşı eleştirel bir bakışı vardır. Sürgün kelimesini metaforik olarak kullandığı kısma gelirse hayatı boyunca fiili olarak yeri yurdu olsa dahi entelektüelin orada da içeridekiler ve yabancılar olarak ayrıldığını belirtir. Yabancı hisseden entelektüelin durumunu da en iyi ifade eden kelimenin "sürgün" olduğunu düşünür. Bu tavra sahip entelektüelin, devamlı tedirgin "evet deycilere" şaşkın gözlerle bakan metafizik anlamda bir huzursuzluğa sahip olduğu açıktır. İstikrarlı bir yapıyı beraberinde getiren evde olma haline geri dönemez nitelikte bir iç dünyanın ürünü olan entelektüel asla evine varamaz. Kendi duygularına da hayret ederek yaptığı bir tespit vardır ki ilginç olduğu söylenebilir: Sürgün, entelektüelin mutsuzluk fikriyle mutlu olma eğiliminde olmasıdır. Artık yer-sizliğinde mesken tutmuş olan entelektüel için bu bir düşünceden öteye gitmiştir. Anlatılarını zen-

ginleştiren önemli bir örnek olarak, hayatının büyük bir bölümü İrlanda'da sürgünde geçen Jonathan Swift'in zehir zemberek dilinden ötürü kendisine "*saeve indignatio*" dediğini ve bunun da mezar taşına yazıldığını aktarır. Edebiyatın doruk noktasında gezinen eserlerinin "büyük bir kafanın yaşadığı ıstırab"ın yansıması olduğunu söyler. Said, sömürge edilen bölgelere ziyaretler yaparak burada bırakılan enkazı gözlemleyen Swift gibi Salim karakteri ile iç dünyasını gözler önüne seren Naipaul'un da bir entelektüel sürgün olduğunu ayrıca belirtir. Sürgün kimliğini üçüncü dünya ülkelerine sürekli seyahat eden Naipaul'dan da katı bir biçimde sürdürdüğünü iddia ettiği Adorno'nun yüksek kültürün en yükseğine sahip kumaşının bu kültürle işlenmiş haldeyken felsefe, müzik, sosyoloji, edebiyat, tarih gibi alanların hepsinde şaşırtıcı bir ehliyeti olduğunu belirtir. Bununla birlikte fiili sürgünlük yaşamadan önce de iç dünyasında buna yatkınlıklar taşıdığını söyler. Amerikan kültüründen rahatsız olması bir yana Avrupa'dayken de burjuva beğenisi olan her şeye eleştirel yaklaşan Adorno'nun, hâl böyle iken ABD'de sürgünken yazdığı *Minima Moralia*'nın yazarın iç karmaşalarını belli ettiğini söyleyerek onun parçaları birleştirilemez anlatısını Turgenev'in hikâyeye sığmayan karakteri Bazarov'a benzetir. Evde olmanın konforunun dışında marjinal bir figür olarak duran entelektüelin sürgünden kaynaklı ayrıcalıklara da sahip olduğunu söyler. Sürgün, olaylara hem geride bırakılanın hem de şu an olanın açısından bakabildiği için geniş bir görüş imkânına sahiptir. Bunun bir avantajı da şu an bulunan hale nasıl geldiği yönündeki süreçlerin

bir dizi tarihsel seçimin sonuçları olduğunu, sürekli bir oluş halinde olduğunu anlayabilmesidir. Said, kahramanı olarak nitelendirdiği on sekizinci yüzyıl İtalyan filozofu Giambattista Vico'nun bu oluşa dair dediklerine, yetişkin insanın yarım yamalak konuşan çocuktan gelmesi, bu takdirde şeylerin de bu oluşa tabii oldukları örneğiyle yer verir. Son olarak demek istediklerini şöyle özetler:

“Bir entelektüel için gerçekten sürgün olan biri kadar marjinal ve yabancı olmak, otorite ve güç sahibine değil gezgine, alışkanlığa değil geçiciliğe ve rizikoya, otoritenin belirlediği statükoya değil yeniliğe ve deneye duyarlı olmak demektir. Sürgün soylu entelektüel cüret ve küstahlığa açıktır, alışılmıştın mantığına değil, değişimi ve hareket halinde olmayı temsil eder, olduğu yerde saymayı değil.”

(s. 66)

IV. PROFESYONELLER VE AMATÖRLER

Edward Said'in gerçek entelektüel için önemli bir ayırım ve dikkat edilmediği takdirde tehlikeli olarak gördüğü bir diğer konu, “Profesyoneller ve Amatörler” başlıklı bölümde incelenmiştir. Konuşmasına entelektüeller ile kurumlar arasındaki hiçbir zaman durağan olmayan zamana göre değişen ilişkilere bir örnek olarak eskiden ciddi bir sol eylemci olan daha sonra Başkan Mitterand'a danışmanlık yapan Fransız entelektüeli Régis Debray'ı örnek vererek başlar. Debray, “Modern Fransa'nın Entelektüelleri” adlı kitabında entelektüellerin kendilerini temsil ettikleri yerlerin değişiminden bahseder. Entelektüellerin kendilerine ilk

olarak üniversitelerde profesör sıfatıyla yer bularak koruma altına alındığını daha sonra ise onlara sahiplik etme otoritesinin yayınevlerindeki entelijansiya ve editörlerden oluşan manevi bir aileye kaydığından bahseder.

“Yaklaşık 1960 yılına kadar Sartre, de Beauvoir, Camus, Mauriac, Gide ve Malraux gibi yazarlar geniş kapsamlı yapıtları, özgürlüğe duydukları inanç ve kendilerinden önceki ruhani ciddiyet ile kendilerinden sonraki reklamcılığın çığırkanlığı arasındaki orta yolu oluşturan söylemleri sayesinde onlardan önce gelen profesörler kuşağını aşmış olan entelijansiyayı meydana getiriyorlardı.”

(s. 68)

Daha sonra yayınevlerinden kitle iletişim araçlarına kayan bu otorite sonucunda hitap ettikleri tüketici kitlesinin onayına bağlı olmaya başlamışlardı. Bunlar Said'in entelektüelin temsil ettiklerini belirlediği ölçütleri ile ele alındığında, onu bireysel varoluşuyla bağımsız görüşler dile getiren birisi olarak mı yoksa dâhil olduğu alanların temsili olan savunular yapan birisi gibi mi görmemiz gerektiğiyle ilgili soru işaretleri yaratıyor. Said, on dokuzuncu yüzyılın bireysel özgüllüğü vurgulayan anlayışından bir nevi Gramsci'nin organik entelektüellerine dönüşmüş bir algıda bağımsız bir ses olarak entelektüel bireyin varlığını sürdürebilmesinin yolunun yumuşak yüzlü bir teknisyen olmaktan uzak olmakla birlikte haklı olsa da sözüne güvenilmeyen birisi olmaktan kaçınmaktan geçtiğini söyler. Daha sonra Reagan yönetimi zamanlarında muhalif bir entelektüel olan Russel

Jacoby'nin ABD'de akademik olmayan entelektüelin tamamen ortadan kalktığını iddia ettiği tezine yer vererek bu duruma dair günümüz entelektüelinin dünyayla alakası olmayan kabuğuna çekilmiş garantici bir profesör olarak akademik unvanlarını yükseltmeye çalışanlar haline geldiklerini söyler. Ayrıca buradan entelektüel olmakla akademisyen olmanın bağdaşmaz olduğu sonucunun çıkartılamayacağını da ekler. Günümüz toplumunun entelektüellerin çalışmalarını hor görerek onu sadece kendi alanında uzman bir profesyonelliğe sıkıştırmaya çalışması da entelektüel için tehlikeli bir gerçek haline gelmiştir. Said, entelektüelin bugün uğradığı baskılara karşı çıkmasının yolunun amatörizmden geçtiğini savunur.

Amatörizm, ona göre *"Kâr ya da ödül beklentisiyle değil, tabloyu daha geniş çizmeye, belli çizgiler ve engeller arasında bağlantılar kurmaya duyulan aşk ve dinmek bilmez merakla; bir uzmanlık alanına kapatılmayı reddederek, belli bir meslekten olmanın insana getirdiği her türlü kısıtlamaya rağmen düşüncelere ve değerlere özen göstererek hareket etme isteğidir."* (s. 76)

Entelektüelin üzerindeki baskıların ilki uzmanlaşmadır (*specialization*). Uzmanlaşma baskısının her yerde, bütün eğitim sistemlerinde bulunan genel bir baskı olduğunu söyleyebiliriz. Kişinin eğitimini aldığı alanda yeterliliği olması önemlidir ama kendini sadece bu alana hapsedmek diğer alanlarda uzman olan kişilerin de kendi yetkinlikleri olduğunu varsayarak onlara boyun eğmeyi gerektirir. Uzmanlaşmaya teslim olarak konfor alanında kalan entelektüelin keşfetme duygusu körelir ve bu entelektüeli aynı zamanda tembelliğe de sürükler. Bilirkişilik (*expertise*) ise daha çok sa-

vaş sonrası dünyaya özgü otoritelerin onayıyla gerçekleşen, entelektüelin söylediklerinin hassas konularda kırılmasını tavsiye eden bir baskı türüdür. Hatta "politik doğruculuk" tutumunun da o zamanlarda ortaya çıktığı söylenebilir. Noam Chomsky'nin Vietnam Savaşı'na ilişkin çalışmalarının tasdiknameli bilirkişiler grubundan daha fazla olduğunu, buna rağmen uzman olmadığı iddia edilerek muhatap alınmadığını örnek vererek bilirkişiliğin bilgiyle de pek alakasının olmadığını dile getirir. Profesyonelizmin getirdiği üçüncü baskı ise tarafların kaçınılmaz olarak iktidara çalışmaya sürüklenmesi olarak belirtilir ve insan bilimleri alanlarında yapılan çalışmaların nasıl da ahlaki sorunları beraberinde getiren sonuçları olduğunu anlatır. Bu baskılar karşısında entelektüel onları yok sayarak değil kendi değer ve önceliklerini temsil ederek amatörizm sayesinde var olabilir.

V. İKTİDARA HAKİKATİ SÖYLEMEK

Bir önceki bölümdeki entelektüelin otorite ve iktidarla olan sorunlarına dair konulara devam ettiği bu bölümde, Columbia, üniversitedeki dersine katılmak istediğini söyleyen birinin savaşta hava kuvvetlerinde görev aldığını anlatırken yaptığı işin bombardıman pilotluğu olduğunu söylemek yerine "hedef iktisabı" terimini kullanarak profesyonel bir dille önyargıları bertaraf etmesine karşı duyduğu şoktan bahsederek profesyonelizmin kişiyi kapalı kutu haline getiren zararına dikkat çeker. Siyasi kararların alındığı çevrelere yakın işler yapan entelektüelin, işi olan eleştirel düşünme ve bağımsız çözümlemeler yapmasının önünde ciddi bir engel vardır. Nispi de olsa bağımsızlık için amatör bir tavır takınmanın daha

iyi olduğuna dair anlatılarına kişisel tercihlerinin bilirkişiler ve profesyonellerin denetimindeki kapalı alanlardansa kamusal alanda konferans vermek, kitap ya da makale yazmaktan yana olduğunu söyler. İnandığı değerler ve ilkeleri ile uyumlu olan davalara -özellikle Filistin konusunda- verdiği destekle bilinen Edward Said, profesyonel alanının dışında aktif siyaset meseleleri hakkında ciddi emek sarf ederek amatörizmin çok iyi bir temsilini gerçekleştirmiştir. Diğer bir vurgu da entelektüelin ancak laik araçlarla çalışabileceğine yöneliktir. Vahiy ve çeşitli ilhamların özel hayatta gayet işe yarar olduğunu belirtmekle birlikte teoriye hapsolmuş insanlar tarafından kullanıldıkları zaman kötü sonuçları olabileceğini entelektüelin bu fikirlerin gardiyanları ile mücadele içinde olması gerektiğini söyler. Daha önceki bölümlerde Batı'nın İslam dünyasına yönelen bakışlarındaki ikiyüzlülükten bahsetmişti ve buna karşı olmasının yegâne sebebi Hristiyanlık ya da Yahudilik için geçerli görmedikleri bir ifade özgürlüğü sorununu sadece İslam'a yıkmalarındandır. Bununla birlikte dünyada yeni muhafazakâr hareketlerin yaptığı gibi kaba kuvvetle geleneksel değerleri yeniden benimsetmeye çalışmanın ve otoriteyle gelen nesnellik iddialarının yeni hakikatler çağında tamamen yararsız olduğunu savunur. Çağdaş entelektüellerin bu değişikliklerden haberdar oldukları halde kendilerine ait "bizim değerlerimiz" çığırkanlığı yapmaya devam etmesinin uzlaşa sağlayamayacağı ve bunun çözümsüz bir sorun olarak kalacağı yönünde umutsuz bir hal olduğunu da aktarır. Eski normların ortadan kalktığı bu zamanda kendi ülkesinin işlediği suçları görmez-

den gelmeyi geçelim bunu zaten herkes böyle yapıyor diyerek rasyonalize etmeleri kabul edilemez. Her zaman iktidara hakikati söylemenin alternatif bir yolu vardır. Bir entelektüel için fazla politik görünmemek adına sakınganlık göstermek ve bunu sürekli yapmak zihinsel olarak da yozlaştırıcıdır. Bu yozlaşmayı en çok Filistin'e dair hakikatleri dile getirdiği zamanlarda gördüğünü söyleyerek ABD'nin bu konuya dair politikalarını başka yazılarından da referansla ayrıntılı biçimde anlatır. Entelektüelin sadece durum tespiti yapan pasif düşüncelerden çok öte bir değişim amacı taşıdığını belirten şu sözleri dikkate değer: "*İktidara hakikati söylemek Panglosvari bir idealizm değildir: Seçenekleri dikkatle tartıya vurup doğru olanı seçmek ve onu en yararlı olabileceği, doğru yönde değişmeye yol açabileceği yerde zekice temsil etmektir.*" (s. 95)

VI. TANRILAR HEP İFLAS EDER

Bu bölümde, İranlı bir entelektüel ve İran İslam devrimi gerçekleşirken teorik ve akademik düzeyde kalmayıp doğrudan katılımı içeren, aktif roller üstlenen adına yer vermediği bir arkadaşının sonuçta uğradığı hayal kırıklıklarına rağmen amaçları uğruna kendini sakınmadığı bir dizi siyasi silsileden bahsederek bir entelektüelin bu katılımı nereye kadar sürdüreceğine bunun onu bir "mümin" haline getirip getirmeyeceğine dair sorgulamalara girer. Hatta arkadaşının "ateşten gömlek" giydiği bu süre boyunca ABD'nin aşırı müdahaleci bir biçimde İsrail'i desteklemesine karşın Filistinli bir milliyetçi olarak onunla ortak bir davayı güttüğünü anlatır. Laik kalmakta inatçı bir entelektüel olarak on dört yıl boyunca Filistin Ulu-

sal Konseyi'nde bağımsız üye olarak yer almış ama parti gibi oluşumlara dâhil olup hiçbir resmi görevde bulunmayarak iktidar halkasının dışında kaldığını belki de bu yeteneklerden yoksun olduğu için kendini rasyonalize ettiğini söyler. Filistin politikalarından rahatsız olduğu bir dönemde dahi mücadeleyi asla terk etmeyerek başkalarıyla da işbirliği yapmayı reddetmiştir. Benimsediği fazla protestocu tavırların belki de Filistinli olmasının sonuçları olabileceğini; kazandıkları ufak zaferleri kutlayacak egemenlik kurdukları bir topraklarının bile olmamasından dolayı duyduğu umutsuzlukla geri durduğunu dile getirir. Bahsettiği arkadaşının ve birçok yirminci yüzyıl entelektüelinin başına gelen saf değiştirme ve kamu önünde pişmanlık belirtme hareketlerine karşı çok net bir tutumu olduğunu belli ederek "Herhangi bir türden siyasi tanrıya inanmaya ve o tanrının saflarına katılmaya karşıyım." (s. 101) ifadesini kullanır ve her ikisini de yakışsız bulduğunu ekler. Satırlarının hepsinde tutkulu bir mücadeleyi savunduğu çok açıkken onun bu tavrına 'suya sabuna dokunmamak' demek haksızlık olacaktır. Ayrıca fikirleri ideolojileri dile getirip uğraşan birisi muhakkak ki bunları toplumda yer etmesini istediği için yapar. Kamusal alana sunulan her söz, yazı kişiyi politik alana dâhil eder. Saf değiştirmelere karşı olmasının sebebi de bu durumların kişiyi çıkar ağlarına dahil eden bir işbirlikçi konumuna düşürmesidir. "İflas Eden Tanrı" kitabının yazarı Richard Crossman'ın teolojik bir dille yazdığı şu sözler çok etkileyicidir: "Şeytan da bir zamanlar Cennet'te otururdu, bu yüzden onu daha önce görmemiş olanların ilk gördüklerinde meleklerle karıştırmaları mümkündür." (s. 102). Saf değiştiren-

leri bu metaforik anlatımla nasıl bir konumda gördüğünü belirterek bunu entelektüelin sürekli hareketinin bir parçası olarak göremez. Siyasi tanrıların müridi olan entelektüelin tavrında entelektüelliğe yer yoktur çünkü kökten bir anlayışla sizin tarafınızda olmayanların şeytanın safında yer aldığını düşünürsünüz. Entelektüele ait özgül sorgulamaya yer kalmamışken hamisini mutlu etmeye çalışan bir mürit olunabilir ancak diyerek oldukça tavizsiz bir tutum sergiler. Tek başına bu kadar güçlü durabilen birisi olmak oldukça zor görünüyorsa da özgürlük için bedeller ödemeye değer. Hep tetikte, gevşemez bir iradeyle dimdik duran entelektüel duyduğu coşkuyu başka herhangi bir yerde bulamaz fakat ona göre "bunu başarabilmenin tek yolu, bir entelektüel olarak, elinizden geldiğince iyi ve aktif bir biçimde hakikati temsil etmek ile bir haminin ya da otoritenin sizi yönlendirmesine pasif bir biçimde izin vermek arasında seçim yapmanın sizin elinizde olduğunu kendinize hatırlatmamızdır. Laik entelektüel için o tanrılar hep iflas eder." (s. 110)

Edward W. Said'in her bir satırını tutkuyla kendi hayatında deneyimlediği tavizsiz ve çelik gibi bir iradeye sahip entelektüeli, adeta tanımların dışına taşarak kendini var ediyor. Son derece çarpıcı politik meseleler ve birçok farklı entelektüelin düşüncelerine yer vererek yorumlarını dile getirip kendi özgün çıkarımlarını yaptığı bu eser; okuyanların hayatlarında kritik anlarda dimdik durarak entelektüel tutumu nasıl benimseyebilecekleri konusunda bir örnek teşkil ediyor.

ANIN İÇİNDEN FİLDİŞİ KULESİNE MERHABA

Melike ESMER

Fildişi kulesinde yaşamak... İnsanın farkında olmadığı ya da olmak istemediği yalın yolculuğu. Yalnızlık; ne kadar da klişe, toplumdaki soyutlanan sanatçının yaşantısı için. Oysa zihinde ya da bedende kalabalığın çokluğu yalnızlığı var eden. Her yalnız, acı da çekmez sanılanın aksine. Şiirler yazmaz, yazamaz; çizgiler ya da notalar bile yoktur onların yürek yorgunluğunu azaltacak. Bazı yalnızlar ağlayamaz, anlamaz. Zaten kelimeleri ve alışkanlıkları terk etmeden bu kuledeki bütün odaları göremezsiniz.

O vakit, denizin içinde kocaman dikilmiş bu kulenin odalarını gezelim birlikte.

İlk katta çın çın eden çocukluk... Burada oda bulunmaz. Çünkü tüm odalar içinizde, sorduğunuz sorular bütün dünyadır. Yalnızlık daha o yaşlardan yetişmeye çalışır diğer katların merdivenine fakat gece yıldızlar görünür olunca unutturunuz etten tırnaktan olduğunuzu. Ay ışığı sonsuzdur. Şiir, yazdığınızda uzak hissedebileceğiniz kadar yakındır.

İkinci katta üç oda bulunur. Ses tonunuz alçalmalı; odaların birinden yaşlı bir kadının öksürük sesi geliyor. Üstelik sizden önce bu kata gelen yalnızlığınız odayı kilitlemiş. Konuşup bu yolu

danışabileceğiniz, söylediğinden emin kimse yok şimdi. Hemen yandaki oda ise güvendir. Bu kapı, kuledeki en özgün kapıdır. Bu kapıya herkes farklı bir saatte farklı bir şeyle gelir. Kimisi sabah güneşinde bir kediyle kimisi öğle vakti acı kahvesiyle kimisi gece vakti yanındakiyle; insanı, gitarı, kalemi kâğıdı, kitabı... Kimle girip çıktığı ise sırdır. Çünkü üçüncü oda yalnızlığıdır. Yalnızlık duyarsa ikinci odayı da sahiplenir.

Üçüncü katta her yaşta insan, bir sürü oda vardır fakat aidiyet bu kata çıkamaz. Bazen çocuklukta, bazen yalnızlıkta, bazen güvende kalır.

Bazen kaybolur hatta, saklanır kuytu köşeye. Kimi görürseniz onu arar sorarsınız. Şanslısanız birkaç kişiden doğru cevabı alırsınız. Yine de uzun sürmez, dördüncü kata olan merakınız burayı keyifli kılan tek şey hâline gelir.

Dördüncü kata geldiniz. Tek odalıdır. Kocaman bir kütüphane. Her şey zıddıyla kaimdir diyen Mevlana'yı da akla getirir. Çünkü buranın aidiyeti de

kelimelerdir. Kaçar, saklanır. Onca kitabın içinden kendi duygu ve düşüncenize tercüman hiçbir kelime bulamazsınız. Ruhunuz kelimelerle saklambaç oynuyor gibidir.

Düşünceleriniz, kafanızda bir elektrik devresi kurulsa ampule ışık olacak denli hızla

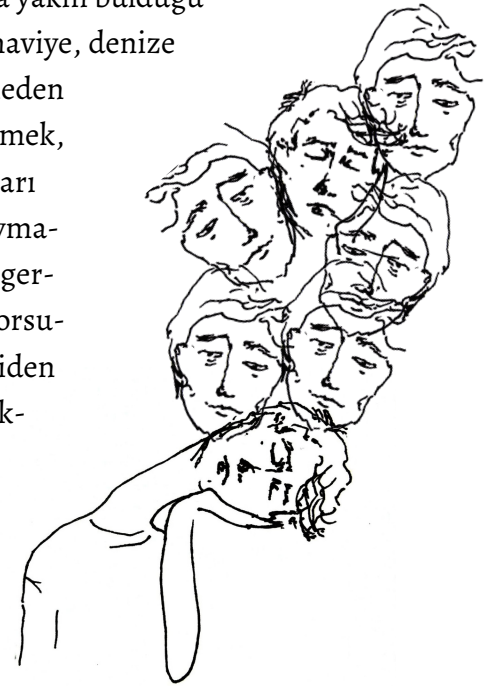

çarpışıyordur. Çocukluğun katına çok benzer bu kat fakat ay ışığının şiiri bulduklarınız ve anlatabildiğiniz kadar sonsuzdur. Yine de bu katı çok seversiniz. Canınız sıkıldıkça uğramaya başlarsınız zamanla, sığınağınız olur.

Beşinci kat özlem. Odası yok. Geldiğinizde kattaki diğer yollar da bir süre kapanır. Buradan çıkışı her defasında kendiniz üretirsiniz. Bazen de bir çıkış göremezsiniz. Bu aralar ben de en çok bu katta kaldım. Pandemi ile herkes bu kata uğradı, girdi çıktı. Ben çıkamadım. Kelimelerle birlikte söndü ışığım. Ay ışığı, şiiri unutmaya başladı. “Her insan sonsuzluğu kendi sözleriyle bireyleştirir.” der Metin Koçak. Şimdi ben yalnızlık oldum ve özlem, kendini sonsuzlaştırdı bedenimde. İnsan içine karışamıyorum; bağlar da kelimeler gibi kurgusuz, çoğu zaman eksik veya kayıp. İnsanlar yaşamayı nereden biliyor dedirten bir pencere var, o kadar. Yalnızlığın dilinden düşürmediği özlemiş meğer. Herkes acı sanmış yalnızlığı dinlerken. Azerbaycan Türkçesinde özlem için “İçimde darıxırsan.” yani “Sen bende eksiksin.” deniyor. Acı, bu eksiklikle geliyor. İnsan bu kulenin bir katında unuttuysa bir parçasını, sevmeleri hep özleme benziyor.

Altıncı kat anlamak. Karşılıklı iki oda vardır. Birini siz doldurursunuz, ötekini başkaları. Karşılıklı anlayışı yakalayıp komşu olabilene ne mutlu! Ne var canım insanın insanı anlamasında zaten, değil mi? Onca psikolog, onca kitap, onca yazar, notaların ve çizgilerin onca mimarı... Nasıl bir yüzyıl bu, her şey konuşulur da tüm konuşmalar anlamanın iki kapısını da kapatır, kilitler bazen! Boğazında kalır derdiyle yalnızlaşan insanın arkadaşına içten bir bakışı, sarılışı. Bana sorarsa-

nız anlamak, biraz da seni dinleyeyim ya da çözüm ile bir anda olması çok mümkün bir iş değil. O insanın her doğan günü derdiyle, düşüncesiyle, kalbiyle nasıl selamladığı; geçtiği yollardaki kaldırım taşlarına hangi günlerde en sevdiği ayakkabısının topuğunu daha sert vurduğu, sokağın bir köşesinde fark etmeye kimsenin zamanı olmayan o simitçi-yi -simitçi arabasıyla sokakta bir köşede durur, herkes gelir geçer, gün bile geçer o orada sokağın güvenilir bir temsilcisi olarak durmaya devam eder, sahibi bile gider ve simit arabası ay ışığında şiirsel güveni ayakta tutar, güven muhafızı- ne kadar görebildiği, bulaşıkları yıkar-ken ya da çoraplarını kalorifere dizerken aklından geçenleri, gülüşünün düşüncelerinden yansıyan senfonisinde ses tonunu, sarılırken içtenliği özleme kaçmış kollarında kavuşmaya hep eksik yerleri, kimsesizliğinin evi olmuş bedeninin uykuyla münazarasını, kulenin tek penceresinden huzura yakın bulunduğu tek şey olan maviye, denize vuslatını bilmeden sırlarını dinlemek, yeter mi olanları gerçekten duymaya? Kaç kişiyi gerçekten duyuyorsunuz? Pandemiden önce de gerçekten dokunmadığının farkında değil miydiniz?

Yedinci kat sevmek. Burası son kat, burada malzemeler var. Odayı da kapıyı da siz inşa ediyorsunuz. Yalnızlık bazı anahtarlar bırakıyor. Yeterli sabrınız varsa sevginin inşasında bütün katlardan faydalanabiliyorsunuz. Herkesin kendine has bu katında tek bir tanımdan söz etmek zor lâkin ortak bir mucize oluyor burada, tüm inşanın sonunda: Umut karışıyor her şeye. Gece ay ışığı ve yıldızlar masal anlatıyor, odaların içinden okunan şiirlerin ve çalınan müziklerin sesi geliyor. Çocuk kahkahaları çınlıyor duvarlarda. Buraya gelene kadar yaşadığınız ne olursa olsun, sevmek bir ediyor kulenin içini ve dışını. Peki, umut birden nasıl mı karışıyor her şeye?

Her son, biraz başa dönmektir. Bu yolculuğun başında insanın farkında olmadığı yalınlığı demiştim bu kule için. Artık farkındayız, tekrar unutabiliriz, yıkıp yeniden inşa edebiliriz fakat inşa edemeyeceğimiz konusunda tamamıyla karamsarlığa düşemeyiz yani kulenin varlığını yok edemeyiz. Geçen zamanın dünyadan bedeninde saklanır bu yolculuk. Geçen zamanın ruhu ise yazılıp silinmez. Oruç Aruoba der ki: "Her şeyi yazarım da zamanı yazamam - o yazar çünkü beni."

Edip Cansever'e kulak verirsek, böylesine bir yeniden başlamak, umutların dilinden böyle bir sevda türetir:

*"Bizim sevdamız da öyledir, iyi şiirler gibi
Biraz da herkes içindir. Ve gelinciğin ikinci tadına
benzemeli
Var eden kendini birincisinden
Yani bir sevdayı sevgiye dönüştüren."*

KAYNAKÇA:

Koçak, Metin. *Olumlu Düşüncenin Gücü*, İstanbul: Erasmus.

YALNIZCA BİR TANRI BİZİ KURTARABİLİR

Röportaj

Martin HEIDEGGER

Martin Heidegger'in felsefe tarihindeki yeri, onun "Dasein" kavramı ve "varlık" sorunu etrafında şekillenen felsefesinden ibaret değildir. Öyle ki Heidegger'in politik tutumu, onun felsefesini farklı bağlamlarda da sorunsallaştırmış ve (politik) felsefenin yeni tartışma sahalarına taşımıştır. Şüphesiz felsefe, ele aldığı soru her ne olursa olsun, politik karakterdedir lakin filozofun politikayla kurduğu ilişki yahut politikadaki etkinliği, farklı bir tartışmaya işaret etmektedir. Filozofun politikayla ilişkisi çerçevesinde yürütülen tartışmaların vazgeçilmez örneklerinden birisinin Heidegger olması, bu anlamda şaşırtıcı değildir. Bu röportaj, 23 Eylül 1966 tarihinde gerçekleştirilmiş ancak Heidegger'in ölümünden sonra yayımlanmasına izin vermesi sebebiyle 31 Mayıs 1976'da, Heidegger'in ölümünden beş gün sonra *Der Spiegel*'de yayımlanmıştır. Heidegger'in Nazilerle ilişkisi göz önüne alındığında, röportajın sadece bir 20. yüzyıl filozofunun kişisel tecrübeleri bağlamında okunamayacağı açıktır. Nitekim röportaj, filozofun düşüncelerinin onun hayatından bağımsız ele alınıp alınamayacağı sorusunu gündemde tutmaktadır. Heidegger özelinde konuşacak olursak "Varlık" sorununa ilişkin felsefi düşünceleriyle Heidegger, Nasyonal Sosyalizm'e nasıl bir zemin sunmuş olabilir?" sorusu, üzerinde düşünmeye değer bir sorudur.

Bu çeviriye, T. Sheehan'ın editörlüğünde çıkan "Heidegger: The Man and the Thinker" (1981) kitabındaki, W. Richardson'ın "Onyl a God Can Save Us" başlıklı İngilizce çevirisi kaynaklık etmiştir.

Çeviri: Suat Kutay KÜÇÜKLER

SPIEGEL: Profesör Heidegger, felsefi çalışmalarınızın, hayatınız boyunca açıklığa kavuşturmadığınız kısa süreli belirli olayların gölgesinde bırakıldığını defaatle görüyorsunuz.

Heidegger: 1933'ü mü kastediyorsunuz?

Evet, aynı zamanda öncesi ve sonrasını da. Bunu daha geniş bir bağlamda ortaya koymak ve böylece bize önemli gözükken bazı sorulara ulaşmak istiyoruz, şöyle ki: Felsefe, fiiliyat (Wirklichkeit) -hatta politik fiiliyat- üzerinde bir etkiye sahip olmak için ne gibi olanaklar sunar?

Doğrusu bunlar, ben cevaplayabilsem de cevaplamasam da önemli sorular. Fakat öncelikle şunu söylemeliyim ki, rektörlüğümde önce politik olarak hiçbir şekilde etkin değildim. 1932-33 yıllarının

kış döneminde izinliydim ve zamanımın çoğunu dağ evimde geçiriyordum.

O halde nasıl oldu da Freiburg Üniversitesi rektörü oldunuz?

1932 Aralık'ta, komşum, anatomi profesörü von Möllendorf rektör seçildi. Yeni rektörün ataması 15 Nisan'da gerçekleşti. 1932-33 kış dönemi boyunca mevcut durumu sık sık tartıştık, sadece politik olanı değil fakat özellikle üniversitelerin ve kısmen umutsuz öğrencilerin durumunu da tartıştık. Benim yargım şöyleydi: olayları yargılayabildiğim ölçüde, bizim için hâlâ mevcut olan tek olasılık, hâlâ hayatta kalan yapıcı güçlerle yaklaşan gelişmeleri kaçırmamaya çalışmaktır.

Öyleyse Alman Üniversitesinin konumunu ile Almanya'nın bir bütün olarak politik durumu arasında bir ilişki gördünüz?

Elbette, Ocak-Mart 1933'ün politik olaylarını takip ettim ve genç meslektaşlarımla da zaman zaman bunlar hakkında konuştum. Bununla birlikte kendi çalışmam, Sokrates öncesi düşüncenin daha kapsamlı bir yorumuyla ilgiliydi. Yaz döneminin başlamasıyla Freiburg'a geri döndüm. Bu sırada Profesör von Möllendorf, 16 Nisan'da rektör olarak göreve başlamıştı. Hemen hemen iki hafta sonra, o zamanki Baden Kültür Bakanı tarafından görevden alındı. Zannedersem bakanın bu kararı için arzulanan fırsatı, rektörün sözde "Yahudi afişi"nin üniversitede asılmasını yasaklamış olması verdi.

Bay von Möllendorf bir Sosyal Demokrattı. Görevden alındıktan sonra ne yaptı?

Görevden alındığı gün von Möllendorf bana geldi ve şöyle dedi: "Heidegger, şimdi rektörlüğü devralmalısın." Hiçbir idari tecrübem olmadığı için buna karşı çıktım. Ancak o zamanlar rektör yanlısı olan teoloji profesörü Sauer da beni yeni seçimde aday olmaya sevk etti, çünkü aksi takdirde sadece bir görevlinin rektör olarak adlandırılacağı şeklinde gerçek bir tehlike vardı. Birkaç yıldır üniversite yönetimiyle ilgili meseleleri tartıştığım genç meslektaşlarım, rektörlüğü devralmam için istekleriyle beni kuşattılar. Uzun bir süre tereddütte kaldım. Sonunda, Akademik Senato'nun oybirliğiyle desteğinden emin olmak kaydıyla, sadece Üniversitenin çıkarları için görevi devralmaya hazır olduğumu beyan ettim. Bu arada rektörlük için yeterliklerim hakkındaki şüpheler sürdü,

bunun üzerine seçim sabahı Rektör makamına gittim ve azledilen meslektaşım von Möllendorf'a ve Rektör yanlısı Sauer'a görevi devralamayacağımı söyledim. İkisi de seçimin şimdiye kadar zaten sürdüğünü, bu noktada adaylıktan çekilemeyeceğimi söylediler.

Ve böylece kendinizi tam olarak hazır ilan ettiniz. Öyleyse Nasyonal Sosyalistlerle ilişkiniz nasıl şekillendi?

Görevi devraldıktan sonraki ikinci günde "Öğrenci Lideri" ve iki refakatçisi kapımda görüldü ve bir kez daha "Yahudi afişinin" asılmasını talep ettiler. Reddettim. Üç öğrenci, yasağımın, hükümetin Öğrenci Liderliği Bölümüne bildirileceğini söyleyerek ayrıldılar. Birkaç gün sonra S.A. Yüksek Komutanlığı Yüksek Öğrenim ofisindeki S.A. Grup Lideri Dr. Baumann'dan telefon geldi. Diğer üniversitelerde zaten yapıldığı gibi söz konusu afişin asılmasını talep etti. Reddedersem, azledilmemi, değilse de Üniversitenin kapatılmasını bekleyebilirdim. Yasağım için Baden Kültür Bakanı'nın desteğini kazanmaya çalıştım. S.A.'ya karşı hiçbir şey yapamayacağını açıkladı. Buna rağmen yasağımı geri çekmedim.

Bu zamana dek bu, o şekilde bilinmiyordu.

Rektörlüğü devralmam için beni her şeyden çok azmettiren neden, 1929 yılında Freiburg'taki "Metafizik Nedir?" başlıklı açılış dersimde zaten konu edilmişti. Bilim alanları birbirinden ayrı düşmüş konumdadır. Nesnelere (konularını) ele alma tarzları esasen farklıdır. Disiplinlerin bu parçalanmış çokluğu, bugün yalnızca üniversitelerin ve fakültelerin teknik organizasyonu ve disiplin-

lerin tek bir yönlendirmeye göre pratik doğrultusu yoluyla bir arada tutulmaktadır. Aynı zamanda, bilimlerin asli zeminlerinde köklenmeleri de öldü.” Yapmaya giriştiğim şey, -günümüzde aşırı derecede yozlaşmış- üniversitelerin bu durumu karşısında rektörlük söylevimde ortaya konmuştur.

1929'daki bu ifadenin, 1933'te Rektör olarak yaptığınız açılış konuşmanızda söylediğiniz ile örtüşüp örtüşmediğini ve nasıl örtüştüğünü bulmaya çalışıyoruz. Burada bağlam dışında bir cümle alıyoruz: “Çok meşhur ‘akademik özgürlük’ Alman üniversitesi tarafından reddedildi; çünkü bu özgürlük, yalnızca olumsuz olduğu sürece hakiki değildi.” Bu ifadenin, bugün bile size yabancı gelmeyen belli kavramları ifade ettiği sonucuna varmak için iyi bir neden var gibi gözüküyor.

Evet, katılıyorum, çünkü bu akademik “özgürlük” çoğu zaman yalnızca olumsuzdu: kendini, bilimsel bir çalışmanın tefekkür ve meditasyon açısından gerektirdiklerine teslim etme çabasından özgürlük. Dahası, alıntıladığınız cümle yalnız başına alınmamalı, kendi bağlamında okunmalıdır, çünkü o zaman “olumsuz özgürlük” ile ne anlamak istediğim netleşir.

Güzel, bu anlaşılabilir. Fakat Hitler'in Şansölye olarak atanmasından dört ay sonra, “yeni çağın (Aufbruch) azamet ve ihtişamından” bahsettiğiniz rektörlük konuşmanızda yeni bir tavır algılıyor gibi gözüküyoruz.

Evet, buna ben de ikna oldum.

SPIEGEL: Bunu biraz daha açıklayabilir misiniz?

Memnuniyetle. O zamanlar başka bir alternatif görmedim. 22 partinin genel görüş karmaşası ve politik eğilimlerinin ortasında, bir nebze Friedrich Naumann'ın çabası anlamında, ulusal ve en önemlisi sosyal bir tutum bulmak gerekiyordu. Burada, Eduard Spranger'dan rektörlük söylevimin çok ötesine geçen bir pasajı örnek olarak gösterebilirim.

Politik konularda ne zaman yer almaya başladınız? 22 parti epeydir oradaydı. 1930'da zaten milyonlarca işsiz vardı.

O zamanlar hâlâ Varlık ve Zaman'da (1927) ve takip eden yılların yazı ve derslerinde geliştirilen sorularla tamamen meşguldüm) – bunlar aynı zamanda doğrudan doğruya olmasa da ulusal ve sosyal sorulara temas eden temel düşünce sorularıydı. Bir üniversite profesörü olarak karşıma ilk anda çıkan soru, bi-limlerin anlamı ve bununla birlikte üniversitenin misyonunun belirlenmesiydi. Bu endişe, rektörlük konuşmamın başlığında ifade edildi: “Alman Üniversitesinin Öz-Savunusu” Başka hiçbir rektörlük konuşması bu kadar cüretkat bir başlık taşımamıştı. Ama bu konuşmaya saldıranlar arasında kim onu dikkatle okudu, iyice düşündü ve o zamanki duruma göre yorumladı?

Böylesine çalkantılı bir dünyada üniversitenin öz-savunusu, bu biraz fazla değil mi?

Niçin? “Üniversitenin Öz-Savunusu” o zamanlar Parti ve Nasyonal Sosyalist Öğrenci Teşkilatı tara-

findan zaten talep edilen sözde “politika bilimi”ne karşıydı. O zamanlar “politika bilimi” tamamen farklı bir anlama geliyordu; bugün bildiğimiz şekliyle “politikanın bilimi”ne işaret etmiyordu ama anlamı şuydu: bilim -anlamı ve değeri bakımından- insanlar için sunduğu pratik faydaya göre değerlendirilmekteydi. Bilimin bu politikleştirilmesine muhalefet, rektörlük konuşmasında doğrudan ifade edilir.

Sizi doğru anladığımızdan emin olalım: O dönemde yeni bir çağ olarak deneyimlediğiniz şeye Üniversiteyi yönlendirdiğiniz ölçüde, aksi halde üniversitenin doğru işlevini ona bırakmayacak olan karşı konulmaz eğilimlere karşı üniversiteyi doğrulamak-onaylamak-ileri sürmek istediniz?

Kesinlikle. Fakat aynı zamanda öz-savunu, üniversitenin sadece teknik organizasyonuna karşı olarak, Batı Avrupa düşünce geleneği üzerine bir tefekkür yoluyla Üniversite için yeni bir anlam kazanma görevini üstlenmek zorundaydı.

Bununla, o sıralarda Nasyonal Sosyalistlerle beraber üniversiteyi doğrultabileceğinizi düşündüğünüzü mü anlamalıyız Profesör?

Bunu söylemenin yanlış yolu bu. “Nasyonal Sosyalistlerle beraber” değil, Üniversite tamamen kendi başına bir tefekkür yoluyla kendini yenilemeli ve böylece -az önce bahsettiğim anlamda- bilimin politikleşmesi tehlikesine karşı sağlam bir konum kazanmalıdır.

Ve bu nedenle rektörlük konuşmanızda şu üç destekleyici sütunu ilan ettiniz: “emek ile hizmet”, “silah altında hizmet”, “bilgi yoluyla hiz-

met”. Buna göre “bilgi yoluyla hizmet” ya da düşündüğünüz her ne ise, Nasyonal Sosyalistlerin kabullenmediği diğerlerine eşit bir konuma mı yükseltilecekti?

Bu bir “destekleyici sütun” konusu değildir. Metni dikkatlice okursanız, şüphesiz, bilgi yoluyla hizmet sayısal olarak üçüncü sırada yer alır fakat anlamı açısından ilk sıraya yerleşir. Geriye kalan görev, her insan etkinliği gibi emeğin ve silah taşımanın nasıl bilgiye dayandığını ve bilgiyle aydınlandığını düşündürmektir.

Fakat bu noktada, bugün katılacağımızı hayal bile edemeyeceğimiz başka bir ifadeye -bu üzücü alıntılarla yakında bitireceğiz- değinmeliyiz. 1933 sonbaharında şöyle dediniz: “Öğreteler ve düşünceler, varlığınızın kuralları olmasın. Führer, yalnız başına kendisi, bugünün ve gelecekteki Alman gerçekliği ve yasasıdır.”

Bu cümleler rektörlük konuşmamda değil, yalnızca 1933-34 kış döneminin başında yerel bir Freiburg öğrenci gazetesinde yer aldı. Rektörlüğü devraldığım, taviz vermeden hayatta kalamayacağım açıklı. Değindikleriniz, bugün artık yazmayacağım cümlelerdir. Bu gibi şeyleri söylemeyi 1934’te bıraktım.

Yine başka bir soru ilave edebilir miyiz? Şimdiye kadar bu röportajda 1933’teki konumunuzun iki kutup arasında gidip geldiği açıkça ortaya çıktı. İlk olarak: ad usum Delphini hakkında pek çok şey söylemeliydiniz. Bu bir kutuptu. Diğer kutup ise çok daha olumluydu ve bunu şöyle ifade ediyorsunuz: Burada yeni bir şey, yeni bir çağ olduğu hissine kapıldım.

Tam olarak bu. Sırf görünüş uğruna konuştuğumdan değil – Bunu tek olasılık olarak gördüm.

Bu bağlamda, Nazi Partisi ve organizasyonlarıyla işbirliğiniz hakkında size karşı birçok suçlamanın yapıldığını biliyorsunuz ve bunlar, inkâr edilmiş olarak kamu hafızasında varlığını sürdürüyor. Bu nedenle, öğrenci birliğinin ya da Hitler Gençliği'nin kitap yakma olaylarına katılmakla suçlanıyorsunuz.

Üniversite binası önünde yapılması planlanan kitap yakımını yasakladım.

Ayrıca Yahudi yazarların kitaplarının Üniversite kütüphanesinden veya Felsefe Seminerinden kaldırmakla da suçlanıyorsunuz.

Seminer Yöneticisi olarak sadece Seminer Kütüphanesi üzerinde yetkim vardı. Yahudi yazarların kitaplarının kaldırılmasına yönelik tekrarlanan taleplere uymadım. Bugün, seminerlerimdeki eski katılımcılar, sadece Yahudi yazarların kitaplarının kaldırılmadığına değil, aynı zamanda bu yazarların, her şeyden önce Husserl'in, tıpkı 1933'ten önce olduğu gibi alıntılanıp tartışıldığına tanıklık edebilirler.

Bu tür söylentilerin kaynağını nasıl açıklıyorsunuz? Garez mi?

Bunu varsaymak isterim ancak kaynaklardaki bilgime göre iftiranın nedenleri daha derindedir. Rektörlüğü devralmam muhtemelen bunun için bir fırsattı, belirleyici neden değil. Bu nedenle polemik, fırsat sunulduğunda muhtemelen tekrar tekrar alevlenecektir.

1933'ten sonra bile Yahudi öğrencileriniz vardı. Bu Yahudi öğrencilerden bazılarıyla ilişkinizin samimi olması gerekiyordu.

1933'ten sonraki tavrım değişmeden kaldı. En eski ve en yetenekli öğrencilerimden biri olan ve daha sonra İskoçya'ya göç eden Helene Weiss, Aristoteles Felsefesinde Nedensellik ve Olasılık (Basel, 1942) üzerine bir çalışmayla (Freiburg'da çalışmaya devam etmek imkansız hâle geldikten sonra) Basel'de derecesini aldı. Yazar, önsözün sonunda şöyle yazıyor: "Burada, 1. Bölümde sunduğumuz fenomenolojik bir yorumlama girişimi, olanağını, M. Heidegger'in yayımlanmamış Yunan felsefesi yorumuna borçludur." Burada yazarın ithaf edilmiş bir kopyasını görüyorsunuz. Dr. Weiss'i ölümden önce Brüksel'de birkaç kez ziyaret ettim.

Karl Jaspers ile uzun zaman samimiy-diniz. 1933'ten sonra bu ilişki bozulmaya başladı. Söylentilere göre bozulmanın, Jaspers'ın bir Yahudi eşi olduğu gerçeğiyle bağlantılı görülmesi gerekiyor. Bununla ilgili bir şey söylemek ister misiniz?

Jaspers ile arkadaşlığım 1919'da başladı. 1933 yaz dönemi boyunca onu ve eşini Heidelberg'te ziyaret ettim. Bana, 1934-1938 yılları arasındaki tüm yayınlarını "yürekten selamlarla" gönderdi.

Freiburg Üniversitesi felsefe kürsüsünde Yahudi selefiniz olan Edmund Husserl'in öğrencisiydiniz. Sizi, kendisinin kürsüdeki halefi olarak Fakülte'ye önermişti. Onunla ilişkiniz minnettarlık duymadan olamaz.

Elbette, biliyorsunuz *Varlık ve Zaman*'ın ithafıdır.

Fakat sonra ilişkiniz bozuldu. Bize buna neyin yol açtığınızı söylemek ister misiniz?

Meselenin özüne ilişkin farklılıklar keskinleşti.. Husserl, 1930'ların başında, Max Scheler ve benimle, açıklığı hayal gücüne pek az yer bırakan kamusal bir hesaplaşmaya girişti. Husserl'i kamusal tarzda düşünceme karşı çıkmaya iten şeyi öğrenemedim.

Buna vesile olan neydi?

Husserl, Berlin Sportspalast'ta öğrencilere seslenmişti. Erich Mühsam, Berlin'in en büyük gazetelelerinden birine bunu haber yaptı.

Bu ihtilaf şu anda bizi ilgilendirmiyor. İlgi çekici olan sadece aranızda 1933 yılıyla ilgili hiçbir ihtilafın olmamasıdır.

Zerre kadar olmadı.

Varlık ve Zaman'ın (1941) beşinci baskısının yayımlanmasında Husserl'e yapılan orijinal ithaf dahil edilmediği için eleştirildiniz.

Doğru. Bu meseleyi Dile Giden Yol kitabımda açıkladım. Orada şöyle yazdım: "Yaygın olarak dolaşan ithamlara karşı koymak için, *Varlık ve Zaman*'ın ithafının 1935'teki dördüncü baskısına kadar *Varlık ve Zaman*'da kaldığını açıkça belirtmek isterim. 1941'de, yayımcılarım beşinci baskının tehlikede olabileceğini ve aslında kitabın yayımlanmasının yasaklanabileceğini hissettiğinde, Niemeyer'in öneri ve arzusu üzerine ithafın baskıdan çıkarılması nihayet kabul edildi fakat benim koyduğum sayfa 38'deki notun kalması şartıyla – aslına bakılırsa bu ithafın nedenini belirten ve devam eden bir not: "Eğer ki aşağıdaki a-

raştırma, 'kendinde şeyler'in açığa çıkarılmasına yönelik herhangi bir adım atmışsa, yazar her şeyden önce, soruna doğrudan eğilen kendi kişisel rehberliğini sağlayarak ve yayımlanmamış çalışmalarını serbestçe teslim ederek, yazarı Freiburg'taki öğrencilik yıllarında fenomenolojik araştırmanın en çeşitli alanlarıyla tanıştıran E. Husserl'e teşekkür etmelidir." (Being and Time, [New York: Harper and Row, 1962] s. 489.)

Öyleyse Freiburg Üniversitesi Rektörü olarak, emekli Husserl'in Üniversite kütüphanesine veya Felsefe Semineri kütüphanesine erişimini veya bunları kullanmasını yasakladığınızı doğru olup olmadığı sorusunu sormaya pek gerek yok.

Bu bir iftira.

Husserl'e yönelik bu yasağın içerildiği bir belge yok mu? O halde böyle bir söylenti nasıl başladı?

İkisini de bilmiyorum. Bunun için bir açıklamam yok. Her şeyin imkansızlığı, az bilinen başka bir gerçekle gösterilebilir. Rektörlüğüm sırasında Kültür Bakanı'nın karşısına çıktım ve Bakanlığın görevden alınması talimatını verdiği Tıp Kliniği Müdürü Profesör Thannhauser'i ve daha sonra Nobel ödülü kazanan fiziki kimya profesörü von Hevesy'i -her ikisi de Yahudi'dir- savundum. Bu adımları desteklemem ve aynı zamanda emekli bir profesör ve benim kendi hocam olan Husserl'e karşı adi bir eylemde bulunmam saçma. Ayrıca öğrencilerin ve hocaların Profesör Thannhauser'e karşı bir gösteri düzenlemelerini önledim. O sıralarda resmi bir randevu için bekleyen bazı genç eğitimci vardı ve şunu düşündüler: Şimdi yükselme zamanı. Bu insanlar durumlarını bana sun-

duklarında hepsini geri çevirdim.

Husserl'in 1938'deki cenazesine katılmadınız.

Bunu söylememe izin verin. Husserl ile bağlarımı koparmış olduğum eleştirisi temelsizdir. 1933 Mayıs'ında eşim, Bayan Husserl'e ikimiz adına değişmez minnettarlığımızı temin ettiğimiz bir mektup yazdı ve bu mektubu küçük bir buketle Husserl'e gönderdi. Bayan Husserl, resmi bir 'teşekkür ederim' ile kısaca cevapladı ve ailelerimiz arasındaki bağların koptuğunu yazdı. Son hastalığı ve ölümü vesilesiyle Husserl'e bir kez daha minnettarlığımı ve saygımı ifade etmek konusundaki kusurum, Bayan Husserl'e bir mektupta özür dilediğim insani bir kusurdur.

Husserl 1938'de öldü. Siz Şubat 1934'te rektörlükten zaten istifa etmişsiniz. Bu nasıl oldu?

Burada belirtmem gereken bir nokta var. Üniversitenin teknik yapısının yeniden düzenlenmesi, yani fakültelerin görevlerinin özü bakımından içeriden dışarıya doğru yenilenmesi adına, 1933-34 kış dönemi için daha genç ve her şeyden önce başlıbaşına fakültelerin dekanları olmak için profesyonel olarak seçkin meslektaşlarımı aday göstermeyi önerdim ve aslında bunu, onların Nazi Partisi ile ilişkilerini dikkate almadan yaptım. Böylece Profesör Erik Wolf, Hukuk Fakültesi Dekanı; Profesör Schadewalt, Felsefe Fakültesi Dekanı; Profesör Soergel, Bilim Fakültesi Dekanı; geçen bahar Rektörlükten azledilen Profesör von Möllendorf, Tıp Fakültesi Dekanı olarak atandı. Ancak 1933 Noel'inde, akademik camianın direnişine ve Parti'nin (muhalefetine) karşı, Üniversite-

nin bekleyen yenilenmesini yapamayacağımı anladım. Örneğin Fakülte, öğrencileri Üniversitenin sorumlu yönetimiyle tanıştırdığım için beni kınadı – tam olarak bugün yapıldığı gibi. Bir gün Müsteşarlarından biri aracılığıyla Karlsruhe'a çağrıldım ve burada Bakan, Öğrenci Bölge Lideri'nin karşısında benden Hukuk ve Tıp Fakültelerinin dekanlarını, Parti için uygun olan diğer meslektaşlarımla değiştirmemi talep etti. Bu isteği reddettim ve eğer Bakan, talebinde ısrarcı olursa rektörlükten istifamı arzettim. Olan sadece buydu. Bu, Şubat 1934'teydi. Ben on ay sonra makamımdan istifa ederken o zamanın (diğer) rektörleri iki veya daha fazla yıl makamlarında kaldılar. Ulusal ve uluslararası basın benim rektörlük varsayımımı en çeşitli şekilde yorumlarken istifam hakkında tek bir söz söylemediler.

O zamanlar üniversite reformu hakkındaki düşüncelerinizi uygun hükümet bakanına sunma fırsatınız oldu mu?

Ne zamandan bahsediyorsunuz?

Rust'un 1933'te Freiburg'a yaptığı geziden bahsediyoruz.

İki farklı durum söz konusuydu. Schönau'daki (Vestfalya) Schlageter kutlaması vesilesiyle Bakan'a kısa bir resmî çağrı yapma girişiminde bulundum. İkinci durumda, Kasım 1933'te, onunla Berlin'de konuştum. Ona, bilime ve fakültelerin olanaklı yeniden yapılandırılmasına ilişkin kavrayışımı sundum. Söylediğim her şeyi dikkatle düşündü, bu yüzden ona sunduğum şeyin bir etkisi olacağına dair umudumu besledim ama hiçbir şey

olmadı. Tüm yabancı hükümetler Hitler'i tanımak ve ona uluslararası saygı göstergelerini genişletmek için acele ederken Parti'nin o zamanki Eğitim Bakanı ile yapılan bu görüşmenin neden istisna olduğunu anlamıyorum.

Rektörlükten istifa ettikten sonra Nazi Partisi ile ilişkileriniz değişti mi?

İstifa ettikten sonra kendimi öğretim sorumluluklarımla sınırladım. 1934 yaz döneminde "Mantık" üzerine ders verdim. Sonraki dönem 1934-35'te Hölderlin üzerine ilk dersimi verdim. 1936'ta Nietzsche dersleri başladı. Bunu duyabilen herkes, bunu Nasyonal Sosyalizm ile bir yüzleşme olarak duydu.

Makam devri nasıl gerçekleşti? Törende yer almadınız?

Doğru. Rektörlüğün devir töreninde yer almayı reddettim.

Halefiniz kendini adanmış bir Parti üyesi miydi?

Hukuk Fakültesi mensubuydu. Parti gazetesi, Der Alemanne, onun Rektör olarak atanmasını sürmanşetten duyurdu: "Üniversitenin İlk Nasyonal Sosyalist Rektörü".

Parti, size karşı nasıl bir konum aldı?

Sürekli izlendim.

Bunu fark ettiniz mi?

Evet. Örneğin, Dr. Hanke olayı.

Bunu nasıl bildiniz?

Bana kendisi geldi. Doktorasını 1936-37 kış döneminde yeni almıştı ve 1937 yaz döneminde ileri düzey seminerimin bir üyesiydi. S.S. Güvenlik

Servisi'nden beni izlemesi için buraya gönderilmişti.

Nasıl oldu da aniden size geldi?

1937 yaz dönemindeki Nietzsche seminerimden ve çalışmanın ilerleyiş tarzından yola çıkarak artık gözcü rolünü sürdüremeyeceğini kabul etti ve sonraki öğretimim için durumu dikkatime sunmak istedi.

Yani Parti'nin gözü üzerinizde miydi?

Yalnızca yayınlarımların gözden geçirilmesine izin verilmediğini biliyorum, örneğin "Platon'un Hakikat Öğretisi" adlı makalem. 1936 baharında Roma'daki Alman Enstitüsü'nde verdiğim Hölderlin dersi, Hitler Gençlik Hareketi'nin Wille und Macht'taki incelemesinde kasten saldırıya uğradı. Bugün ilgilenen herkes, E. Kriecks'in dergisi Volk im Warden'da, bana karşı 1934 yazında başlayan polemik okuyabilir. 1934'te, Prag'taki Uluslararası Felsefe Kongresi'nde Alman delegelerden biri değildim. Aynı şekilde 1937'de Paris'teki Uluslararası Descartes Kongresi'ne dahil edilmedim. Paris'te bu o kadar şaşırtıcı göründü ki, Kongre Yöneticisi olan Sorbonne'dan Profesör Emil Brevier, bana kendi arzusuyla neden Alman delegasyonunun üyesi olmadığımı sordu. Kongre yönetiminin, konuyu Milli Eğitim Bakanlığı'na sorabileceğini söyledim. Kısa bir süre sonra, delegasyona sonradan katılmam için Berlin'den bir davet geldi. Reddettim. "Metafizik Nedir?" ve "Hakikatın Özü Üzerine" ders notları, başlıksız kaplarda el altından satılıyordu. 1934'ten sonra, Parti'nin azmettirmesiyle rektörlük konuşması kitapçılardan derhal kaldırıldı.

Daha sonra daha da kötüleşti mi?

Savaşın son yılında, en önemli bilim insanları ve sanatçılardan 500'ü her türlü savaş hizmetinden salıverildi. Ben onların içinde değildim. Aksine, 1944 yazında Ren'e tahkimat yapmam emredildi.

Sınırın diğer tarafında Karl Barth, aynı şeyi İsviçreliler için yaptı.

İlginç olan bunun nasıl gerçekleştiğidir. Rektör, tüm öğretim kadrosunu bir resepsiyona davet etmişti. Şu etkide kısa bir konuşma yaptı: Parti'nin hem çevresi hem de ilçe liderleri ile özel bir anlaşmayla konuşuyordu. Buna göre tüm öğretim kadrosunu üç gruba ayıracaktı: Birincisi, tamamen gözden çıkarılabilir olanlar; ikincisi, yarı gözden çıkarılabilir olanlar; ve üçüncüsü, hiç gözden çıkarılabilir olmayanlar. Tamamen gözden çıkarılabilir olan ilk grupta Heidegger ve onunla birlikte Gerhard Ritter vardı. 1944-45 kış döneminde, Ren'deki ameleliğin sona ermesinden sonra, "Şiirleştirme ve Düşünme" başlığını taşıyan bir derse başladım. Bu ders, bir anlamda Nietzsche derslerimin, yani Nasyonal Sosyalizm ile yüzleşmemin bir devamı oldu. İkinci saatten sonra, öğretim zümresinin bu şekilde silah altına alınacak en yaşlı üyesi olarak, Sivil Savunma Kuvvetleri'ne askere alındım.

O halde özetlemek gerekirse: 1933'te, tam anlamıyla politik olmayan bir kişi olarak, geniş anlamda değilse de, dahil oldunuz...

... Üniversiteden dolayı ...

Evet, üniversiteden dolayı ve üniversite üzerinden sözümona bu yeni çağın politikasına dahil oldunuz. Yaklaşık bir yıl sonra, devraldığınız görevden feragat ettiniz. Fakat 1935'te, 1953 yılında "Metafiziğe Giriş" başlığıyla yayımlanan dersinizde, dediniz ki: "Bugün -dolayısıyla 1935- Nasyonal Sosyalizm felsefesi diye konuşulan fakat bu hareketin içsel hakikati ve azameti (yani, gezegen düzeyindeki teknik ve modern insan arasındaki karşılaşma) ile kesinlikle ilgisi olmayan şey, ağını, 'değerlerin' ve 'bütünselliğin' bulanık sularına atıyor. Paranteze alınmış bu kelimeleri ilk kez 1953'te, yani yayın sırasında, tabiri caizse 1935'te "bu hareketin (yani Nasyonal Sosyalizmin) içsel hakikatini ve azametini" nasıl gördüğünüzü 1953 yılının okuruna açıklamak amacıyla mı eklediniz? – yoksa bu açıklayıcı parantez 1935'te zaten var mıydı?"

Parantez orijinal el yazmamda duruyordu ve o zamanki teknik kavrayışıma tam olarak tekabül ediyordu ve henüz daha sonra yaptığım tekniğin özü olarak *Ge-Stell* yorumlamama değil. İfadeyi alenen okumama sebebim, dinleyicilerimin doğru anlayışına ikna olmamdı – aptal insanların, muhbirlerin ve ajanların bunu farklı anlamalarına ve aynı zamanda farklı anlamak istemelerine rağmen.

Herhalde komünist hareketi buraya dahil edersiniz?

Evet, şüphesiz – bu kadarıyla da gezegen tekniğinin bir biçimidir.

Amerikanizm de mi?

Evet, öyle derdim. Bu arada, son 30 yıl, modern tekniğin gezegen çapındaki hareketinin tarihimizi belirlemedeki büyüklüğünün, neredeyse hiç tahmin edilemeyecek bir güç olduğunu açık hale getirdi. Bugün benim için, herhangi bir politik sistemin -ve bunlardan hangisinin- bir teknik çağına nasıl uyarlanabileceği belirleyici bir sorudur. Bu soruya bir cevap bilmiyorum. Demokrasi olduğuna ikna olmadım.

Fakat “demokrasi”, pek çok farklı şekilde kavramsallaştırılabilen kolektif bir terim sadece. Soru, bu politik biçimin dönüşümünün hâlâ mümkün olup olmadığıdır. 1945’ten beri Batı dünyasının politik çabalarını, dolayısıyla demokrasiyi, Hıristiyan dünya görüşünün politik ifadesini (Weltanschauung), hatta anayasal olarak güvence altına alınmış yurttaş hakları sistemini bile yorumladınız. Tüm bu çabalara “yarı yolda bulunan önlemler” adını verdiniz.

Öncelikle lütfen demokrasi ve bahsettiğiniz diğer şeyler hakkında nerede konuştuğumu söyleyin. Ben aslında onları yarı yolda bulunan önlemler olarak tanımlardım, çünkü benim görüşüme göre hepsinin arkasında, özü itibarıyla tekniğin insanın kendi ellerinde tuttuğu bir şey olduğu görüşü durduğu için içlerinde teknik dünyayla herhangi bir gerçek yüzleşme görmüyorum. Bana kalırsa bu mümkün değildir. Özü itibarıyla teknik, insanın kendi gücüyle hakim olamadığı bir şeydir.

Sizin görüşünüze göre, biraz önce kısaca anlattığımız eğilimlerden hangisi zamanımıza en uygun olur?

Buna bir cevap göremiyorum. Fakat burada belirleyici bir soru görüyorum. Öncelikle “zamanımıza uygun” derken neyi kastettiğinizi açıklığa kavuşturmak gerekir. Burada “zaman” ile kastedilen nedir? Dahası, böyle bir uygunluğun, insan etkinliğinin “içsel hakikati” için uygun standart olup olmadığı ve insan etkinliğinin standart ölçüsünün düşünme ve şiirleştirme olup olmadığı sorusu gündeme getirilmelidir, her ne kadar vurgu değişimi gibi bir sapkınlık görünebilse de.

İnsanın, hiçbir zaman aletlerinin büsbütün hakimi olmadığı açıktır – Büyücü Çırağı’nda görülebilir. Fakat şunu söylemek biraz fazla kötümser değil mi: Bu çok daha büyük alet, yani modern teknik üzerinde kuşkusuz hakimiyet kazanmıyoruz.

Kötümserlik, hayır. Şu anda giriştiğim tefekkür alanında, kötümserlik ve iyimserlik yeterince ileri gitmeyen pozisyonlar. Ancak en önemlisi, modern teknik “alet” değildir ve aletlerle bir ilgisi yoktur.

Neden bu kadar güçlü bir şekilde tekniğin altında ezilelim ki...

Tekniğin altında ezildiğimizi söylemedim. Şu anad tekniğin özüne yanıt vermenin bir yolunu henüz bulamadığımızı söylüyorum.

Fakat birisi son derece saf bir şekilde itiraz edebilir: Bu durumda neye hakim olunmalıdır?

Her şey işler durumda. Giderek daha fazla elektrik enerjisi şirketi kuruluyor. Üretim arttı. Dünyanın teknolojik olarak gelişmiş bölgelerinde insanlara iyi bakılıyor. Bir refah halinde yaşıyoruz. Gerçekten bizim için eksik olan nedir?

Her şey işler durumda. Korkunç olan tam da budur, her şey işliyor, işleyiş her şeyi giderek daha fazla işleyişe itiyor ve bu teknik, insanı giderek daha fazla yerinden ediyor ve insanın yeryüzünden kökünü kazıyor. Siz şoke oldunuz mu bilmiyorum fakat ben kısa bir zaman önce Dünya'nın Ay'dan çekilmiş bir fotoğrafını gördüğümde şoke oldum. Kökümüzü kazımak için atom bombasına hiç ihtiyacımız yok – insanın kökünün kazınması zaten burada. Bütün ilişkilerimiz sadece teknik ilişkiler haline geldi. İnsanın bugün yaşadığı yer artık Dünya'da değil. Geçenlerde Provence'da Rene Char ile uzun bir diyalog kurdum – bildiğiniz gibi, bir şair ve direnişçi. Bugün Provence'da fırlatma rampaları inşa ediliyor ve kırsal alan hayal bile edilemeyecek şekilde yerle bir edildi. Duygusallık veya pastoral olanı yüceltme şüphesine kesinlikle açık olmayan bu şair, bana şu anda gerçekleşen insanın kökünün kazınmasının, düşünme ve şiirleştirmenin şiddete başvurmaya gücünü yeniden geri kazanmadıkça, insana dair her şeyin sonu olduğunu söyledi.

Aslında burada olmayı tercih ettiğimizi söylemiyoruz ve çağımızda başka bir yere gitmek zorunda kesinlikle kalmayacağız. Ama insanın bu dünya üzerinde kalmaya kararlı olup olmadığını kim bilebilir? İnsanın kesinlikle hiçbir kararlılığının olmadığı düşünülebilir. Neticede bu dünyadan diğer gezegenlere doğru uzanmak insanın ola-

naklarından biri olarak görülebilir. Elbette hiçbir şekilde bu kadar ileriye gelmedik – fakat insanın burada yeri olduğu nerede yazıyor?

Her halükarda, kendi yönelimim kadarıyla biliyorum ki bizim insan deneyimimize ve tarihimize göre, gerekli ve müthiş büyüklükteki her şey, insanın bir evinin olması ve bir geleneğe bağlı olmasından kaynaklanır. Örneğin çağdaş edebiyat büyük ölçüde yıkıcıdır.

Bu konuda “yıkıcı” sözcüğü rahatsız edici, özellikle siz ve felsefeniz yüzünden sözcüğe nihilist anlamda kapsamlı bir bağlam verildiği sürece. Görünüşe göre tamamen bu nihilizmin bir parçası olarak görebildiğiniz -veya görmeye mecbur olduğunuz- edebiyatla ilişkili olarak kullanılan “yıkıcı” kelimesini duymak sarsıcı geliyor. Aklımdaki edebiyatın, bu kelimeyle verdiğim anlamda nihilist olmadığını söyleyeyim.

Belli ki ya tamamen teknik bir durum ortaya çıkarılan ya da bunu çoktan yapmış bir dünya hareketi -siz de böyle ifade ettiniz- görüyorsunuz.

Doğru.

Güzel. Şimdi soru kendiliğinden ortaya çıkıyor: Birey olarak insan, bu kaçınılmaz durum ağını herhangi bir şekilde hâlâ etkileyebilir mi? Ya da aslında felsefe onu etkileyebilir mi? Ya da felsefe, bireyi veya bireyleri belirli bir eyleme yönlendirdiği ölçüde, hem birey hem de felsefe, bu kaçınılmaz durum ağını birlikte etkileyebilir mi?

Kısaca ve belki beceriksizce, ancak uzun bir tefekkürün ardından yanıtlayacak olursam: Felsefe, dünyanın mevcut durumunda doğrudan herhangi

bir değişiklik gerçekleştiremeyecektir. Bu sadece felsefe için değil, tüm saf insan tefekkürü ve çabası için de geçerlidir. Yalnızca bir tanrı bizi kurtarabilir. Bizim için tek olasılık, namevcut tanrının karşısında bir düşüş durumunda olmamız itibarıyla, düşünme ve şiirleştirme yoluyla bir tanrının ortaya çıkmasına veya düşüşümüzde bir tanrının namevcudiyetine hazır durumda olmamızdır.

Sizin düşünceniz ve bu tanrının ortaya çıkışı arasında bir ilişki var mı? Burada size göre nedensel bir bağlantı var mı? Düşüncemizle bir tanrı ortaya çıkarabileceğimizi düşünüyor musunuz?

Düşüncemizle onu ortaya çıkaramayız. En iyi ihtimalle onu beklemek için hazır bir durumda bulunmayı sağlayabiliriz.

Fakat yardım edebiliriz?

İlk yardım, bu hazır durum bulunmaya hazırlanmak olabilir. Dünyanın ne ise o olabilmesi ve nasıl olduğu insan sayesinde değildir – fakat aynı zamanda insansız da değildir. Benim görüşüme göre bu, “Varlık” (çok geleneksel, büyük ölçüde belirsiz, bugün yıpranmış kelime) olarak adlandırdığım şeyin açığa vurulması, hakikat olarak görünmesi ve çeşitli biçimlerinin meydana gelmesi için insana ihtiyaç duyması gerçeğiyle birliktedir. Tekniğin özünü *Ge-stell* dediğim şeyde görüyorum, genellikle gülünç ve belki de garip bir ifade. *Ge-stell*'in egemen olduğunu söylemek, insanın tekniğin özünde tezahür eden -insanın kontrol edemediği- bir güç tarafından konumlandırıldığı, bu güç tarafından insana emredildiği ve meydan okunduğu anlamına gelir. Düşünce, bundan daha fazlasını istemez: bu kavrayışa ulaşma-

mızda bize yardım eder. Felsefe sona ermiştir.

Ama yine de eski zamanlarda (ve sadece eski zamanlarda değil) felsefenin dolaylı olarak -nadiren doğrudan- pek çok şeyi başardığı, yeni akımların doğmasına yardımcı olduğu düşünülüyordu. Yalnızca Nietzsche'ye kadar (Marx'tan bahsetmeden) Kant ve Hegel gibi Alman düşüncesinin büyük isimlerini düşünürsek, dolambaçlı yollarla felsefenin muazzam bir etkisinin olduğu gösterilebilir. Şimdi siz, felsefenin bu etkililiğinin sona erdiğini mi kastediyorsunuz? Ve eğer eski felsefenin öldüğünü, yani artık böyle bir şeyin kalmadığını söylüyorsanız, felsefenin bu etkililiğinin, eğer ki geçmişte olsaydı, en azından günümüzde artık yok olduğu düşüncesini de dahil ediyor musunuz? Başka türden bir düşünme yoluyla aracılı bir etkililik mümkündür ancak doğrudan değil – yani düşüncenin dünyayı herhangi bir nedensel şekilde değiştireceği anlamında.

Affedersiniz, felsefe yapmak istemiyoruz -meselemiz bu değil- fakat burada politika ve felsefe arasında temas noktası var. Bu yüzden bu türden bir diyaloga çekildiğimizi fark ediyorsunuz. Az önce felsefenin ve bireyin hiçbir şey yapamayacağını söylediniz ama...

...ama kendini bir tanrının gelişine veya namevcudiyetine açık tutmaya hazır olabilir. Bu namevcudiyetin deneyimi bile insanın, Varlık ve Zaman'da “düşmüşlük” olarak adlandırdığım şeyden özgürleşmesinden başka bir şey değildir. Kendimizi, bahsi geçen hazır durumda bulunmaya hazırlamak, günümüzün ne olduğu üzerine tefekkürü gerektirir.

Ancak bunun için aslında hâlâ dışarıdan gelen tanınmış bir uyarıcıya ihtiyacımız var – bir tanrı veya başka biri. Dolayısıyla soruyoruz, tamamen kendi kaynaklarına dayanan düşünce, bugün daha büyük bir etkiye sahip olamaz mı? Bunun bir etkisinin olduğu zamanlar vardı – en azından çağdaşları öyle düşünmüştü ve sanırım çoğumuz böyle düşünüyor.

Fakat doğrudan doğruya değil.

Dünyayı etkileyen insanlar olarak Kant, Hegel ve Marx'tan bahsettik. Hatta Leibniz'den bile modern fiziğin gelişmesi ve dolayısıyla modern dünyanın bu haliyle ortaya çıkması için uyarıcılar geldi. Demin artık bu tür bir etkiyi dikkate almadığınızı söylediğinizi düşünüyoruz.

Felsefe anlamında değil – artık değil. Geçmişte felsefenin rolü, bugün bilimler tarafından üstlenilmiştir. Felsefi düşüncenin “etkililiğinin” tatmin edici bir açıklaması için, bu durumda “etkililik” ve “bir etkiye sahip olma”nın ne anlama geldiğini daha derinlemesine incelememiz gerekir. Burada, “yeter neden ilkesi”ni yeterince inceledikten sonra “sebep”, “uyarıcı”, “meydan okuma”, “yardım”, “engel” ve “işbirliği” arasında temel bir ayrıma gitmemiz gerekecekti. Bugün felsefe, tek tek bilimlere çözülüyor: Psikoloji, mantık, politika bilimi.

Bugün felsefenin yerini ne alıyor?

Sibernetik.

Veya kendisini açık tutan dindar birisi.

Fakat bu artık felsefe değildir.

Öyleyse nedir?

Ben bunu başka bir tür düşünme olarak adlandırıyorum.

Bunu başka bir tür düşünme olarak adlandırıyor-sunuz. Lütfen bunu biraz daha açık bir şekilde ifade eder misiniz?

“Teknik Sorusu” başlıklı dersimi sonlandırdığım cümleyi mi düşünüyorsunuz: “Sorgulama, düşünmenin dindarlığıdır.”

Nietzsche derslerinizde aydınlatıcı bir ifade bulduk. Demişsiniz ki: “Felsefi düşünce mümkün olan en katı sınırlar içinde gerçekleştiğinden, tüm büyük düşünürler aynı şeyi düşünürler. Ancak bu şey son derece gerekli ve zengindir ki hiçbir birey onu tüketemez; aksine her birey, diğer bireyleri ona daha sıkı bir şekilde bağlar.” Ama aslında size göre belli bir sona ulaşmış olan tam da bu felsefi yapıdır.

Kendi sonuna ulaştı. Fakat bizim için basitçe hiçbir şey haline gelmedi – daha ziyade, tam da diyalog yoluyla yeni olarak mevcut hale geldi. Son 30 yıldaki ders ve seminerlerimdeki tüm çalışmalarım, esas olarak Batı felsefesinin sadece bir yorumuydu. Düşüncenin tarihsel temellerine geri dönüş, Yunan felsefesinden beri sorulmadan kalan sorularla düşünmek – bu, geleneğin terk edilmesi değildir. Demek istediğim şudur: Nietzsche ile kendi sonuna ulaşan geleneksel metafiziğin düşünme tarzı, daha yeni başlayan teknik çağının temel hamlesini düşüncede deneyimleme imkanı sunmuyor.

Yaklaşık iki yıl önce, Budist bir keşiş ile yaptığınız görüşmede, “tamamen yeni bir düşünme yöntemi”nden bahsettiniz ve bu düşünme yönteminin “ilk başta ancak çok az insanın başarmasının mümkün” olduğunu söylediniz. Bununla, sizin görüşünüze göre mümkün ve gerekli olan anlayışa sadece çok az insanın mı sahip olabileceğini kastettiniz?

Evet, “sahip” kelimesini tamamen orijinal anlamıyla kabul ederseniz, bu anlayışları belli bir şekilde dile getirebilirler.

İyi ama bu anlayışların gerçekleşmeye aktarılması, Budist ile diyalogunuzda açıkça görülmedi. Ve bunu açıkça gösteremem. Bu düşüncenin nasıl bir “etkisi” olduğu hakkında hiçbir şey bilmiyorum. Belki de bugünün düşünce tarzı, bu düşüncenin bir yıl içinde değerini kaybetmemesi için kişinin sessiz kalmasına neden olabilir. Bir “etki”sinin olması için 300 yıla ihtiyacı olabilir.

Çok iyi anladık. Fakat 300 yıldır yaşamadığımız için, bundan dolayı şimdi ve burada sessizlik bizi inkar ediyor. Geri kalanımız -politikacılar, yarı politikacılar, yurttaşlar, gazeteciler vb.- sürekli karar vermeli. Filozoflardan, dolaylı bir yardım da olsa, dolambaçlı bir şekilde yardım bekliyoruz. Ve şimdi duyduğumuz tek şey: Size yardım edemem.
Edemem.

Bu, filozof olmayanları hayal kırıklığına uğratmalı.
Size yardım edemem, çünkü sorular o kadar zor ki, vaaz vermek ve ahlaki kınama dağıtmak için

kamunun önüne atlamak, düşünmenin görevine aykırı düşecektir. Belki bunu şu şekilde ifade etmeye cesaret edebiliriz: Tekniğin, düşünülmemiş özünün gezegen düzeyindeki egemenliğin gizemine, bu düşünülmemiş özü düşünmeye çabalayan düşüncenin belirsiz, iddiasız karakteri karşılık gelir.

Kendinizi, eğer kulak verilseydi bir yol gösterebilecek kişiler arasında saymıyor musunuz?

Hayır! Böyle bir şeyi, insanın yapabilmesinin mümkün olduğunu varsaysak bile dünyanın mevcut durumunu hemen değiştirmenin bir yolunu bilmiyorum. Ama bana öyle geliyor ki, giriştiğim düşünce daha önce bahsettiğim bir tanrının ortaya çıkışına hazır durumda bulunmayı sağlayabilir, açıklığa kavuşturabilir ve tasdik edebilir.

Açık bir yanıt! Ama bir düşünür şunu söyleyebilir mi: Sadece bekleyin, 300 yıl içinde bir şeyler düşüneceğiz.

Bu sadece 300 yıl içinde insana bir şey olmasını beklemekten ibaret değil, daha ziyade neredeyse hiç düşünülmemiş çağımızın temel hamlesini, gelecek zamana dair peygamberce iddialar olmaksızın ileriye doğru düşünmektir. Düşünme, hareketsizlik değildir fakat düşünmenin kendisi, doğası gereği, dünyanın çığır açan momentiyle diyalog halinde duran bir bağlılıktır. Belki “Düşünme Ne Demektir?” başlığıyla 1954’te çıkan derslerime atıfta bulunabilirim. Belki bu da zamanımızın bir işaretidir, tüm yayınlarım arasında en az okunan budur.

Başladığımız yere geri dönelim. Nasyonal Sosyalizm'i bir yandan gezegen düzeyindeki çarpışmanın gerçekleşmesi ve diğer yandan "gezegen düzeyindeki teknik" ve modern insan arasındaki bu çarpışmaya karşı en son, en kötü, en güçlü ve aynı zamanda en zayıf protesto olarak düşünemez miyiz? Açıkçası kişiliğinizde, (felsefi özünüze dokunmayan) doğanızın farklı yanlarının filozof olarak sağlam bir temeli olmadığını bildiğiniz pek çok şeye sarılmasıyla açıklanabilecek etkinliğinizin birçok yan ürününden kaynaklanan belirli bir kutuplaşmaya sahipsiniz. Bunlar nasıl bir araya geliyor: Gezegen düzeyindeki teknik ve yurt?

Katılmıyorum. Bana öyle geliyor ki tekniği oldukça fazla mutlak bir anlamda ele alıyorsunuz. Gezegen düzeyindeki teknik dünyasında insanın durumunu içinden çıkılmaz ve kaçınılmaz bir kader olarak görmüyorum fakat düşüncenin görevini tam olarak burada görüyorum, insanın tekniğin özüyle tatmin edici bir ilişki kurmasına kendi sınırları içinde yardımcı oluyor. Nasyonal Sosyalizm gerçekten de bu doğrultuda gitti. Ancak bu insanlar, düşüncenin bugün olanlarla gerçekten açık bir ilişki kurması için çok zayıf bir donanıma sahipti ve bu, son 300 yıldır devam ediyor.

Bugün Amerikalılar bu açık ilişkiye sahip mi?

Onlar da sahip değil. Hâlâ pragmatizm kisvesi altında, teknik işleyişi ve şeylerin manipülasyonunu kolaylaştıran fakat aynı zamanda modern tekniğin hakiki doğası üzerine tefekkürün yolunu da engelleyen bir düşünceye kapılmışlardır. Aynı

zamanda burada ve ABD'de pragmatik-pozitivist düşünceden kurtulma girişimlerinde bulunuluyor. Ve hangimiz, Rusya'da veya Çin'de bir gün insanın teknik dünyaya özgür bir ilişki kurmasına yardımcı olacak çok eski düşünce geleneklerinin uyanıp uyanmayacağına karar verecek konumda olabiliriz?

Fakat eğer hiçbiri şimdi bu ilişkiye sahip değilse ve filozof bunu onlara veremiyorsa...

Düşüncede kendi çabamla ne kadar ileri gidiyorum ve gelecekte ne şekilde alınacak ve verimli bir şekilde dönüştürülecek – buna karar veremem. 1957'te Freiburg Üniversitesi'nin yıldönümü vesilesiyle "Özdeşlik İlkesi" başlıklı özel bir derste, teknik çağında insana (tekniğin hakiki doğasının neye dayandığını düşünceli bir şekilde deneyimlediğimiz ölçüde), sadece katılabileceği değil fakat daha ziyade refakatçisi olduğu bir iddiayla bir ilişki yaşama olasılığının ne ölçüde açıldığını sonunda birkaç adımda gösterdim. Düşünce, Hölderlin'in şiiriyle kaçınılmaz bir ilişki içindedir. Hölderlin'i, edebiyat tarihçilerinin çalışmalarına konu edindikleri diğer şairler gibi sadece bir şair olarak görmüyorum. Bana göre Hölderlin, geleceğe işaret eden, bir tanrı bekleyen ve dolayısıyla edebiyat tarihinin ölçütlerine göre sadece bir araştırma konusu olarak kalmaması gereken bir şairdir.

Hölderlin'in sırası gelmişken, tekrar alıntı yapmak zorunda kaldığımız için özür dileriz, Nietzsche dersinizde şöyle dediniz: Dianysosc'u ve Apolloncu arasında, kutsal tutku ve ölçülü açıklama arasında bildiğimiz çeşitli çatışmalar,

Alman halkının tarihsel belirleniminin gizli bir yasa biçimidir ve bir gün bizi, onun biçimini almaya hazır ve açık bulmalı. Bu antitez, sadece 'kültürümüzü' tanımlamaya yardım eden bir formül değildir. Bu çatışmayla Hölderlin ve Nietzsche, Almanların özlerini tarihsel bir şekilde bulma görevlerinin önüne bir soru işareti koydu. Soru işaretini anlayacak mıyız? Kesin olan bir şey var ki, eğer onu anlamazsak tarih bizden intikamını alacak." Bunu hangi yıldır yazdığınızı bilmiyoruz fakat 1935'te olduğunu tahmin ediyoruz.

Muhtemelen alıntı, 1936-37 yıllarındaki "Güç İstenci Olarak Sanat" başlıklı Nietzsche dersine ait. Ancak ilerleyen yıllarda da olabilir.

Peki, bunu lütfen açıkla mısınız? Bizi genel bir yoldan Alman halkının somut bir belirlenimine götürüyor.

Alıntının gidişatını şu şekilde ifade edebilirim: Benim inancım şu ki, modern teknik dünyasının kendi kökenini aldığı yerde onun bir dönüşümünü (*Umkehr*) hazırlayabiliriz. Başka bir deyişle bu, Zen Budizmi veya dünyadaki diğer Doğu deneyimlerini devralmakla gerçekleşemez. Düşüncenin bu dönüşümü için Avrupa geleneğinin yardımına ve onun yeni bir benimsenmesine ihtiyacımı var. Düşünce, ancak aynı kökeni ve belirlenimi olan düşünce yoluyla dönüşecektir.

Yani teknik dünyanın kökenini aldığı yerde aynı zamanda yapılması gereken...

...Hegelci anlamda aşılmasıdır (*aufgehoben*) – yalnızca insan aracılığıyla olmasa da, bu köken bir kenarı bırakılmamış ancak aşılmıştır.

Almanlara özel bir görev mi yüklüyorsunuz?

Evet, Hölderlin ile diyaloglarda anlatılan bağlamda.

Almanların bu dönüşüm için özel nitelikleri olduğuna inanıyor musunuz?

Alman dili ve Yunanların dili ve düşünceleri arasında özel bir içsel yakınlık olduğunu düşünüyorum. Bu, bugün Fransızların benim için tekrar tekrar onayladığı bir şey. Düşünmeye başladıklarında Almanca konuşurlar. Kendi dilleriyle başarılı olamayacaklarına dair beni temin ediyorlar.

Romantik dillerin ülkelerinde, özellikle Fransızlar arasında, bu kadar güçlü bir etkiye sahip olduğunuzu böyle mi açıklıyorsunuz?

Öyle çünkü büyük rasyonalitelere rağmen, mesele bu dünyayı özünün kökeninde anlamaya gelince, bugünün dünyasında artık başarılı olamadıklarını gördüler. Düşünce, bir şiirin tercüme edilebileceğinden daha fazla tercüme edilemez. En iyi ihtimalle başka kelimelerle ifade edilebilir. Birebir çeviri yapılmaya kalkışıldığında her şey dönüşür.

Rahatsız edici bir düşünce.

Bu rahatsızlığın iyi bir şekilde ciddiye alınması ve insanların nihayet, Yunan düşüncesinin temel sözcükleri üzerinde elverişli bir tefekkürü bugün bile engelleyen bir olay olarak Yunan düşüncesinin Roma Latinesine tercüme edilmesiyle ne kadar önemli bir dönüşüm geçirdiğini biraz düşünmeleri iyi olurdu.

Profesör, kendi payımıza bir şeyin iletilebileceğini ve hatta tercüme edilebileceğine dönük iyimserliğimizi sürdürmek istiyoruz çünkü düşüncenin içeriğinin, dil engellerinin ötesinde bile iletilebileceğine dönük umudumuzu keserek taşralılık tehdidiyle baş başa kalırız.

Yunan düşüncesini, Roma İmparatorluğu'nun kavramsal tarzından farklı olarak "taşra" diye nitelendirir misiniz? İş mektupları tüm dillere tercüme edilebilir. Bilimler, yani bugün bizim için (temel bilim olarak matematiksel fizik ile) doğa bilimleri bile dünyanın tüm dillerine tercüme edilebilir veya tam olarak ifade etmek gerekirse tercüme edilmezler ama evrensel olarak konuşulan matematiksel dile çevrilirler. Fakat burada kapsanması zor olan geniş bir alana değiniyoruz.

Belki de bu aynı temanın başka bir versiyonudur: Şu anda parlamenter demokratik sistemde bir kriz yaşadığımızı söylemek abartı olmaz. Bunu uzun zamandır yaşıyoruz. Özellikle Almanya'da söz konusu ama yalnızca Almanya'da değil. İngiltere ve Amerika gibi klasik demokrasi topraklarında da var. Fransa'da artık bir kriz değil. Öyleyse soru şu: Sonuç olarak düşünürlerden (bir yan ürün olarak da olsa) bu sistemin nasıl yenisiyle değiştirilebileceği ve yenisinin neye benzeyeceği ya da bu reformun nasıl olması gerektiği konusunda, bu reformun nasıl mümkün olabileceğine dair bazı göstergelerle birlikte öneriler gelmesi mümkün değil mi? Aksi takdirde, felsefi eğitimden yoksun birisinin -ve normalde bu, her şeyi (bunları belirleyemeyecek olsa da) elinde tutan ve şeylerin elinde olan kişidir- yanlış sonuçlara ulaştığı, belki de düşüncenin korkunç

kısa devrelerine vardığı bir durumda kalırız. Bu nedenle filozof, insanların, kendilerini teknolojikleştirilen ve belki de onları ezen bu dünyadaki diğer insanlarla ilişkilerini nasıl düzenleyeceklerine ilişkin düşüncelerini formüle etmeye hazır değil midir? Ve yakın arkadaşlarına söyleyecek hiçbir şeyi yoksa, uzmanlığının ve mesleğinin, küçük bir parça da olsa, bir parçasına ihanet etmez mi?

Görebildiğim kadarıyla bireysel bir düşünür, düşüncesinden dolayı dünyayı bir bütün olarak pratik tavsiyeler sunabilecek bir tarzda görecekte durumda değildir ve aslında bu, onun ilk görevinin, kendisini düşünmek için bir temel bulmak olması göz önünde bulundurulursa böyledir. Büyük geleneğe dayanarak düşünce kendisini ciddiye aldığı sürece, bu şekilde tavsiye vermeye kendini adanması için çok fazla düşünce istiyor. Hangi yetkiyle bunu gerçekleştirebilir? Düşünme alanında yetkili hiçbir ifade yoktur. Düşüncenin tek ölçüsü, düşünülecek şeyin kendisinden gelir. Ama bu, her şeyden önce fazlasıyla sorgulanabilir. Bu tür bir düşüncenin "içeriği" hakkında biraz fikir vermek için, felsefi anlamda düşünceyi giderek daha fazla gereksiz kılan teknik-pratik başarılarıyla bilim ve felsefe arasındaki ilişkiyi incelemek gerekir. Böylece düşüncenin kendi uygun görevi nedeniyle karşı karşıya kaldığı çıkmaza karşılık, düşünceye ilişkin, kültürümüzde bilimlerin güçlü yeriyle beslenen bir yabancılaşma var. Bu nedenle düşünce, Weltanschauung'un pratik meseleleriyle ilgili günün sorularına cevap vermekten vazgeçmeye zorlanır...

Profesör, düşünce alanında yetkili açıklamalar yok. Aynı şekilde, modern sanatın da yetkili açıklamalarda bulunmakta güçlük çekmesi kesinlikle şaşırtıcı değildir. Gelgelelim siz buna “yıkıcı” diyorsunuz. Modern sanat, kendisini genellikle deneysel sanat olarak anlar. Modern sanat yapıtları ...

Bilgilendirilmiş olmaktan memnunum.

... modern sanat yapıtları insan ve sanatçının izole olduğu bir durumda ortaya çıkan, yine de yüzlerce çabanın içinden arada sırada birisinin başarıya ulaştığı girişimlerdir.

Aslında soru şu: Sanat nerede duruyor? Onun bulunduğu yer neresidir?

Pekala ama burada, artık düşünceden talep etmediğiniz bir şeyi sanattan talep ediyorsunuz.

Sanattan hiçbir şey talep etmiyorum. Sadece sanatın hangi yeri işgal ettiğine dair bir soru olduğunu söylüyorum.

Sanat, işgal ettiği yeri bilmiyorsa, bundan dolayı yıkıcı mıdır?

Pekala, bu kelimenin üzerini çizelim. Bununla birlikte, modern sanat hakkında bize bir yol gösteren hiçbir şey görmediğimi söylemek isterim. Dahası, sanatın onun spesifik karakterini nasıl gördüğü ya da en azından onu nasıl aradığı belirsizliğini koruyor.

Sanatçı da kendisine bağlanacağı miras kalan hiçbir şey bulamıyor. Bunu güzel bulup şöyle diyebilir: Evet, bu, birisinin 600 yıl önce hatta 30

yıl önce resim yapabilmesinin bir yoludur ama artık bunu kendisi yapamaz. İstese bile yapamazdı. Eğer bu mümkün olsaydı o zaman en büyük sanatçı, çağdaşlarından “daha iyi” resim yapabilen Hans van Meegeren gibi usta bir sahtekar olurdu. Fakat bu tür şeyler artık işe yaramıyor. Dolayısıyla sanatçı, yazar, şair; düşünürün durumuna benzer bir durumdadır. O halde ne sıklıkla şunu söylemeliyiz: Gözlerini kapat.

Sanat, şiir ve felsefenin ilişkisinin çerçevesi olarak “kültür işi”ni alırsak yaptığımız karşılaştırma geçerli olur. Ancak sadece “iş” karakteri değil, “kültür”ün anlamı da sorgulanmaya açıksa, bu tür sorgulanabilir konulara dair, tefekkür de kendi sıkıntılı durumu kolayca düşünülemez düşünce sorumluluk alanına girer. Ancak en büyük düşünce ihtiyacı şudur, bugün görebildiğim kadarıyla, düşünceyi hemen harekete geçirecek kadar “mükemmel” konuşan ve can damarından (seine Sache) önce açıkça tanımlayan ve dolayısıyla onu kendi yoluna koyan bir düşünür yok. Bugün bizim için, düşünülecek şeyin büyüklüğü fazlasıyla büyük. Belki de yapabileceğimiz en iyi şey, çok uzağa uzanmayan dar yollar boyunca bir geçit açmaya çabalamaktır.

Profesör Heidegger, bu röportaj için teşekkürler.

PANDEMİ SÜRECİNDE BİLİMİN FİLDİŞİ KULELERİ

Şeyma ATEŞ

Bazı zamanlar insanın kendisini toplumdan uzaklaştırmaya ve yabancılaştırmaya ihtiyacı olmuştur. Bu gibi durumlar her ne kadar toplumun gözünde farklı algılanmış olsa da söz konusu insan, toplumun kendisine yönelttiği davranışları reddederek kendi içinde doğru hissettiği dünyasında yaşamayı tercih eder. Bu durumu Cemil Meriç'in betimlediği fildişi kulesi olarak kabul edebiliriz.

Yalnızlaşmaya ihtiyacı olduğunu fark eden insanların, yalnızlaşmak için kaçmalarını sadece psikolojik olarak açıklamak mümkün değildir; bu kaçışların, ihtiyaç ve birikimlerini bir şekilde açığa çıkarmanın yolu olduğu da söylenebilir. Toplum tarafından sürekli eleştiri yağmuruna tutulan ve yalnızlaşan kesim işte tam da bu yüzden kaçmayı tercih etmiştir.

Kaçışın temel nedenlerinden biri insanların hiçbir zaman kendine uygun zamanı yaratamamış olmasıdır. Bu yüzden kaçmak insana daha mantıklı gelmekle birlikte, insanlar toplumdan kaçarak kendilerini birer kuleye kapatmışlardır. Kendilerini kapattıkları bu kuleler kimi zaman zindan, kimi zaman liman, kimi zaman mabet, kimi zaman da küçük bir fabrika gibi işlemiştir. Tabii beşer, insanlıktan kaçarken kendinden kaçamayacağını fark edememiştir. Bu yüzden kendini tanımaya, öğrenmeye ve üretmeye adanmıştır.

Bu fildişi kulelerin insan eli değmeyecek şekilde, kendilerince inşa ettikleri soyut duvarlardan

ibaret olduğunu söyleyebiliriz. İnsanlığa dair aşırı duygu ve toplum yozlaşmasından kaçmanın bir yolu olan söz konusu kişisel mabetlerin, aslında kişinin her şeyden bir şekilde kurtuluşunu temsil ettiğini söyleyebiliriz. Basit durumların anlamsızlaşması ve bu durumdan sıkılan aydın kesimin kaçıp bir limana sığınmasını, bu sığındıkları limanı ise kendileriyle baş başa kalmak için kaçtıklarını görebiliriz. Böylelikle, aslında herkesin kişisel fildişi kulesi olduğunu savunabiliriz.

Genel olarak aydın kesim ve sanatçıların kendilerini kapattıkları bu kişisel mabetlerde insanlık için birçok eser, keşif ve kişisel benlikler bulunmuştur. Üretkenliğin artmış olduğu bu süreçte hayatlarımıza dokunmuş birçok eser peyda olmuştur. Bunun nedeni ise kişinin her şeyi en saf hali ile sorgulamaya başlaması ve sorgulayarak yaklaştığı süreçte kendini en iyi şekilde yansıtabilmesi olduğunu söyleyebiliriz. İnsanlığa ait basit düşüncelerden kaçmak en temel ihtiyacımız olduğunu kapandığımız fildişi kulede bunu daha iyi anlamaktayız. Fakat sahip olduğumuz yaşantımızda bizlere vurulmuş prangalar nedeni ile düşüncelerimize tam anlamıyla sahip değiliz.

Uygun zaman ve koşulları prangaları nedeniyle sağlayamayan kişi kendini bulamadığı için mutsuz ve yetersiz hissetmektedir. Günümüz koşullarında zamanın altından çok daha değerli olduğu gerçeği ile yüzleşmemek de elde değildir. Kendi kulelerine kapanamayan insanlık üretkenlikten ve

sorgulamaktan uzaklaşarak kendi benliklerine ve mutluluklarına giden yolların tıkanmasına neden olmaktadır. Son zamanlarda benliklerimize vurulan prangalar ve kapanmış olan bu yollar için, içerisinde bulunduğumuz pandemi süreci ne kadar kötü olsa da mutluluğa ve üretkenliğe giden söz konusu yolların tekrar açılmasına neden olmuştur.

Hepimiz günlük sıkıntılar ile boğuştuğumuz süreç içerisinde üretici olmak yerine sadece tüketici olmakla yetindik. Aynı zamanda bilim dünyasında da durum pek farklı değildi. Çünkü bilim insanları üretmek yerine tamamen kazançlarına ve tutulan tasmalara göre hareket etmek zorunda bırakılıyor. Halbuki ufku açık ve parlak fikirlere sahip olan aydın kesim, tam olarak üretimin yolları tıkalı olduğu için kendilerini kısıtlamak zorunda kalmışlardır.

Halbuki bilim, bizlerin dünyasına yön veren, bazen haftalar, bazen yıllar, bazen de nesiller süren araştırmalardan ve emeklerden ibarettir. Bilim, yalnızca keşfetmek değildir aynı zamanda üretmek bizden sonra gelecek olan nesle olabildiğince kaynak ve bilgi sunarak yollarını aydınlatmaktır. Fakat keşif yapmaya adanan hayatların günümüzde bu şekilde prangalanması fildişi kulelerinin ne kadar değerli ve gerekli olduğunu bize göstermektedir.

Bu nedenle pandemi sürecinde evlerimize çektiğimiz bu zamanlar aslında prangalarımızdan kurtularak kendi benliğimize kavuşabilmemiz ve üretkenlik için fildişi kulelerimize kapanmak en iyi çözümdür. İnsanlık olarak girmiş olduğumuz bu süreçte yaratmaya çalıştığımız her düşünce yapısı bizleri farklı yollara götürmektedir. Tüm

bunlar dışında aydın kesimin zaman zaman insanlardan kaçarak kapandıkları mabetler pandemi sürecinde birçok insan gibi bilim insanları için de büyük bir fırsat oluşturmuştur.

Bu durumu fırsat olarak nitelendirmemin en büyük nedeni ise daha önce de belirtildiği gibi bilim insanlarına takılan prangalar olmuştur. Gerek zamanlarının çalınması gerek beklentilerin farklı yönde olması onlar için büyük sorunların temelini oluşturmaya yetmiştir. Bilim insanlarının üzerine yüklenen yükler ile para sorunları da bilim insanlarının üretkenliğini kısıtlamıştır. Bu nedenlerden dolayı fildişi kulelerin bilim dünyasına katkısı büyük önem arz etmektedir.

Pandemi sürecinde sahip olduğumuz boş vakitlerde kendilerine zaman ayırabilen kesim, hayatı farklı bir bakış açısı ile sorgulamaya başlamıştır. Her bilim insanının belli bir süreçte yalnız kalarak düşünmeye ve üretmeye ihtiyacı olmuştur. Unutmayalım en iyi keşif ve üretimler kişinin fildişi kulesine çekildiği zaman gerçekleşmiştir. Bu süreçte keşif yapmak pek mümkün olmasa da fildişi kuleleri bizlere üretkenliğin kapılarını aralamaktadır.

Bilim dünyasının kapandığı bu kuleler, bilim insanlarının en temel ihtiyaçlarıdır. Çünkü hiç kimse tarafından engellenmeden kendi kişisel alanlarında yaptıkları araştırmalar, neden-sonuç ilişkileri ve düşüncelerinin somutlaşması bu fildişi kulelerinde gerçekleşmesi mümkündür. Çünkü bilim en çok da yalnız düşünülen zamanlara ihtiyaç duyar. Yazılan en iyi makaleler veya çalışmalar kişinin en iyi zamanı, kendisinin seçerek yalnız kaldığı zamanda ortaya çıkar. En iyi üretimler en iyi düşünülmüş ve planlanmış zamanlarda bize

sunulur. Fildişi kulelerinin en güzel yanı tam olarak budur: üretim ve bilim için en iyi zamanı ve ortamı sağlamak. Tabii bu kulelerin olumlu yanları ile birlikte olumsuz yanları da bulunmaktadır.

Fildişi kulesine kapanan bilim insanları, yalnızlaşma durumunu yıllarca sürdürmemeli. Bunun en büyük nedeni ise bilimin net sonuçlardan ibaret olmamasından kaynaklanır, bu yüzden sürekli kendisini sorgulamalı ve yenilenmelidir. Bazen bir bilim insanının ürettiği bilgi bilim dünyasına kabul görmeyebilir. Kendi kulesine kapanan bilim insanının mutlaka bu kulelerden birine danışması gerekecektir. Bazı zamanlarda bu kulelere kapanan bilim insanları kendileri ile uzlaşmayan kesimi ötekileştirir. Yıllarca yalnızlaşmış ve kendi bildikleri üzerine ilerlemiş olan bilim insanları, bu süreci bazı durumlarda sancılı ve olumsuz olarak geçirir. Bu yüzden kapandıkları bu fildişi kulelerinde yeniliklere açık oldukları kadar inşa ettikleri soyut duvarlar içinde dış dünyanın gündelik sorunlarından kaçmış olmaları gerekmektedir.

Pandemi süreci ise bizlere tam olarak fildişi kulenin olanaklarını sağladı. Yeni adımlar attığımız pandemi sürecinde bizler güzellik kaygılarından, gündelik yaşamdan ve üzerimizdeki yükleri atarak, bilim dünyası için güzel bir adım attık. Tekrar inşa edilen bu fildişi kuleleri, zamanı ve bilimin asıl nedenleri ve temellerini bizlerle yüz yüze getirdi. Zaten bu kulelerin de temel amacı bu değil miydi?

Bir bilim insanı adayı olarak, pandemi sürecinde tekrar inşa edilen bilim dünyasının sahip olduğu fildişi kulelerin bir fırsat olduğunu savunabiliriz. Bunun en temel nedeni ise hiçbir zaman

kendimize ait zamanımızın olmamasıdır. Bu süreçte ise sahip olunan bu zamanda üretkenlik ve araştırmalar için kendi kişisel kulelerimize kapanmak için güzel bir fırsattır. Ayrıca bu süreç içerisinde kendini geliştiren ve insanlık için çabalayan birçok bilim insanı bulunmaktadır. Bunun için en iyi örneklerden biri olarak bilimsel okur yazarlık davranışının kazanılması için çalışan kişilerden bahsedebiliriz. Aynı şekilde bilim insanlarının öğrendiklerini ve öğrenmediklerini sorgulamaları içinde büyük bir fırsattır.

Pandemi süreci içerisinde gerek bilim dünyası gerek sanat camiası gerek de insanlık olarak kapandığımız fildişi kulelerimizde kimimiz kendi benliklerini bulmayı seçmişken kimimiz de hayatı sorgulamayı seçmiştir. Fildişi kulelerde yaşamımızda sahip olamadığımız boş zamanların normal zamandan daha değerli olduğunu fark ettik. Kendini tanımaya zaman bulamamış insanlar kendilerini tanımanın fırsatını buldu. Yıllarca bağlı oldukları zincirlerden dolayı sadece kendilerine imkân verildiği kadar öğrenip, yazıp, araştırma yapan bilim insanları bu süreçte sorgulamanın, yeni şeyler öğrenmenin ve üretmenin yeni yolları ile tanıştılar.

Her ne kadar fildişi kuleleri insanlardan uzaklaşma yolu gibi görünse de her kesimin buna ihtiyacı olduğunu gösteriyor bize. İnsanlığın sahip olduğu basit yaşam tarzı ve düşünce yapısından kaçarak inşa edilmiş fildişi kulelerde yeni şeyler elbet keşfedilmemiştir. Fakat bilinen bilgiler ışığında üretim sağlandı. Bunun için pandemi sürecinde yayınlanan makalelerden örnek verebiliriz.

Bilim insanlarının kapandığı fildişi kulelerde üretilen birçok nesnenin, düşüncenin, fikrin, yazının dünya için devrim niteliğinde olanları oldu. Keşifler ne kadar dış dünya ile gerçekleşiyorsa, dış dünyaya kapalı fildişi kuleler bizlere üretkenliğin kapılarını açıyor. Özellikle içinde bulunduğumuz pandemi döneminde yıllardır insanların ihtiyacı olan âdeta kaçış kulelerine kapanmak büyük bir fırsat oldu. Eminim ki devam eden bu süreçte bilim dünyasını, diğer tüm mecraları ve bizleri yeni bir dönem bekliyor olacaktır.

KAYNAKÇA:

Budak, Fatih ve Şerif Korkmaz. "COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNE YÖNELİK GENEL BİR DEĞERLENDİRME: TÜRKİYE ÖRNEĞİ". *Sosyal Araştırmalar ve Yönetim Dergisi*, (1), 62-79. DOI: 10.35375/sayod.738657, (2020).

DEVLET, TOPLUM VE AKADEMİ ÜÇGENİNDE FELSEFE

Prof. Dr. Şafak URAL ile Röportaj

Röportörler: Buse GÜRELİ, Suat Kutay KÜÇÜKLER

Röportaj teklifimizi kabul ettiğiniz, bize vakit ayırdığınız için çok teşekkür ederiz.

Ne demek, memnuniyetle... Vakit ayırmak değil de birlikte güzel şeyler yapabilmek diyelim.

Röportajımızı, öncelikle Türkiye’de üniversite eğitimini, ardından genel olarak felsefenin karşı karşıya kaldığı problemleri ele alacak şekilde iki ayrı bölümden oluşturmayı düşündük. Öyle ki sizin bir “felsefeci” olarak düşüncelerinizin yanında “akademisyen” kimliğinizle kazandığınız birikimlerden de istifade etmek isteriz. İlk sorumuz şu şekilde: Ülkemizde akademisyenler hem bir araştırma yüküne hem de ders yüküne sahip. Bu, bazı ülkelerde de bu şekilde olmakla birlikte araştırmacıya ayrı, ders veren hocaya ayrı bir kadronun açıldığı modeller de mevcut. Sizce akademisyenin her iki yükü de birlikte taşıması, yani hem araştırma yapması hem de ders vermesi bir sorun mudur? Öte yandan akademisyen için araştırma yapmanın, ders vermek karşısında herhangi bir önceliği yahut üstünlüğü olabilir mi?

Ben, akademisyenin hem ders vermeyi hem de araştırma yapmayı beraber yürütmek konusunda bir sorun yaşayacağını düşünmüyorum. Çünkü ben, akademik hayatım boyunca hep şunu gör-

düm: Kim ki ders vermekten kaçır, aslında o kişi ne çok ders verir ne de araştırma yapar. Dolayısıyla şöyle bir paralellik görüyorum: Ders veren kişi araştırma da yapmıyor. Ders vermek, bence araştırma yapmanın bir parçasıdır. Ben ders verdiğim her zaman yeni bir şeyleri de o derse katmayı düşünmüşümdür, bence ders vermek araştırmadan ayrılamaz. Yani bir tarafta ders veriyorum, diğer tarafta araştırma yapıyorum şeklinde değil, ikisi birliktedir. Verdiğiniz derste hep aynı içeriği sunmak yerine araştırma yaparak o konuya yeni içerikler katmayı hedeflerseniz zaten ders vermek araştırma yapmanın bir parçası olur. Diyelim ki “felsefeye giriş” dersi veriyorsunuz. Diyeceksiniz ki “Burada yeni ne olabilir?” Asıl burada yenilik başlıyor. Çünkü bir hocanın, deneyim sahibi değilken verdiği derslerdeki üslubu ve dersi işleyiş biçimi deneyim kazandıkça farklılaşıyor. Bu yüzden ders vermenin, hocayı araştırmaya yönelten, yeni bir şeyler öğrenmeye sevk eden bir yapısı vardır. Ders vermeyi araştırma yapmaktan bağımsız düşünmemek lazım; araştırma yapmak ders vermenin, ders vermek araştırma yapmanın bütünleyicisi, tamamlayıcısı diye düşünmek gerekir. Özellikle yüksek lisans ve doktora dersleri ile tez yönetmede bu özellik çok daha belirgindir.

Şafak Ural, ilk ve orta öğrenimini Ankara'da tamamladı. 1971 yılında DTCF Felsefe Bölümü'nden mezun oldu. 1977 yılında İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sistemantik Felsefe kürsüsüne asistan olarak atandı. 1978 yılında "Pozitif Bilimlerde Basitlik İlkesinin Belirlenmesi Yolunda Bir Deneme" başlıklı çalışmasıyla Doktor unvanını aldı.

Üniversitelerin birer birer “meslek edindirme kurslarına” dönüştüğü bir dönemden geçtik. Geçtik diyorum çünkü buna rağmen üniversiteler, bir yığın diplomalı işsizi de beraberinde getirdi ve artık üniversitelerin istihdam sahasındaki rolü bir soru işaretine dönüşüyor. Yaşanan bu dönüşümleri göz önüne aldığımızda, size göre üniversitenin temel işlevi nedir? Üniversiteye gitmenin temel amacı ne olmalıdır?

Üniversitenin temel işlevinin ne olduğunu sorgulamak başka konu, üniversitenin bir noktada iş bulma kurumuna dönüşmesi veya dönüştürülmesi ama daha doğrusu böyle bir algının empoze edilmiş olması başka bir konudur. Tabii ki günümüz koşullarında bunca masraf yapıp üniversiteye girmek isteyen bir insanın üniversite eğitimi sonunda bir gelir elde etmeyi düşünmesi son derece normal ama bu, üniversitenin doğasına uygun bir bakış açısı değil. Bugün şunu biliyoruz ki çocuğunun ticaret hayatında başarılı olmasını isteyen bir ebeveyn, çocuğunu okutmuyor bile. Neden? Çünkü kendi işini devam ettiriyor ve onun eğitimini dışarıdan sağlamasını tercih ediyor. Dolayısıyla üniversitenin, günümüz ekonomik koşullarında öğrencileri bir iş bulmaya yöneltecek kurum olarak görülmesi normal fakat aslında bunu genel bir

kabul olarak yaygınlaştırmak veya genel bir kabul olarak baskı unsuruna dönüştürmek yanlış. Üniversiteye giren bir öğrenci, dört yıl boyunca genellikle “Ben buradan mezun olunca ne olurum?” diye düşünüyor. Mesela matematikçi, pratik hayatta bir mühendis gibi meslek edinemez. Mesela filozof, pratik olarak ne yapabilir? Burada yapılması gereken, dört yıl boyunca herkesin kendisini bir yere hazırlamasıdır. Üniversite eğitiminin özelliği, o kişiye bir bakış açısını kazandırması, gerekli donanımı sağlamasıdır. Düşünün, sizin bir yakınınız var, diyelim ki marangozluk yapıyor. O kişinin ilkokul mezunu olarak mı marangozluk yapması daha verimlidir, ortaokul mezunu olarak mı yapması daha verimlidir, üniversite mezunu olarak mı yapması daha verimlidir? Üniversite mezunu olunca artık çekici, çivi alıp bir şeyleri çakmanın ötesinde, vizyonunun genişlemesi ile birlikte yaptığı işi daha üst seviyeye taşıyabilir. Demek oluyor ki üniversite eğitimi meslek edindirme olarak değil de bilimsel bilgi ve yöntem edindirmek, böylece kavrayış becerisi kazandırmak, edindiği bilgi ve yöntemi kullanarak çözüm üretebilmek, olayları farklı açılardan görebilmek gibi kazanımların elde etmek olarak görmek gerekir. Böylece kişi, mesleğini daha iyi yapabilme olanağı elde edecektir. Elbette bir mühendis örneğin geminin nasıl yapıldığını, köprünün nasıl inşa edildiğini öğrenecektir; fakat buradaki vurgu, bir şeyi bilimsel yöntemi kullanarak yapmayı öğrenmek üzerinedir. İşte bu yöntem kişiye yaşamı boyunca sorunları çözmesinde en güvenilir yol olarak eşlik edecektir. Bu açıdan bakıldığında üniversite eğitiminin, bir meslek edinmenin çok çok ötesinde işlevinin olması gerektiği ortaya çı-

kar. Tabii ki felsefe bölümünden mezun olan birisi, bu yönde bir gayesi varsa felsefe hocalığı yapmak isteyebilir. Ama bunun haricinde ne yapabilir? Mesela bir felsefeci spora meraklıysa felsefi bakış açısını, felsefi sorgulama becerisini o alanda kullanabilir, fotoğrafçılığa meraklıysa o alanda kullanabilir, politikaya meraklıysa o alanda kullanabilir. Bu bakış açısı işsizlik sorununa elbette radikal bir çözüm sağlamaz; fakat zihniyet değişimi, soruna ufak da olsa katkıda bulunabilir. Belki daha sonra, üniversite öğrencilerini beceri kazanmış, bilimsel yöntemi kullanabilen bireyler olarak iş hayatına hazırlamak konusunda girişimlerde bulunulabilir. Dolayısıyla üniversiteyi bir meslek kazandırma kurumu olarak görmek yerine bu ara adımları atabilmek, zihniyet değişimini sağlayabilmek çok daha önemli.

Aslında sorunuza verilecek cevabı, yukarıdaki açıklamalara ilave olarak, bir de “araştırma” kavramından ne anladığımıza bakarak cevaplandırmak yerinde olacaktır. Öncelikle şu hususu dikkate almalıyız: araştırma denilince bir filozofun yapacağı araştırma ile matematikçinin araştırması, bir sosyolog ile mühendisin araştırması, fizikçi ile antropoloğun araştırması çok farklıdır. Uygulamalı fen bilimleri ama özellikle sosyal bilimler için resmi veya özel kurumlarla bir proje üzerinden araştırma yürütülmesi ve bunun için gerekli koşulların oluşturulması çok yerinde olacaktır. Fakat bu noktada teorik bilimlerin olumsuz etkileneğine karşı da önlem almak kaçınılmazdır. Bugün maalesef, bu konuda büyük sıkıntıların olduğunu, üniversitelerde matematik başta olmak üzere bazı teorik alanların kapandığını biliyoruz. Dolayısıyla sorunu “araştırma mı, eğitim mi” ikileminden çıkarmak ve daha gerçekçi bir zemin üzerinde ele almak gerekir.

1979-1980 yıllarında Viyana Üniversitesi I. Felsefe Enstitüsünde çalışmalar yaptı. 1982 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sistemantik Felsefe ve Mantık Anabilim Dalı'na Yardımcı Doçent olarak atandı. 1983 yılında Doçent oldu. 1988 yılında Profesör unvanını aldı.

Üniversiteleri meslek edindirme yeri olarak görmemenin gerekliliğini vurguladınız fakat işsizlik kaygısı ile öğrencilerin pek çoğu temel bilimlerden ve felsefeden kaçır hale geldi. Sizin açınızdan bu bölümlerdeki öğrenci eksikliği ne gibi sonuçlara gebedir? Temel bilimler ve felsefe ile öğrencilerin ilişkisi nasıl kurulabilir?

Bu, doğrudan doğruya bir ülkenin geleceğini tehdit eden bir durum. Çünkü bazı insanlar vardır ki pratik alanlara yatkındır; bazıları vardır hem pratik tarafı hem de teorik tarafı güçlüdür, böylesi makine dizayn etme konusunda başarılı olabilir ama bazıları da el becerilerine yatkın değildir ve yalnızca teorik bir iş yaparsa mutlu olabilir. Bu sonuncu insanlardan mesela mühendislik alanında başarılı olmasını isteyemezsiniz. Öğrenci profillerindeki çeşitliliği görmek gerekir. Bizim tek boyutlu öğrenci yetiştirme lüksümüz yok, yani bir Felsefe Bölümü yalnızca felsefe eğitimi verme lüksüne sahip değil. Eğer İktisat Fakültesine gelmiş bir öğrenci felsefe eğitimi alabiliyorsa veya Felsefe Bölümüne gelmiş bir öğrenci matematik eğitimi alabiliyorsa o öğrencinin başarılı olma şansı daha yüksek. Çünkü insan, liseyi bitirdiği zaman ailesinin, çevresinin etkisiyle kendisine birtakım hedefler koyuyor ama bir zaman sonra bakıyor ki farklı bir eğilime sahip.

Mesela ailesinin tesiriyle tıp okumak istemiş olsun; ikinci sınıfa, üçüncü sınıfa geldiğinde “Ben tıp okuyacak kişi değilim.” diyor ve diyelim ki felsefeye geçiyor. İşte bu yolu açmak lazım. Bu yol nasıl açılabilir? Lisans eğitiminin öğrencinin çift anadal veya yandal yapmasının desteklenmesi ve teşvik edilmesi gerekir. Daha da önemlisi yüksek lisans ve doktoranın o bölümün mezunları dışındaki mezunlara da özellikle açılması lazım. Gerek lisans gerek lisans üstü eğitimde temel bilimleri ayrıca desteklemek yerinde olacaktır. Felsefe, matematik, geometri gibi alanlar bir önkoşul olarak düşünülebilir. Böylece amaç, yukarıda da işaret edildiği gibi, üniversite eğitimini bir meslek okulu olmaktan çıkarıp bilimsel yöntemi ve kullanılmasını öğretmek, bakış açısı kazandırmak gibi hedefler çerçevesinde düzenlemek olacaktır. Bu durumda, araştırma yapmayı ders vermek ile birlikte yürütmek olanağı da elde edilmiş olur. Çünkü donanımlı ve akademik bilinci yüksek öğrencilerin talepleri, hocayı araştırma yapmaya zorlayacaktır.

Türkiye’de mantık bilimi kapsamında önemli girişimlere imza atan Mantık Derneği’nin kurucusunuz. Türkiye, dünyada mantık bilimi açısından nerede duruyor? Ülkemizin mantık alanındaki konumunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

Şöyle düşünmek lazım: Her alanda olduğu gibi, akademik dünyada da güçlü birtakım çevreler var. Mesela siz, çok orijinal bir mantık çalışması yaptınız ve onu bir yerde yayımladınız diyelim. Zannetmeyin ki “Ne kadar orijinal bir mantık çalışması!” deyip ilgilenirler. Nihayetinde birtakım merkezlerde gündemi belirleyen, problemleri belirleyen isimler var. Herkes o isimlerin yazdıklarını takip etmek ve oradan açılan yolda yürümek istiyor. Dolayısıyla sizin yapmış olduğunuz bir çalışma, hiçbir yankı uyandırmayabilir. Bu biraz da sanata benziyor; birçok sanatçı yıllar sonra meşhur olabiliyor. Bilimin her hangi bir alanında yapılacak bir çalışmanın tanınırlığı, belirli bir merkezde, çevrede yapılmış olması ile yakın ilgi içindedir. Çünkü bu merkezler, belirli yöntemleri kullanarak belirli sorunlar üzerinde çalışırlar. Siz mantık alanında yüksek lisans, doktora yapıyorsunuz diyelim; yaptığınız çalışmanın bir etkisinin olabilmesi için o merkezlerde size yakın olan, o merkezlerde yapılmış bir çalışmanın üzerine çalışmanız lazım. Bizde mantık alanında çok değerli mantıkçılar var ama bizde henüz kendi mantık problemlerimizi tanımlayan, kendi mantık problemlerimizin sınırlarını belirleyen bir sinerji, bir kritik kütle yok. Bu kolay olabilecek bir şey değil, tarihsel bir sürece ihtiyaç vardır. Çünkü benim, sizlerin, başka mantıkçıların dışarıyla bağlantı kurması ve onlara kendisini tanıtmaması lazım. Bunun için ne yapmak lazım? Bol bol uluslararası

toplantıya gitmek, Türkiye’de uluslararası toplantı düzenlemek ve kendi aramızda aynı konulara çalışan insanları yetiştirmek lazım. Bu yüzden doktora, doçentlik jürilerine girdiğim zaman hep şunu sorarım: “Referanslarınızda bu konuda Türkiye’de neler yapıldığına yer verdiniz mi, bu konuda çalışma yaptınız mı?” Ona bakmak, onu bilmek lazım. Çünkü siz benimle ilgili referans verirseniz, sizinle ilgili de birisi referans verir. Ama siz benimle (burada söz konusu olan benim şahsım değil) ilgili referans vermezseniz o zaman her şeyi kendinizle başlatırsınız, sizden sonra gelen de kendisiyle başlatır, ondan sonra gelen de kendisiyle başlatır. Dolayısıyla bir gelenek, bir ortak sorun oluşamaz. Yani siz benim çalışmamı değerlendirirseniz, ki bu değerlendirme bir eleştiri veya olumlama şeklindedir, sizin çalışmanızı da birisi değerlendirir. Böylece bir ilgi merkezi, ortak problemleri çalışan bir kritik kütle oluşabilir. Dünya içerisindeki yeri ancak bu şekilde ortaya çıkabilir. Böylece bir ağ oluşabilir. Bizim potansiyel olarak son derece değerli mantıkçılarımız var, son derece değerli mantık çalışmalarımız var. Bütün bunların ses getirmesi bir anda olacak bir iş değil.

Başta Amerika Birleşik Devletleri, Macaristan, Singapur, Brezilya ve Hindistan olmak üzere çeşitli ülkelerde ders ve seminer çalışmalarına katıldı. Ayrıca, İstanbul’da çeşitli üniversitelerde mantık ve bilim felsefesi dersleri verdi. 2004-2009 tarihleri arasında İstanbul Üniversitesi Rektör Yardımcılığı görevini yaptı.

Bu söylediklerinizden devam edecek olursak Türkiye’de mantık biliminin gelişiminde ve mantık eğitiminde sizin tespit ettiğiniz ne gibi sorunlar var?

Türkiye’de mantık eğitimi İlahiyat Fakültelerinde, felsefe bölümlerinde ve matematik bölümlerinde yapılıyor. Bu bölümlerin arasında mutlaka bir diyalog kurulması lazım. Öte yandan ben, yaklaşık bir sene Osmanlı’da mantık çalışmalarını inceledim ve şunu gördüm ki Cumhuriyet dönemine kadar, hatta kısmen Cumhuriyet döneminden sonra mantık çalışan çok değerli insanlar var fakat hâlâ daha Aristoteles mantığıyla uğraşıyorlar. Bugün İlahiyat Fakültelerinde de büyük ölçüde Klasik Mantık/İslam mantığı dersleri veriliyor. Halbuki mantık, günümüzde inanılmaz derinliğe, inanılmaz çeşitliliğe ulaşmış durumdadır. İslam dünyasında kimin ne yaptığını bilmek, gayet tabii gereklidir ancak bence bu yüzdendir ki bizim felsefe ve mantık alanında gelişmemiz (tarihi süreç olarak) eksik kalmıştır. Neden dersiniz, biraz önce söylediğim gibi medreselerde, 19. asrın sonlarında 20. asrın başlarında daha Frege’den, modern mantık çalışmalarından kimsenin haberi yok. Hâlâ Aristoteles mantığı, özellikle de Gazzali’nin o dönem felsefesiyle ve mantık çalışmalarıyla ilgili görüşleri tartışılıyor. Siz eğer dönüşümün ve değişimin farkında değilseniz ne yaparsanız yapın birikim ve dolayısıyla başarı elde etmek mümkün olmaz. Aristoteles’in bilim anlayışı ve bilim anlayışına bağlı felsefe anlayışı, sembolik olarak bir isim seçecek olursak Newton’a kadar ayakta kalmıştır. Newton fiziği ne zaman ki ortaya çıkmış ve Aristoteles fiziğinin yerini almış, Aristoteles felsefesi de bu sayede yeniden tanımlanıp yerini başka bir

anlayışa bırakmıştır. Düşünün, Aristoteles'ten Newton'a gelene kadar iki bin seneye yakın bir zaman geçmiş ve Aristoteles'in astronomi, fizik, biyoloji gibi bilimlerdeki varlığı asırlar boyu sürmüştür. Aristoteles'in çalışmaları arasında en son değişen hangisi olmuş? Mantık. Bakın, Aristotelesçi olmayan modern mantık, XIX. Asır sonlarında başlayıp yirminci asırda ortaya çıkıyor. Halbuki iki, üç asır önce Aristoteles'in bilim ve felsefe görüşleri darbe üstüne darbe almış. Bugün de Aristoteles bizim için değerli bir filozof, hâlâ daha birçok bilim alanlarında etkili olabilir ama hiç kimse Aristoteles fiziğini, Newton fiziği yerine okutmuyor. Burada daha ilginç bir şey söyleyeceğim, Aristoteles'in mantık çalışmalarında yeniyi geçebilmek için ne lazım? Biyolojide mikroskop lazım, astronomide teleskop lazım, fizikte ölçme aleti lazım, peki mantıkta ne lazım? Bir kâğıt, bir kalem... Buna rağmen en son değişen mantık olmuş. Demek ki mantığı kavramak ve geliştirmek o kadar kolay değil. Eğer mantıktaki değişiklikleri takip edebilirsiniz, o çağın sorunlarını farklı bir açıdan anlayabilirsiniz. Çok değerli mantığın, puslu mantığın, Aristotelesçi olmayan mantığın, hepsinin arkasında bir toplumsal zihniyet yatıyor. Dolayısıyla mantık çalışmalarını da bağımsız düşünmemek lazım. Keza puslu mantık toplumsal problemlerle bir bakıma ilgili. Çünkü sadece o ve 1 değerlerinin bazı alanlarda iş görse bile bazı alanlarda iş görmediğini düşünüyor Lütfi Ali Askerzade. Başka bir konu, benim de üzerinde durduğum paraconsistent mantık, ilginçtir İslam dünyasında son derece önemli bir yer tutuyor. Çünkü teoloji buna izin veriyor. Dolayısıyla mantık her ne kadar tamamen formel bir alansa

da onun karşılığı sosyal olaylar ona bir bakıma yön verebiliyor, etkiliyor, tam deyimıyla döllüyor. Yumurtadan civciv çıkabilmesi için tavuğun horoza ihtiyacı var. Mantık çalışmalarının da toplumsal olaylarla derinden derine bir iç içeliği var.

Formel bir alanın, toplumsal durumlarla ilişkisini ortaya koymak bakımından oldukça aydınlatıcı bir cevaptı hocam, teşekkür ederiz. Felsefenin sınırlarının ya da konusunun ne olduğu, felsefe tarihi boyunca tartışılan meselelerden birisi. Bugün bu tartışma, felsefenin bilimlerle ilişkisi üzerinden güncelliğini koruyor. "Bilimlerin üzerindeki metafizik yükü atarak felsefeden bağımsızlıklarını kazanmaları" ile birlikte felsefenin elinde neyin kaldığı soruluyor: Sadece dil çözümlemeleri veya ahlak sorunları mı? Size göre felsefenin elinde ne kaldı?

Sevgili arkadaşlar, biz bir filozof terörü yaşıyoruz ve filozofların felsefi anlayışları üzerinden felsefeyi okumaya çalışıyoruz. Şu kaçınılmaz: felsefe okuyan bir öğrenci Kant'ı da bilmek zorunda, Nietzsche'yi de bilmek zorunda, Aristoteles'i de bilmek zorunda fakat eğer felsefeyi kavramak istiyorsak felsefe tarihinin o fikir serüvenini de

ayrıca kavramaya çalışmamız lazım. Ben hep bunu yapmaya çalıştım. Benim “Bilim Tarihi” kitabımı okursanız orada felsefenin ve bilimin ortak tarihini anlamaya çalıştığımı göreceksiniz. Çok şanslıyım, böyle bir mecraya girebilmiş olmamdan dolayı çok şanslı hissediyorum kendimi. Sorunun cevabına dönecek olursak şöyle derler: Felsefe asırlar boyu “İnsan nedir?”, “Tanrı var mıdır?”, “Nereden geldik?”, “Nereye gidiyoruz?” gibi değişmeyen sorularla uğraşılıyor. Halbuki pozitivistler yanlış anlaşılıyor, hatta kendileri bile yanlış anlamışlar kendilerini. Cevapsız kaldığını düşündükleri sorularla uğraşmayı anlamsız bulmuşlar, demişler ki “Asırlardır felsefe aynı sorularla uğraştı, bu sorulara cevap veremeyeceğine göre felsefenin konusu bu sorular olmamalıdır.” Fakat burada bir hata var. Sorunun objesi değişiyor; antikçağda “İnsan nedir?” diye sorduğunuzda ele aldığımız insan ile yirminci asırda “İnsan nedir?” diye sorduğunuzda ele aldığımız insan aynı insan değil. Görünüş olarak aynı ama “insan” dediğiniz canlının tanımını içerisine sosyal tarafı, kültürel tarafı, ekonomik tarafı da giriyor. Dolayısıyla “İnsan nedir?” diye sormak, hep aynı soruyu sormak demek değildir. Çünkü insan değişiyor. Felsefe, ortaçağdaki insanı tahlil ederse eğer ortaçağdaki insan günümüz insanından farklı. Niye farklı? Ortaçağda insan tamamen inançları üzerinden tanımlanıyor. İnsan dediğimiz şey inandığı ölçüde insanlık değeri kazanıyor, inandığı ölçüde -Hıristiyan olabildiği ölçüde- insan olma sıfatı kazanıyor. Bu durumun kişi üzerinde yapmış olduğu çok önemli bir kalıplama, sınır-lama, bir determinasyon var ama Rönesans'ta ne geliyor? “Aklını kullan!” diyor. Aydınlanma, insanı

aklını kullanma cesaretini bulan ve bunun enstrümanlarına nasıl sahip olduğunu araştıran bir canlı olarak tanımlıyor. Günümüze geldiğinde ise artık başka bir insan söz konusu. Dolayısıyla felsefe her ne kadar “İnsan nedir?” diye soruyorsa da sorduğu soru hep aynı gibi görünüyor fakat aslında değişiyor. Bence günümüzü toplum olarak ilgilendiren daha önemli bir soruyu ele alalım, “Tanrı var mıdır?” sorusunu. Örneğin Afganistan'daki bir Müslümanın Tanrı anlayışı ile benim Tanrı anlayışım aynı değil. Çünkü o benim Tanrı anlayışımı beğenmeyip beni öldürüyor. Peki “Tanrı var mıdır?” diye sorduğumuzda biz hangi Tanrı'nın varlığını sorgulayacağız? Onun Tanrısını mı benim Tanrımı mı? Hangi Tanrı? Daha da ilginç bir şey söyleyeyim. Sembolik isim olarak Newton'u alalım, Newton'a gelene kadar evren kapalı bir evren, Aristotelesçi bir evren, ay üstü ve ay altı âlem var. Ay üstü âlem, mükemmel âlem. Orada sizin Tanrı'yla bir hesabınız yok. Çünkü orayı yaratmış, kurallarını koymuş ve tıkr tıkr işliyor ama bugün biz ne görüyoruz evrene baktığımız zaman? Sonsuz bir büyüklük görüyoruz. Düşünün, evrenin bir ucundan bir ucuna milyarlarca ışık yılında gidebiliyorsunuz. Işık saniyede üç yüz bin km gidebildiği düşünüldüğünde benim bu kadar büyük bir evren tasavvuru aklımızın sınırlarını zorluyor. Bu durumda bu büyüklüğü, bu haşmeti, bu ihtişamı bilen bir insanın Tanrı anlayışıyla ay üstü âlemin mükemmel olduğunu düşünen bir insanın Tanrı anlayışı aynı olabilir mi? Burada işte felsefe yine işin içine giriyor. Demek ki ben, Allah tasavvurunu bugünün pozitif bilim-leri açısından yeniden düşünmek zorundayım. Diyeceksiniz ki din kitapları size bir Allah kavra-

yışı veriyor ama aynı zamanda bana “Akıl etmez misin?” diyor; yani bir bakıma akıl edersen evrenin, Tanrı'nın büyüklüğünü yeniden düşünmek gerekiyor. En azından bizim “büyük” tasavvurumuz aynı kalmıyor... Bunun için de pozitif bilime ihtiyaç var. Akıl yeni bilgiler elde ettikçe din kitabı sana Tanrı'yı yeniden düşünmeni, yeniden tasavvur etmeni, söylüyor. Dolayısıyla felsefe nasıl ortadan kalkmış olabilir? Teolojinin felsefeye ihtiyacı var, bilimlerin ihtiyacı var, insanın kendisinin ihtiyacı var. Bakın modern insandan, post-truth'tan bahsediyoruz. Gerçeküstü gerçeklikten bahsediyoruz. Bugünün felsefesinin temelinde yatan dogmalardan bir tanesi hakikat kavramıdır. Çünkü hakikat kavramı antikçağdan günümüz insanına kadar gelen ve hâlâ daha kullanılan bir kavram ama benden bağımsız, benim dışımda bir hakikati tanımlayamıyorum, tanımlayamam da. Ne oluyor o zaman? Felsefe; insanı da, kavramları da yeniden tanımlamayı ve günümüz insanının mantık yapısını, biyolojik yapısını, sosyokültürel yapısını yeniden yorumlamaya yöneliyor. Bu yorumlamayı yapamazsanız günümüz insanını anlayamazsınız. Mesela ekzistansiyalizm, insanı yaptıklarıyla varlık kazanan bir canlı olarak ele alıyor. Kabaca söylemek gerekirse insan bir varoluş içindedir, insanın değişmez bir hakikati yoktur diyor. Neden? Çünkü artık insanı statik bir yapıda görmek imkansızlaşıyor; yaptıkları, topluma katkılarıyla varlık kazanıyor. Birey, sanat olarak, edebiyat olarak, maddi olarak, iş gücü olarak topluma kattıkları ölçüsünde varlık kazanıyor. İşte bu felsefe, insanın sosyal, ekonomik, kültürel kazanımlarına bağlı olarak, elde ettiği başarılar sonucunda kendisini yeniden tanımlamasını, keş-

fetmesini talep ediyor. Bugünün insanı da öyle... Mesela Z kuşağı diyoruz, alfa kuşağı diyoruz, bu yeni kuşaklar bizim geleneksel ortaçağdaki insan tanımından çok farklı bir yerde duruyorlar. Peki nasıl bir insanla karşı karşıyayız? Felsefeyi bir enstrüman olarak kullanmadan bunları kavrayamayız. Burada felsefeyi sadece filozofların üzerinden okumak doğru olmayacaktır. Felsefe tarihini, düşünce tarihindeki değişimleri, ayrıca dikkate almak, onun bir anlamda felsefesini yaparak kavramak lazım. Değişmeyen sorularda değişen tarafları görmek, felsefe tarihini yeniden yorumlamak demektir.

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde, kurucusu ve başkanı olduğu Mantık Anabilim Dalı'nda öğretim üyesi olarak 2000-2015 yılları arasında görev yapmış; İstanbul Üniversitesi Mantık Uygulama ve Araştırma Merkezi'ni 2014 yılında kurmuş ve 2015 yılına kadar başkanlığı sürdürmüştür; 1989-2015 yılları arasında Felsefe Bölümü başkanlığını yürütmüştür.

Felsefenin ele aldığı objenin değişimi oldukça önemli bir vurguydu hocam, bu perspektiften değerlendirilmediği takdirde felsefenin alanının daraldığı yahut sorularının cevapsız kaldığı izlenimi uyanabiliyor.

Burada hakikat problemiyle karşılaşıyoruz. Sanki bir hakikat var ve biz buna yaklaşıyoruz. Newton fiziği bize benim dışımda, benden yani bilenden bağımsız bir fizik nesne dünyası olduğunu söyledi. Bu fizik dünyası, Newton fiziğiyle beraber bütün bilim ve felsefenin gündemine oturdu ama

bugün Kuantum fiziğiyle biliyoruz ki nesne benden bağımsız değil. Newton fiziğine göre ben bunu ölçebilirim, diyelim beş metre gelir, bu nesnel bir hakikattir ama Kuantum fiziğine göre bunu ölçmek istersem ölçemem çünkü kuvantum düzeyine ölçme işlemi ölçülen nesnede değişiklik yapıyor. Dolayısıyla artık nesnel, benden bağımsız bir hakikat yok. Bu ve benzeri değişiklikleri de dikkate alarak felsefeyi kurgulamak zorundasınız, bunun için bilimi işin içine katmanız lazım. Eskiden değişmeyen bir insan hakikati vardı ama böyle bir kavrayışa itibar edemeyiz artık.

Felsefenin zannediyorum en “ikonik” tanımlarından birisi Hegel’e ait, karanlık çöktüğünde uçan “Minerva’nın baykuşu” diyor felsefe için. Bu metaforu kullanma sebebini, Hegel’e göre felsefenin görevinin “var olanı kavramak” şeklinde olmasıyla açıklayabiliriz diye düşünüyorum. Felsefenin, “dünyanın nasıl olması gerektiği iddiası” ile arasına koyduğu bu mesafeyi, dergimizin bu sayısının başlığını teşkil eden “fildişi kule” üze-

rinden ele alacak olursak, filozofun güncel gelişmelerin dışında duracağını ya da hep statükoyu olumlar konumda bulunacağını söyleyebilir miyiz?

Öncelikle şunu söylemek gerekir: Fildişi kuleye çekilmezse bir filozof, felsefe yapamaz. Çünkü felsefe, spekülatif bir alan ve filozof, fildişi kulede eski deyimle mükâşefe, (keşfetme, contemplation) içerisinde olmak zorunda. Yani fildişi kule o kadar kötü bir şey değil. Filozof statükoyu devam ettirmek istiyor mu dersiniz, bana statükonun devam etmesini sağlayan bir filozof gösterin, böyle bir filozof tanıyor musunuz? Bu tabii Marksist söylemin biraz da gündeme getirdiği bir yargı. Onlara göre Marksist olmayan herkes statükonun devamını sağlamak durumunda. Bunu biraz daha özelleştirelim. Marks’ın mevcut olması için Hegel’e ihtiyacı vardı. Hegel, Marksist anlamda statükonun devamı mı, değil mi? Diyebilirsiniz ki, Hegel statükoyu savunan bir filozoftu. Öyle olduğunu zannetmiyorum. Farz edelim ki böyleydi ama bunu sağlayamadı. Fildişi kulede yapmış olduğu çalışmalar daha sonra Marks’ı doğurdu. Kaldı ki Hegel, Kant’ın bir çizgisi üzerinde ileri gitmeyi, bir anlamda O’nu ileri taşımayı amaçlamıştır. Kant’ın yaptığı ise statükoyu korumak hiç olmamıştır; amacı Newton’u felsefi açıdan anlamak ve Aydınlanmayı savunmaktı. Aydınlanmayı temellendirmek, savunmak, korumak isteyen bir insan nasıl statükocu olabilir?; çünkü kendisi Ortaçağ’a karşı yeni bir oluşumu savunuyordu! En büyük devrimci filozoflardan bir tanesi Kant. Çünkü o dönemin Aydınlanma düşüncesini en güçlü savunan insan, en güçlü savunan ses, statükoyu savunmuş olabilir mi? Bū-

tün filozoflar, tarih boyunca yeni olanı anlamaya ve kavramaya çalışmışlar, bunu da eski olanı eleştirerek yapmışlar ama aynı zamanda ondan yararlanmayı da ihmal etmemişlerdir. Felsefenin bize öğrettiğini şöyle özetleyebiliriz: anla, eleştir, yenile. Bunlardan birisi eksik olursa, değişim ve ilerleme olmaz, kısır çekişmeler ortalığı kaplar.

16 Aralık 2014 tarihinde Mantık Uygulama Derneği'nin kurucu yönetim kurulu başkanı olmuş ve 12 Ocak 2015 tarihinden Mantık Derneği ilk başkanı olarak seçilmiştir. 2012 yılından beridir Mantık Çalıştay'ını, 2014'ten beridir Mantık Yaz Okulu'nu düzenlemektedir.

Hegel'in "Prusya'nın devlet filozofu" olmakla itham edildiğini biliyoruz. Keza Kant'ın "Aydınlanma Nedir?" metninde II. Friedrich hakkındaki övgü dolu sözleri statüko ile filozofun ilişkisi hakkında pek çok tartışmaya kapı aralamıştı. Söylediklerinize istinaden, filozofların statükoyla kurdukları ilişki yalnız başına değerlendirilmemeli ve filozoflar düşünce tarihinde yarattıkları etki üzerinden değerlendirilmeli diyebilir miyiz?

Tabii ki. İşte filozof teröründen kurtulmak lazım. Belki de hiç farkında olmadığınız bir şey söyleyeyim. Çağları karakterize etmenin ve adlandırmanın en yaygın yolu, o çağda kullanılan aletler olmuştur: Cilalı Taş Devri, Tunç Devri, Demir Devri, dijital çağ... Çünkü bu aletler o dönem yaşam biçimini belirlemiştir. Fakat bir çağdaki toplumsal yapıyı, düşünce biçimindeki dönüşüm, zihinsel devrim özellikle matematik ve felsefe sayesinde gerçekleşmiştir. Bilimdeki bütün büyük

devrimler büyük ölçüde matematikle ilgi içerisinde. Sıfırın keşfini düşünün. Mısırlıların, Mezopotamyalıların matematiğini düşünün. Bunların hepsi, o dönemin teknik gelişimine olanak vermenin ötesinde düşünce ufkunu genişleten keşiflerdir. Tarih boyunca toplumsal değişimleri sağlayan temel etken felsefe olmuştur. Yakın zamanlarda Marks, Lenin, Hitler, Keynes, A. Smith... Hepsi birer felsefi veya yarı felsefi arka plan üzerine inşa ettikleri düşünceler ile toplumsal değişime sebep olmuşlardır. Aydınlanma, ortaçağ -ki ortaçağ tam bir felsefi bakış açısının eseridir-, Rönesans, Hümanizm, günümüz... Günümüzde bile, arka planda çıkar hesapları olsa bile, savaşlar ve uluslararası politika felsefi bir savunu üzerine inşa edilmektedir. Yani toplumsal dönüşümü sağlayan temel unsurdur felsefe. Siz nasıl statükonun koruyucusu olarak görebilirsiniz ki felsefeyi? Bir filozofun statükoyu savunuyor gibi gözükken bir tarafı olabilir ama bunu felsefeye ait bir özellik olarak düşünemeyiz.

Felsefe ve filozof ayrımının altını bir kez daha çizmemiz gerekecek. Filozofun toplumla ilişkisi de meşakkatli bir konu. Size göre filozof için toplum beslenen bir kaynak mıdır yoksa aşılması gereken bir engel mi? Başka bir açıdan soracak olursak keskin bir "toplumdan yana" yahut "topluma karşı" ayrımı yapmak filozofun toplumla ilişkisini görmemizi engeller mi?

Ne karşısında ne yanında, ne beraber ne de dışında; bazen birisi, bazen ötekisi, bazen her ikisi bazen hiçbirisi. Burada bence Hegel'in meşhur sözünü anmak lazım: "Her filozof kendi çağının çocuğudur." Dolayısıyla her filozof çağını kavra-

mak zorundadır. Çağlar bazen savaşlarla bazen hastalıklarla, bazen kıtlıklarla, bazen sömürü ile bazen kargaşa ile karakterize edilebilir. Yukarıda işaret edildiği gibi, toplum denilince, keşfedilmeyi bekleyen sabit bir hakikat üzerine kurulmuş bir yapı düşünemeyiz ki! Bana çağının sorunlarından beslenmeyen hiçbir filozof gösteremezsiniz. Kant'ın yaptığı temelde Newton fiziği üzerine yeni bir felsefe inşa etmektir. Bu felsefe fizik dünyaya ilişkindir ama ahlak da oradan türetilir, estetik de oradan türetilir. "Aklını kullan!" diyor. O dönemde insanın, evreni aklıyla kavrayabildiğinin farkına varılıyor. Bu görüşe karşı "Evren sonsuz büyüklükte, senin aklınsa yirmi santimetre çapında. Evren nasıl senin aklının içine sığar?" şeklinde bir eleştiri var. Kant ne diyor? "Aklını kullanma cesaretini göstermezsen bilemezsin." Çünkü evrenin her yerinde fizik kanunları aynı, bunu bilersen evrenin her yerini bilebilirsin. İşte "Her filozof, kendi çağının çocuğudur." sözünün güzel bir uygulamasını görmek mümkün. Dolayısıyla bugünün felsefesini yapmak isteyen bir insan, Kuantum fiziğini bir kenara bırakarak yapamaz artık. Politik felsefede de böyle, estetikte de böyle, ahlakta da böyle ve elbette teolojide de böyle!

Hava Harp Okulu 2011-2012 eğitim - öğretim yılı açılışında vermiş olduğunuz "Atatürkçü Düşünce Sisteminin Felsefi Temelleri" başlıklı derste altını çizdiğiniz bir husus var: "Son derece hassas içeriğe sahip kavramların duygusal yüklerini zorlamamak." Bir felsefeci olarak sizin, bilhassa politik ve dini açılardan "hassas" konuları masaya yatırırken gözetdiğiniz unsurlar nelerdir? Duygusal yüklerin yarattığı hassasiyet, felsefi tartışma-

larda nerede durur?

Burada hassas konu derken filozofun hassas bir konuya el atmaması gerektiği yönünde bir kaygım yoktur. Bizde birtakım konular hep bir kavga unsuru olarak, karşı tarafa bir saldırı unsuru olarak ele alınıyor ve dolayısıyla ileri sürülen görüşlerin felsefi olarak ele alınması bütünüyle imkânsız oluyor. Bundan kaçınmak lazım. Benim burada dikkate almak istediğim nokta özellikle bu. Atatürk'ü ele alırken göz önünden hiç uzak tutulmaması gereken bir şey var. O da şu ki Atatürk, aslına bakarsanız bir asker olmanın çok ötesinde, tarihte ender rastlanabilecek, belki de hiç örneği görülemeyecek kadar büyük bir dehaydı. Onun çok dikkat çekmeyen bir yanı var. O da pozitivism ile olan ilgisi. "Pozitivism nedir?" diye sorarsak eğer "doğrulanabilirlik", "bilimsellik" gibi kavramlarla ilişkili yanıtlar alırız, değil mi? Peki hiç şu açıdan baktınız mı? Atatürk'ün "Hayatta en hakiki mürşit ilimdir." sözü tam da pozitivist felsefenin belirli bir alana uygulanmış hâlidir. Bir de şu var; pozitivism, bizde çoğunlukla Fransız Sosyoloji okulunun görüşleri üzerinden anlaşıl-maktadır. Halbuki bu kavramın asıl temsilcisi Viyana Çevresi Felsefe anlayışıdır. Fransız Sosyoloji Okulu, materyalist düşünceye çok yakındır. Pozitivizmin dine ilişkin görüşleri Fransız Sosyoloji Okulu içinde yapılan tartışmaların konusudur. Halbuki Viyana Çevresi pozitivisminin böyle bir derdi yok. Aralarında ateist de var, deist de var, teist de var. Dolayısıyla din karşıtlığı değildir pozitivism; Viyana Çevresi pozitivismi, aslına bakarsanız Newtoncu bilim anlayışının devamıdır. Biz Newtoncu bilim anlayışıyla bilim yapmak zorundayız. Bugünün yani İslam dünyasının teo-

lojisi, Aristoteles fiziği üzerine inşa edilmiştir ama bugünün teolojisini Newtoncu fizik üzerine inşa etmeniz lazım. Newtoncu fizik üzerine inşa ederseniz Kant'ı dikkate almanız lazım. Kant'ı dikkate aldığınız zaman Viyana Çevresini dikkate almanız lazım. Atatürk'ün sözü de buradan kaynaklanıyor, Atatürk'ün deha olmasından kastım budur. Atatürk, bu çizgi üzerinde olayların anlaşılmasının gerektiğinin farkında. Onun söylediği "Hayatta en hakiki mürşit ilimdir." sözü ne bir ateizme gider ne bir din düşmanlığına gider ne bir kültürel aykırılık içerir; tam tersine o dönemdeki değişim ve gelişimi; ve dolayısıyla Newton fiziğinin felsefeyi, teolojii, bilimi, sosyal yapıyı, ekonomik yapıyı, kültürü belirlemesini içerir. Bu da ortaçağdaki teoloji anlayışının tabii ki karşısındadır ama o dönemki teoloji anlayışına karşı çıkmak, Tanrı'ya karşı çıkmak anlamına gelmez. Bunu belki Fransız Sosyoloji Okulu'nu dikkate alarak söylerseniz bir yere gider ama Viyana Çevresi'nin böyle bir derdi yok. İşin ilginç tarafı her iki pozitivist anlayışın Osmanlı'da yansıması var. İlk olarak, Fransa'dan gelen etkide Ansiklopedistler karşımıza çıkıyor. Amaçları toplumu aydınlatmak; çünkü toplum sosyal yapıda, teknolojide hemen hemen her alanda çok hızlı bir değişim içinde. Bu noktada Jön Türkler'in yaptığına bakacak olursanız aynı şeyi görürsünüz. Osmanlı, değişimin gerekli olduğunun farkında. II. Mahmut ile birlikte bu istek Osmanlı'da da kendini gösteriyor. Tarihi sebeplerden dolayı aydınlarını Fransa'ya gönderiyorlar. Aydınlanmanın aslında üç bacağı var: İskoç Aydınlanması, Alman Aydınlanması, Fransız Aydınlanması. Kant'ın beslediği İskoç Aydınlanmasıdır, ikinci

bacağı Kant'la beraber ortaya çıkan Alman Aydınlanmasıdır ve üçüncü bacağı, Fransızların Aydınlanmayı hem felsefi olarak hem bilim olarak hem de hukuki olarak değerlendirdikleri kavrayıştır. Osmanlı bunu, Alman Aydınlanmasından değil, Fransız Aydınlanmasından hareketle yapmak istemiştir. Evet, Jön Türkler topluma bir şey dikte etmek istemişler ama bu Jön Türklerle has olan bir tutum değil. Siz buna kötü dersiniz, tarihi süreci anlamamış olursunuz. Ben siyaset tarihçisi değilim, tarihçi hiç değilim ama felsefi düşünce açısından baktığımda şunu görüyorum: Osmanlı değişime ayak uydurmaya çalışmış ama bunda başarılı olamamış ve dolayısıyla o fikrî dönüşümü gerçekleştirememiş. Atatürk'ü de bu tarihi süreç içerisinde, düşünce tarihinin bu gelişimi açısından anlamaya çalışmak lazım. O'nun etkilendiği görüşün, Viyana Çevresi'ne ait olduğu açıktır. Düşünün; batı dünyası, hukuki olarak, sosyal ve ekonomik olarak, teknoloji ve sanat alanında, askerlikte yani her alanda büyük bir değişim içinde, imparatorlukların çöktüğü yerini yeni siyasi yapıya bıraktığı bir dönem geçiriliyor. Özellikle sanayi devrimi, kapital birikimi sonucunda, siyasi, hukuki, idari ve sosyal yapının değişimini zorunlu hale getirmiş durumda. Bu değişimi ve sonuçlarını görmemezlikten gelmek elbette mümkün değil; fakat daha önemlisi, bu değişim ile etkileşim içinde olan düşünsel sürecin kavranılmasıdır. Aydınlanma ile başlayan bu çizgi, felsefi olarak Viyana Çevresi ile sürdü. Dolayısıyla Atatürk'ün sözünü bu çizgi üzerinde yorumlamak, duygusal yüklerin yarattığı bir ortamda, aslında Fransız sosyoloji okulu içinde tartışılan sorunların konuyu saptırmasına izin

vermemek gerekir. Filozofların çok farklı görüşlerinin felsefenin işlevini tanımladığını ve bu işlevin toplumsal gelişme sürecini etkilediğini unutmamak gerekir. Öfkeden beslenen görüşlerin sadece felsefi düşünceyi değil, yapıcı bir sonuç üretilmesine izin vermeyeceğini, en sıradan bir sorunu bile hassas ve içinden çıkılamayacak hale sokacağını çok iyi biliyoruz.

Çok teşekkür ederiz paylaştıklarınız için, aydınlatıcı cevaplarınız dergimize değer katacak.

Rica ederim, çok mutlu oldum.

Şafak URAL

İstinye Üniversitesi

